

रचना



१३३

हाम्री ममतामयी श्रद्धेया माता शारदा देवी घिमिरेको निधनबाट हामी अत्यन्त मर्माहत भएका छौं । उहाँको नश्वर शरीर नरहे पनि उहाँबाट पाएको वात्सल्य, ममता, शिक्षा र सद्भावले हामीलाई सदैव प्रेरित गरिरहने छ !

यिनै भावना सहित दिवंगत आत्मामा चिर शान्तिको कामना सहित हार्दिक श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्दछौं । साथै हामीलाई समवेदना व्यक्त गर्नुहुने समस्त वन्धु बान्धव आत्मीय जनहरू प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं ।

जन्म:

२५ असार १९७९



निधन:

१७ असोज २०७१
(विजयादशमी)

रत्नना परिवार
एवं
समस्त घिमिरे परिवार
गहनापोखरी, टंगाल, काठमाडौं

रचना

दुई महिने साहित्यिक प्रकाशन

वर्ष ५४ अंक ४ पूर्णाङ्क १३३ कात्तिक-मंसिर २०७१

प्रधान सम्पादक तथा प्रकाशक

रोचक घिमिरे

प्रबन्धक

सुधीर घिमिरे

प्रतीक घिमिरे

आवरण

आगम श्रेष्ठ

सम्पर्क

रचना

७१ लामोढुङ्गा मार्ग, गहनापोखरी, टङ्गाल

काठमाडौं - ५

फोन : ४४३२७०३, ४४३२२०१

e-mail : nepalirachana@gmail.com

web: <http://www.onlinesahitya.com/rachana>

<http://www.khasskhass.com>

मुद्रक : श्री प्रेस, जावलाखेल, ललितपुर, फोन : ५५३२८२२

शुल्क

विशिष्ट सदस्यता शुल्क : घटीमा रु. ५,०००।-

यस अङ्कको रु. २५।-

यस अङ्कमा

कविता

समयको अनुहारमा एक थोपा आंसु	वंशी श्रेष्ठ	५
उप्री उप्री मस्त सजाए !	तेजेश्वरबाबु ग्वंगः	७
महाकवि देवकोटा	भुवनहरि सिग्देल	८
दुई मुक्तक	ज्ञानुवाकर पौडेल	९
गजल	शारदा घिमिरे 'भैल'	९
केही व्यंग्यात्मक हाइकू	मुकुन्द आचार्य	१०
सबमा आफ्नो प्रीति रहोस्	शंकर शाह	११
एकलो भएर भोगें	वसन्त लोहनी	११
राष्ट्र वन्दना	विश्वनाथ भट्टराई	१२
दुःखले देउसी खेलिरहेको सांभ	प्रमोद स्नेही	१३
तस्वीर	रेहान खान	१४
गजल	लीलाराज दाहाल	१६

कथा

मोहभङ्ग	माधव सयपत्री	१७
हीरा थापा	सोमराज अभय	२०
गाडी	होमशंकर बास्तोला	२३

लेख-निबन्ध-समीक्षा

कुनै क्यांटेस्वरले दिएको		
टिकीट्याँसट्याँस.....	बालकृष्ण पोखरेल	२४
लिमरिक विधाबारे मेरो बुझाइ	नगेन्द्र	३२
खरदार साब् र जुत्ता	मुन पौडेल	३७
कवि विजयध्वज थापाका तीन कृति	प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा	४२
आमाको निधन	घनश्याम राजकर्णिकार	४९
“पच्चीस प्रतिभा” लाई नियाल्दा	शीतल गिरी	५२
नजिकको तीर्थ अनुपम		
कालिञ्चोक भगवती	विष्णुप्रसाद शर्मा पराजुली	५६
स्याङ्जाको स्मृति : मनकेश पुरस्कार	डा. यमबहादुर क्षेत्री	६५
चिना हराएको मान्छेको कथा व्यथा	सृजन लम्साल	६९

कृति समीक्षा

आत्मा बोलेका मुक्तक	महेश्वर शर्मा	७३
'प्रेमको बगैँचा'	अरुणबहादुर खत्री 'नदी'	७६

भोजराज कार्कीको जीवनयात्रा	नेपाल चिरञ्जीवी	७८
लेख्दा/नलेख्दा		
मदन रेग्मीका दुई कविता	उपेन्द्र गौतम	८०
बसिबियाँलो		
नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिका	शिव रेग्मी	८२
हाम्रो कुरा		
शताब्दी टेकेको साभामा		
प्रकाशन ध्वस्ततातिर !	रोचक घिमिरे	८५
सर्वेक्षण हिजोआज	शशि शाह	८८

रत्ननाका विशिष्ट सदस्य

नवराज सुवेदी, रामेछाप/बाबुराम पौडेल, रामेछाप/नगेन्द्रराज शर्मा, काठमाडौं/काशीनाथ बराल, विराटनगर/चूडामणि गौतम, काठमाडौं/ रमेश गोर्खाली, वीरगञ्ज/सामनाथ पौडेल, ललितपुर/परशु प्रधान, काठमाडौं/ऋषिराम घिमिरे, हेटौडा/शङ्करविक्रम शाह, काठमाडौं/हरिश कल्पित काठमाडौं/डा. उपेन्द्र गौतम, काठमाडौं/रुक्मनाथ पौडेल, ललितपुर/एस्.बी. शाह, टीकापुर/मोहन दुबाल, बनेपा/रत्नश्री श्रेष्ठ, काठमाडौं/उदयप्रकाश चापागाईं, काठमाडौं/कार्तिकेय घिमिरे, सर्लाही/डा. उपेन्द्र महतो, हाल मस्को, रूस/डा. भीष्म आचार्य, हाल मस्को, रूस/डा. मणिराज पोखरेल, हाल मस्को, रूस/जीवा लामिछाने, हाल मस्को, रूस/खेमराज लामिछाने, हाल मस्को, रूस/डा. विन्दिता लामिछाने, हाल मस्को, रूस/दीपक भण्डारी, काठमाडौं/सुशीलारानी राणा, ललितपुर/इल्या भट्टराई, काठमाडौं/बाबुकृष्ण विष्ट, काठमाडौं/नुपेन्द्रपुरुष यादि, ललितपुर/नगेन्द्रराज न्यौपाने, गोरखा/गोविन्द गिरि प्रेरणा, हाल अमेरिका/कमला सरूप, हाल अमेरिका/विश्वराज बास्तोला, पोखरा/डा. नवराज चालिसे, काठमाडौं/दिलीपकुमार चापागाईं, काठमाडौं/माया ठकुरी, ललितपुर/कृष्ण बजगाईं, हाल बेलाईत/नरेन्द्रराज पौडेल, काठमाडौं/विष्णुबहादुर सिंह, काठमाडौं/गोविन्दप्रसाद श्रेष्ठ, काठमाडौं/डा. सुपमा आचार्य, ललितपुर/रमा शर्मा, काठमाडौं/छविरमण सिलवाल, काभ्रे/पीताम्बरा उपाध्याय पीयूष, काठमाडौं/डा.मुकेश चालिसे, ललितपुर/जलेश्वरी श्रेष्ठ, काठमाडौं/विभोर बराल, काठमाडौं/सङ्गीता दाहाल, काठमाडौं/सहदेव गौतम, काठमाडौं/चन्द्रकला नेवार, काठमाडौं/लक्ष्मी उप्रेती, काठमाडौं/वसन्त रिजाल, काठमाडौं/उन्नति बोहरा 'शिला', काठमाडौं/रुकु कार्की, काठमाडौं/शर्मिला खड्का (दाहाल), इटहरी/विजयध्वज थापा (लीलाध्वज थापाका छोरा), काठमाडौं/दामोदर पुडासैनी किशोर, काठमाडौं/ठाकुर शर्मा, गुल्मी/दयाराम दाहाल, काठमाडौं/महेन्द्र गुरुङ्ग, काठमाडौं/घनश्याम राजकर्णिकार, काठमाडौं/अमीर थापा, काठमाडौं/सन्दीप भट्टराई, हाल अस्ट्रेलिया/अनन्तप्रसाद वाग्ले, काभ्रे/पवन आलोक, काठमाडौं/विष्णुप्रसाद शर्मा पराजुली, पर्वत/डोलिन्द्रप्रसाद शर्मा, काठमाडौं/कुवेरप्रसाद शर्मा, काठमाडौं/शिव प्रकाश, हाल अमेरिका/धनराज गिरी, चितवन/गोविन्दप्रसाद घिमिरे 'वेदमणि', काठमाडौं/पोष चापागाईं, भोजपुर/निरञ्जन शर्मा घिमिरे, काठमाडौं/डा.दुबसु क्षेत्री, काठमाडौं/इन्द्रराज पौडेल, बर्दिया/नरेन्द्र बहादुर श्रेष्ठ, काठमाडौं/वियोगी बुढाथोकी, काठमाडौं/विष्णु ओली, काठमाडौं/बाजुराम पौडेल, काठमाडौं/डा.केशव प्रसाद उपाध्याय, काठमाडौं/टेक बहादुर जिरेल, दोलखा/रामेश्वर श्रेष्ठ जलन, ललितपुर/विजय चालिसे, काठमाडौं/श्याम दाहाल, ओखलढुङ्गा/महेन्द्र चालिसे, काठमाडौं/देवेन्द्र गौतम, काठमाडौं/प्रदीपकुमार श्रेष्ठ, ललितपुर/मदन रेग्मी, काठमाडौं/किरणविक्रम थापा, ललितपुर/गोपीकृष्ण शर्मा, काठमाडौं/सुदर्शन शाक्य, वीरगञ्ज/गीता केशरी, काठमाडौं/त्रेवनप्रसाद काफ्ले, रामेछाप/विनयदेव लुइँटेल (मा. वासुदेव लुइँटेलका नाति, डा. विद्यादेव शर्मा लुइँटेलका छोरा), काठमाडौं ।

प्रत्येक अङ्क पठनीय र संग्रहणीय

अभिव्यक्ति

दुई महिने सामान्य साहित्यिक पत्रिका

अभिव्यक्ति परिसर

पम्बु मार्ग, गौरी नगर, चावहिल, का.म.पा-८ काठमाडौं

फोन: ४४७२६३७

ईमेल: e472637@hotmail.com

वेब: www.34.brinkster.com/abhibyakti

रचना

सहित अरु साहित्यिक पत्रिका, विविध विषयका

पाठ्य सामग्री एवं स्टेशनरी सामानहरूका

निम्ति हामीलाई सम्झनुहोस् !

पाठ्य सामग्री पसल

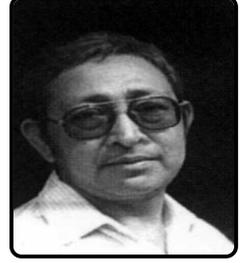
(प्रो. कमल सुवेदी)

जामे मार्केट, रत्नपार्क, काठमाडौं

पसल नम्बर १८, फोन: ४२४३१५०

समयको अनुहारमा एक थोपा आँसु

वंशी श्रेष्ठ



शहरका सडकहरूमा
 गति शून्य छ, सवारी साधनहरूको
 दमकल दौडन्छ, टिड टिड टिड गर्दै
 भू-भवाँ, भू-भवाँमा एम्बुलेन्सको आवाज चर्कन्छ,
 प्रहरी गस्ती गाडीहरू घुमिरहेछन्,
 बटुवाहरू हिडिरहेछन्, सडकभरि
 समय पनि घस्रिरहेछ, शिथिल भएर
 सडकका चौवाटा र चोकहरूमा
 हल्लैहल्ला र धुवाँको प्रदूषण व्याप्त छ,
 साक्षीहरू पदयात्री र दर्शकहरू
 वर्तमानका व्यथा र विरहका क्षणहरूको

चरा- चुरुङ्गीका स्वतःस्फूर्त गुन्जन छैनन्
 पागल छन् भीड रंग अन्धताको नसामा
 अमरसिंहहरू शहर छोडेर गएका छन्
 एक होइन, दुई होइन, अनासक्त भएर विदुरहरू हेरिरहेछन्
 वर्ष वर्षहरू बिते तर देवस्थल, बुद्ध विहार उठ्न सकेनन्
 भिक्षुहरू ग्यालिडसँगै विहारभित्र प्रार्थनामा छन्;
 तर अर्ध बुर्जुवाहरू दन्त बभ्रान गर्दैछन् पक्षविपक्षमा
 बटुवा र दर्शकहरू व्यथाका भाव व्यक्त गर्छन्
 एक अर्काका अनुहारका भाषा पढ्छन्
 आँधी वा हिम प्रपात पूर्वको भयग्रस्त वातावरण छ
 अदृश्य विघ्न व्यथाको छायाको संकेत छ
 विषाद भावमुद्रामा समयको गला अवरुद्ध छ
 आफ्नै घर-कुटीमा स्वनजरबन्द छन्
 यस राष्ट्रका भानुभक्त र नयराजहरू

आँखाहरू लोलाएका छन्, दुःखका अवस्थामा
 समय अवरुद्ध पनि छैन, गतिमय पनि छैन,

कहिले सडक किनारा, कहिले बीचबाट
समय घस्रिरहेछ, अन्यमनस्क मनस्थितिमा
कौरव-पाण्डव सैन्य बीचको साँधमा
तर यहाँ यस समयमा
गीताका वक्ता पनि अनुपस्थित छन्
न त गीताका श्रोता उपस्थित छन्,
यसैले लोलाएका असमन्जस आँखाबाट
एक थोपा आँसु भर्छ-समयकै अनुहारमा

☎ ०१ ४४७४९९७
नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं



रचना को सूचना

- ❖ प्रीति फन्टमा टाइप गरी ईमेलद्वारा पठाइएका स्तरीय रचनालाई ग्राह्यता दिइनेछ ।
- ❖ प्रकाशन अयोग्य, अस्पष्ट, नबुझिने अक्षर भएका हस्तलिखित सामग्री प्रकाशित हुने छैनन् ।
- ❖ प्रकाशनार्थ आएका सामग्रीको अत्यधिक चापका कारण तत्काल प्रकाशित गरिहाल्न हामी असमर्थ छौं ।
- ❖ सामग्री पठाएको चौथो अङ्कसम्म पनि प्रकाशित नभए रचना अस्वीकृत भएको ठान्नु पर्दछ ।
- ❖ 'रचना' मा पठाइसकिएका सामग्री अरू पत्रिकामा पनि पठाइए र दुवैतिर प्रकाशित हुन गए भविष्यमा त्यस्ता रचनाकारका सामग्री 'रचना'मा प्रकाशित गरिने छैन ।
- ❖ 'रचना' मा प्रकाशित सामग्री प्रतिको दायित्व सम्बन्धित लेखकमा नै रहनेछ ।
- ❖ प्रकाशनार्थ रचना पठाउँदा उपर्युक्त बुँदाहरूमा ध्यान दिन अनुरोध गरिन्छ ।

उफ्री उफ्री मस्त सजाए !

तेजेश्वरबाबु ग्वंगः



देशभित्रै देशबाट
देश विलाइ जाने पीरले
हजूर...
मयलपोश सुरुवाल
र मेरो भादगाउँले टोपीमा
देश पहिरेर आएको छु

देशबाटै कठैवरा
देश विलाउने गरी
कतै देश पोखिएमा
लबेदा सुरुवालको यो
फेद र पोल्तामा भए नि
हजूर...

एक चपरी माटो
अलिकति शिलाखण्ड
थोरै नै सही-
चुरेका गिर्खाहरू
टोपीभरि बचाउने रहरले
हजूर...
स्वच्छन्द देश पहिरी हिँडेछु

सँधैँ सँधैँ किन र
दौरा सुरुवाल लाएर
हिँडनु हुन्छ ?
हजूर.....

भाइबैनीहरूले
एकदिन मसित सोधे
दौरा सुरुवाल लाउँदा
बाबै
देशै ओढे भैं लाग्छ भनें
भक्तको उस्तै ताजा छ

किन हो कुन्नि
बुर्लुक बुर्लुक उफ्रे
भाइबैनीहरू
मृग सावक भैं

देशको माया त मायै रैछ
ज्यान भन्दा प्यारो लाग्दो रैछ...
लबेदा सुरुवालमा मैले सजाएँ
तन्नेरी उमङ्गमा उफ्री उफ्री
भाइ बहिनीहरूले मस्त सजाए !

☎ ०१-५०९२५३८

निष्ठा छें, सूर्यविनायक मार्ग, भक्तपुर



महाकवि देवकोटा

भुवनहरि सिग्देल



जो मान्छेका अमर रचना गीतमा गाईंदैछ
त्यो मान्छेको बिगुल युगले फेरि घन्काउँदैछ
जन्मी मर्ने कतिकति बिते जन्मदैछौं र मछौं
यौटा त्यस्तो युगपुरुषको सम्भना आज गछौं

यी धर्ती हुन् प्रकृति जसमा स्नेह वात्सल्य मिल्छ
यी माता हुन् हृदय मलिलो प्रेमले सिक्त हुन्छ
सारा चुन्छन् स्तन-रस उही खेल्दछन् काख यौटा
उस्तै मान्छे किन फरक छन् एउटा देवकोटा

यौटै शिक्षा पठन छ उही बन्छ लक्ष्मीप्रसाद
त्यै शिक्षाका उपज किन छन् देशघाती पिचास
के आसर्जे गुरुवर उनै दैनिकी पाठ उस्तै
केले पायो फरक यसरी निस्कंदैनन् दुरुस्तै

इच्छा गर्छन् जनकजननी योग्य सन्तान पाऊँ
जल्ले राखोस् सुकुल कुलको दिव्य आदर्श नाउँ
आफै सोचौं सफल कति छौं पूर्ण भो के सदृच्छा ?
पूरा छैनन् सब हृदयका आज सम्पूर्ण इच्छा

तीखा काँडा सघन वनका हुन्न कोही तिखार्ने
कोही छैनन् नियमित खटी चन्द्रलाई सिँगार्ने
छेकोस् ढाकोस् ग्रहणमय भै छैन केही विषाद
त्यस्तै हाम्रा कविवर वने दिव्य लक्ष्मीप्रसाद

हामी गछौं युगपुरुषको सम्भना स्नेह राखी
भुक्छौं अर्पी सुमन मनका क्लेश केही नराखी
नेपालीको परिचय दिने काव्यका देवदूत
जन्मून् तिम्रैसरि मुलुकमा कर्मयोगी सपूत

✉ bhuvanharisid@gmail.com



दुई मुक्तक ज्ञानुवाकर पौडेल

१. दुई किनारको कहिल्यै मेल नभएजस्तै
संभव चाँडै यहाँ आउन रेल नभएजस्तै
तिम्रो मायाको पनि रहेन आस अब त
भाग्यमाथि विश्वास मलाई अचेल नभएजस्तै
२. तिम्रो प्यारमा म पागल भएछु
एकै नजरमा म घायल भएछु
ठाने होलान् धेरैले आँखाको कसिङ्गर
तिम्रो लागि भने गाजल भएछु



☎ ९८४१८८५५५२
गौशाला, काठमाडौं



गजल शारदा धिबिरे 'भैल'

सबैले बाजी जितेको हुँदैन
भाउमा सबै बिकेको हुँदैन

कसरी बुझाउँ तिम्लाई मन
घाउमा सबै दुखेको हुँदैन

जोगाउन छ गाह्रो अस्तित्व आफ्नै
ठाउँमा अधिकांश टिकेको हुँदैन

किन हो सबैमाथि लाग्छ शङ्का
मुहारमा सबै लखेको हुँदैन



☎ ९८०८३०६३८४
विराटनगर, हाल बनेपा



केही व्यंग्यात्मक हाइकू मुकुन्द आचार्य



१. कयौं 'ज्यू' आए
'हुन्छ' 'हुन्छ' बर्साए
अनि हराए !
२. रूख सानो छ
काग र गिद्ध नाँच्ने
हाँगा नै भाँच्ने !
३. विकास गरौं
धेरै दंग नपरौं
मिलेर चरौं !
४. टुप्पोमा चंगा
नेता समूह नंगा
देशमा दगा !
५. नेताको हूल
खै संविधान मूल ?
जनता 'फूल' !
६. प्रकृति माता
मान्छे बन्यो विधाता
सर्वत्र घाटा !
७. सहज छैन
गणतन्त्रको मन्त्र
हैन भन त ?
८. सुनौलो घाम
आशामुखी तमाम
सबै बेकाम !
९. लेडिज फस्ट
एभ्री थिं इज लस्ट
कष्ट नै कष्ट !
१०. हरियो डाँडा
नजिक हैन टाढा
काँढा नै काँढा !
११. तास र रक्सी
गर्लफ्रेण्ड होस् सेक्सी
दर्शै क्या हैपी !
१२. बाढी र पैरो
देश दुख्यो गहिरो
राज्य बहिरो !
१३. राजा र प्रजा
नेता तथा जनता
प्रेम बेपत्ता !
१४. भूटको खेती
फल्दैन कुनै मोती
खती नै खती !
१५. नाटक गरौं
विकास र शान्तिको
ठूलो क्रान्तिको !

☎ ९८४९८८५२१०
थानकोट, काठमाडौं



सबमा आफ्नो प्रीति रहोस्

शंकर शाह



सबमा आफ्नो प्रीति रहोस्
भेद मनमा केही नआओस्
तिमी प्रति पनि प्रीति रहोस्
तर रागको आँधी नआओस् !

चिताई भला नै गरी रहूँ
सङ्कल्प यो मा अटलै रहूँ
सजा भोग्न परे पनि सहूँ
हितै होस्, दुःख कोही नपाओस् !

जित्ने भाव ली त्यस्तो नबोलूँ
मुटुनै बिभने तुच्छै नबोलूँ
भूठै सही राम्रो हुने बोलूँ
द्विविधा अरु केही नआओस् !

माया जस्तै क्षणी यो संसार
जुनी जुनीको होस् हाम्रो प्यार
बल्ने ज्योति मेट्ने अन्धकार
छल्ने सपना सरि नआओस् !

☎ ०१४४११९०३

रङ्ग चोक

२२२/४७ गल्को पाखा मार्ग, ठमेल, काठमाडौं

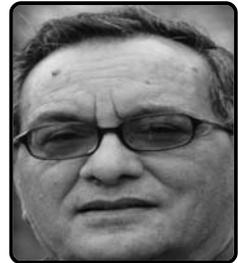
एक्लो भएर भोगें

वसन्त लोहनी

भोगें जिन्दगीलाई, धेरै भोगें
कति रोएर, कति हाँसेर
लाग्छ अब त पुगि नै सक्यो
जति भोगे पनि यति नै हो

खेलौना खेल्दाको त्यो रमाइलो
हुकिदै जाँदा कति भोगें
तरुनो हुँदाको कृतकुतीमा
लहरिदै गएर भोगें

आफू जन्मिदा एक्लो थिइन
जति एक्लो अहिले छु
उमेरले छोडिसकेपछिको यो जिन्दगी
भन् एक्लो भएर भोगें



✉ bklohani@hotmail.com

राष्ट्र वन्दना विश्वनाथ भट्टराई

सृष्टिको सुन्दर बिहानीसँगै सजेको नेपाल
यो वीरभूमि यो कर्मभूमि सुन्दर हिमाल
यो तपोभूमि यो देवभूमि पूर्वीय फाँटमा
सजाइ राख यो फूलबारी पौरखी हातमा ॥१॥

स्वतन्त्र राज्य नेपाली राज्य हिमाली राज्य यो
चन्द्र र सूर्य अङ्कित भण्डा नेपाली शान यो
नदी र नाला मठ र मन्दिर अजस्र यहाँ छन्
विविध जाति अनेक यहाँ एकता गाँस्तछन् ॥२॥

बिहानी बोल्छ युगको यहाँ ऋषिको भाकामा
जागृति बोल्छ शान्तिको यहाँ बुद्धको वाणीमा
वीरता हाँस्छ युगको यहाँ पृथ्वीको ज्योतिमा
स्वतन्त्रताको मुहार खुल्छ पूर्खाको रगतमा ॥३॥

संस्कृति बोल्छ आदिम यहाँ नेपाल धर्तीमा
सभ्यता यहाँ मुस्काइ दिन्छ वेदको ध्वनिमा
प्रकृति यहाँ जीवन दिन्छ हिमाल वेदीमा
प्राचीन कला व्युभाइदिन्छ स्वर्णिम सपना ॥४॥

विराटनगर-४
कञ्चनवारी



केवल पसिना भाएछन् लाटा
त्यो तर माएछन् मसिना बाठा
यो सब नबुझे लाग्दछ घाटा
चारै जुगको यै हो प्रगति
प्रगति प्रेमी हृदय छ मेरो
हेरिरहेछू सवको प्रगति

-लेखनाथ पौड्याल

दुःखले देउसी खेलिरहेको साँभ प्रमोद स्नेही



दुःखले देउसी खेलिरहेको साँभ
आँसुको तेल थप्दै बालिरहेछु
अँध्यारोको बत्ती
औँसीको रात जस्तै
कालो सयपत्री फुलिरहेछ
पहिरो गएको मनको पहरामा
म यो बिहानीमा
नयाँ दिनलाई आमन्त्रण गर्न असमर्थ छु

समयको मलामी गएर फर्किरहेछु
एक अँगालो उदासी बोकेर
वसन्तमा फुलेको वैश बोकेर
संघारमा अभिेकी विधुवा जस्तै
मेरा अतृप्त रहरहरूले
पटक पटक मलाई ऐँठन गरिरहेछन्

साउनको निर्मम भेलले
बगाउँदै लगेको मान्छेको गुहार जस्तै छ
यो शताब्दीको गीत
जीवनका हरेक पल पल
दुःखले देउसी खेलिरहेको बेला
यसपाली पनि म आफैँलाई
अन्याय गरेर
फगत बाँचिरहेछु हर पल
मरेर पनि

☎ ९८४१३८६४६२

२१/४०८ वर्तमान वस्ती, पुतलीसडक, काठमाडौँ



तस्वीर रेहान खान

अचेल मेरो आँखा अगाडि
अनेक तस्वीर नाच्यैछन्
घुलमिल हुँदै
मलाई अलमलमा पादै
लल्काउँदै
दोधारमा राख्दै
बिजोग तुल्याउँदै



यी नौला र अजीब तस्वीरहरूले
आ आफ्नै पहिचान र कथा बोकेका छन्
कुनै तस्वीर राक्षस भैं लाग्छन्
कुनै रक्षक भैं
कुनै हिमालको चीसो सिरेटो भैं
कुनै मरुभूमिको प्रचण्ड ताप भैं
कुनैमा सुवास भेट्छु
कुनैमा दुर्गन्ध
कुनैमा माया ममताको दृश्य देख्छु
कुनैमा अति घृणा र तिरस्कार
कुनै तस्वीर बिलौनामा छन्
कुनैमा देखावटी आडम्बर
कुनैमा चिहानमा मुर्दाहरूको आर्तनाद भएभैं
कुनैमा हाहाकार मच्चिएका भैं स्वर सुन्छु
अनि कुनैमा सुमधुर संगीतको धुन
कोइलीको कुहुकुहु गीत सुन्छु
कुनैले क्रान्तिको मसाल बोकेको छ भने
कुनैले देशद्रोही र आतंकवादीको भावना
कति तस्वीरमा प्रश्न पनि सोधिएको छ
म त्यसको जवाफ खोज्दैछु

कतिमा अँध्यारो नै अँध्यारो छ
म त्यसभित्रको उज्यालो खोज्दैछु
कतिमा रहस्य लुकेको छ
म त्यसको तथ्य खोज्दैछु
कतिमा सागरको गहिराइ छ
म त्यसभित्रको मोती खोज्दैछु
काँढा नै काँढा छन् कतिमा
म त्यसभित्रको फूल खोज्दैछु

तर मैले पाउन सकिन तस्वीर भित्र केही पनि
किनकि
तस्वीर भित्रको तस्वीर खोज्ने मेरो चेष्टालाई
आवरणको आडम्बरी तस्वीरले गिज्याउँदै लखेटिरहेछ

✉ rehaankhan77@yahoo.com
हाडीगाऊँ, काठमाडौँ



आज नेपाली भाषा चारैतिरबाट आक्रान्त छ । लेखकहरू नै यसको गहना मास्न लागेका छन् । नेपाल टेलिभिजन, रेडियो नेपाल, प्रशासनिक कार्यालय, अड्डा अदालत, राष्ट्रिय योजना आयोग, लोकसेवा आयोग, राष्ट्रिय समाचार समिति, समाचारपत्र, राजनीतिक नेता औ कार्यकर्ता आदिले भन् उधुम् मच्चाएका छन् । पृथ्वीनारायण शाहले बडा दुःखले आर्जेको एकीकृत नेपालमा भाषाका विषयमा देखिएका वितण्डाले कालो बादल निम्त्याइरहेको आशङ्का उत्पन्न हुन लागेको छ ।

— डा.ईश्वर बराल

गजल

लीलाराज दाहाल

१.

गोधुलीमा श्रृङ्गार गरी कता हिंडेकी नि !
नफर्किने विचार गरी कता हिंडेकी नि !

भन्थ्यौ तिमी कतै जान्न मलाई छोडेर
आज यति हतार गरी कता हिंडेकी नि !

हृदयमै बास दिउँला भन्दा भन्दै पनि
यो मुटुमै प्रहार गरी कता हिंडेकी नि !

जात र त्यो धर्मले कहाँ छेक्छ मायालाई
जञ्जीरको प्रचार गरी कता हिंडेकी नि !

जसले सधैं घृणाको इनाम दिई रह्यो
त्यही चिनो स्वीकार गरी कता हिंडेकी नि !

२.

अचेल यो रोगी समयले चित्कार गर्दैछ
फूलले नि आज काँडालाई बलात्कार गर्दैछ ।

उनलाई भेटुं भेटुं लाग्न छोड्यो अचेल त
अव भने यो औषधिले चमत्कार गर्दैछ ।

इमान्दारलाई बाँच्नै गाह्रो कस्तो भो समय ?
पुलिसले अचेल चोर डाँकालाई नमस्कार गर्दैछ ।

अभाव र महँगीको यो अँध्यारो शासनमा
वेइमानले नै इमान्दारलाई दुत्कार गर्दैछ ।



☎ ९८४०४६९६२
कमैया, सर्लाही



वीरगञ्जमा रचना पाइने ठाउँ :-

नारायण कर्मचार्य भिगु समाचार सेन्टर माईस्थान, वीरगञ्ज	सुरेश जोशी माई स्थान बुकस्टल माई स्थान, वीरगञ्ज
यहाँ अन्य विभिन्न पत्रपत्रिका तथा पुस्तक पनि पाइन्छन्	

मोहभङ्ग माधव सयपत्री



मुटुरोगले च्यापैलगेपछि विप्लव ओछ्यान परेको थियो । छोराछोरी हुर्काएर मर्ने उसको इच्छा नै मर्दैमर्दै गएको थियो । श्रीमतीको भर्कोफर्को निकै बढ्न लाग्यो । श्रीमतीको मनले भन्न लागेको थियो, 'यिनलाई हेरचाह गर्न नपरे म ढुक्कले खेतीपाती, वस्तुभाउ गर्दी हुँ ।' युद्धरत पार्टीको समर्थक भएपनि ऊ छापामार बनेको थिएन । केही समय विश्वासपात्र भएर पार्टीका गोप्य कागजपत्र र चिठी सम्बन्धित ठाउँसम्म पुऱ्यायो । एक्कासि उसलाई रोगले गाँज्यो । छापामार बन्न सकेन । छापामार बन्न नसक्नुको पश्चात्तापले उसलाई खड्गार्दै थियो ।

माओ, क्यास्त्रो, चे ग्वेभारा, गोञ्जालो आदिका आत्मसंस्मरण पढ्दा उसलाई युद्धभन्दा उत्तम बाटो अरू छैनजस्तो लागेको थियो । सोच्यो, 'देश र जनताको लागि मर्न पाएको भए मेरो पनि सालिक बन्थ्यो होला ।'

सुनेको थियो, युद्धमा शहीद हुनेहरूको सालिक बन्ने भएको छ, रे । त्यो लहरमा उसको पनि जिउँदोजाग्दो सालिक ठडिन्थ्यो होला । सालिकको घाँटीमा माला पहिऱ्याइन्थे होलान् । कमरेड इशानले उसलाई दुईदिन फकाएको थियो । विप्लवलाई आश्वासन दिँदै भनेको थियो, 'विप्लव दाइ, हाम्रो गौरवशाली युद्धदस्तालाई तपाईंजस्ता विचारशील मान्छेको खाँचो छ । परिवारको जिम्मा पार्टीले लिन्छ, होलटाइमर भएर हिँडनुस् । उपचार पनि पार्टीले नै गरिदिन्छ । हामीलाई तपाईंले डोऱ्याउनुपर्छ दाइ !' इशानले हस्तक्षेप गरेपछि भनिदिएको थियो, 'तिमी ढिपी नगर भाइ ! जनताको मुक्तिको लागि युद्धमोर्चामा संलग्न हुने मन भएपनि मलाई रोगले गाँज्दैलगेको छ । म भूमिगत भएर खट्न सकिदैन ।' इशान थप केही नबोली हिँडेको थियो ।

केही दिनपछि इशानले दोहोरो भिडन्तमा शहादत प्राप्त गर्‱यो । पार्टीले सम्मान गरी उनको सालिक निर्माण गर्ने भयो । यता विप्लवलाई रोगले च्यापैलग्यो । देश सेफल्यान्डिङ्गतिर लाग्यो । पार्टीले यति छिट्टै युद्ध रोकेर शान्तिप्रक्रियामा आउने कुरा उसले सोचेको पनि थिएन । इशानकी सहधर्मिणी मृदुला उसलाई हेर्न आउँदा उनले भनेका चोटिला कुराले उसको मन शतचूर्ण भएको थियो । अहो ! कति साहसी महिला ! श्रीमान्को मृत्युको पीडालाई कसरी लुकाउन सकेकी ! उनले भनेकी थिइन्, 'दाइ, उतिबेला हाम्रो गौरवशाली जनयुद्धलाई नजरअन्दाज गर्नुभो । त्यतिबेलै युद्धमा लागेको भए तपाईंको उपचार पार्टीले गर्थ्यो । अब हामीले सिफारिस गर्ने कुरा भएन ।'

'मृदुला ! पति विछोडको पीडालाई हृदयको कुन कुनामा केले छोपेर राखेकी छ्यौ ? आइमाईलाई कमजोर सम्झन्थे । अहँ, होइन रहेछ । उनी इशानभन्दा पनि आँटिली रहिछन् ।' मृदुला हिँडेपछि उसको मन नराम्ररी हुँडलियो । विप्लवले इशानकी रक्तकणिका सानी छोरीको सुन्दर अनुहारमा इशान नै देखेको थियो । छुट्नेबेला

मृदुलाले भनेकी थिइन्, 'दाइ, श्रीमान्को वीरगतिले मलाई भन् कठोर बनाएको छ । समयले घाउको खाटा पुर्दैल्याएको छ । अहिले त मलाई कमरेड इशान मेरै साथमा हुनुहुन्छ जस्तो लाग्छ । दाइ, तपाईं छिटै निको हुनुस् । मेरो शीघ्र स्वास्थ्यलाभको कामना ।'

उसले निराश भएर भनेको थियो, 'बैनी मृदुला, मेरो रोगको कारणले युद्धमोर्चामा जान सकिने । मेरो शरीर गल्दैगएको छ । धेरै दिन बाँच्दैन होला । विजयका लागि शुभकामना ।' उसले यसो भन्दा मृदुलाको अनुहार मलिन भएको थियो । उनीहरूबिच एकछिन् मौनता छायो । मृदुलाले ऊसित विदा मागिन्, 'दाइ, म तपाईंलाई हेर्न आएकी । शहीदहरूको सालिक निर्माणबारे मिटिड हुँदैछ । छिट्टै पुग्नुछ । सक्नुहुन्छ भने जाऊँ ।' उसले भन्यो, 'मृदुला, म जान सक्दिन । सास बढेर हिँड्ने हुँदैन ।' मृदुला हिँडिन् । ऊ उनी हिँडेको हेरिरह्यो ।

हतियार बिसाएर पार्टी शान्तिप्रक्रियामा आयो । पार्टी सरकारमा गयो । गैह्रीखेत बेचेर श्रीमतीलाई साथ लिई विप्लव उपचारका लागि काठमाण्डु गयो । मुटुको उपचार खेत बेचेको पैसाले मात्र सम्भव थिएन । उसले पार्टीमा लागेका गाउँकै साथीहरूलाई सम्पर्क गर्न खोज्यो । पार्टीबाट केही आश पनि गरेको थियो, पार्टीले उसको उपचारका लागि धेरथोर सहयोग जुटाइदिनथ्यो कि ! तीनचार दिनपछि, केही साथीसँग उसको सम्पर्क भयो । विशाल, क्रान्ति, प्रहार, एटम, चट्टान र हुड्कार अस्पतालमै भेट्न आए । डाक्टरले रगत, दिसा, पिसाब, खकार परीक्षणका लागि स्याम्पल लिए । तर परीक्षणको रिपोर्ट आएपछि मात्र अस्पताल भर्ना गर्ने भए । केही पत्ता औषधि दिएर पर्सिपल्ट मुटुको परीक्षण गर्न बोलाए । अब उसलाई अस्पताल बस्न आवश्यक थिएन ।

तीनदिन कता गएर बिताउने होला, ऊ सोचिरहेको थियो । श्रीमती पनि उसकै मुखमा हेरिरहेकी थिइन् । काठमाण्डुमा उसका खासै नजिकका आफन्त थिएनन् । भए पनि कसलाई दुःख दिनु ! साथीहरूलाई हत्पती भन्न सकेन । विशालले सदाशयता देखाएर भन्यो, 'आज हाम्रोमा जाऊँ है दाइ !' क्रान्तिले थप्यो, 'हैन आज हामीकोमा जाने । हुँदैन त भाउजु ?' प्रहारले भनै आदर गरेर भन्यो, 'तिमीहरूकोमा भोलि जानुहुन्छ । आजचै म लान्छु ।' एटम चट्टान र हुड्कारले पनि कर गरे । 'हैन, यिनीहरू मलाई आफ्नो कोठामा लैजान किन यति आतुर भएका हुँ ?' कस्कोमा जाने उसले तत्काल निर्णय गर्न सकेन । श्रीमतीको अनुहारमा हेरिबस्यो । श्रीमतीले पनि उसकै मुख ताकिन् । सोच्यो, 'साथीहरूको डेरा साँघुरो होला । विरामी राख्न गाह्रो पनि हुन्छ । पानीको समस्या होला । यस्तै त हो काठमाण्डुको हाल । यी साथी पनि डेरै गरी बसेका छन् । काठमाण्डुमा बाँच्न यिनीहरूलाई कति गाह्रो होला । भन् विरामी पाहुना लाग्दा कति अप्ठेरो हुन्छ !'

विशालले नै जित्यो । त्यो दिन उनीहरू विशालकोमा जाने भए । अरू साथी विदा भए । विशालले ट्याक्सी बोलायो । गंगालाल अस्पतालबाट निस्केर ट्याक्सी चक्रपथ आइपुग्यो । बाँया मोडिएर त्यो चाबेलतिर हुँडकियो । भित्रीवाटो छिरेर ट्याक्सी विशालनगर पुग्यो । उनीहरूलाई चोकमा ओरालेर ट्याक्सी हिँड्यो । विशाल अघि लाग्यो । केही पर पुगेपछि एउटा घरको मूलगेट खोल्थ्यो । विप्लवलाई लाग्यो-विशालले डेरा त राम्रै घरमा लिएको रहेछ ।' बैठक कोठामा पुग्यो । बैठककोठाको डेकोरेसन देखेर विप्लवलाई सकसक लाग्यो । 'हैन, विशाल कति पैसा कमाउँछ, है ? केमा जागिर खान्छ, होला विशाल ?' भित्रैवाट

आएको सकसकीलाई उसले रोक्न सकेन। सोधिहाल्यो, 'विशाल, तिमिले कोठा त राम्रो लिएका रहेछौ, कसरी खर्चको म्यानेज गरेका छौ हँ ?' विशालले भन्यो, 'यो घर मेरै हो दाइ। क्रान्ति, प्रहार, चट्टान, एटम, हुड्कारले पनि घर बनाएका छन्। 'छापामार बनौं दाइ' भन्दा तपाईंले टेरेपुच्छर लाउनुभएन। मौकामा चौका नहाने कहिले कमाउने ! सोभो औंलाले घ्यू कहाँ आउँछ र ! ज्यान हत्केलामा राखेर पार्टीमा लाग्दा पनि नकमाए कहिले कमाउँने ? मैले मास्टर र कर्मचारीहरूबाट लाखौं रूपियाँ चन्दा उठाएँ। खुद्रामसिना चन्दा त कति हो कति। विस्थापित गराइएका मान्छेले छोडेको जेथोमेथोको के हिसाब ! सफायासम्मको कारवाही गर्ने चिठी पठाएपछि पैसा बुझाउन उनीहरू नै आउँथे। पार्टीलाई के थाहा, कस्ले कति चन्दा उठायो। 'यत्ति उठ्यो' भन्दियो, टन्टै साफ !'

विप्लव एकैचोटि भिरबाट खस्यो र तल चट्टानमा बजारियो। 'जनताको मुक्तिका लागि लडेका छापामारहरूको यस्तो करतुत ! शर्म लाग्नुपर्नेमा गर्व पो गर्छन् !' त्यो घृणित प्रवृत्तिको घृणा गर्न उसले शब्दै भेटेन। त्यहाँ केही भन्ने कुरा पनि भएन। विशालकी श्रीमती आएर नमस्ते गरिन्। केटाकेटीले पनि 'नमस्ते अंकल' भने। त्यो रात त्यहीं बिताउन उनीहरू बाध्य थिए। खाना खान बोलाउँदा विप्लवकी श्रीमतीको अनुहारमा बादल लागेको थियो। उनीहरू सँगै भित्र पसे। विशालको घरको भोजनपरिकार देख्दा उसलाई लाग्यो -विशाल राजसी भोजन गर्छ। सुत्ने कोठाको भकभककाउ देखेर ऊ दिग्भ्रमित भयो। भनिसाध्ये छ र ! रातभरि उसको मनमा कुरा खेलिरहे। 'अचम्म ! मनपरि चन्दा उठायो, आफूखुसी राख्यो। न पार्टीलाई सबै बुझाउनुपर्ने न सरकारलाई चन्दाको कर तिर्नुपर्ने। नेपालीहरूले आफ्नो गाँस काटेर डराईडराई दिएको चन्दाले को उँभो लागेछ ? कस्ले महल ठड्याएछ ?' यतिवेला उसले सबै कुरा बुझ्यो। पार्टीले जुराइदिएको आफ्नै नाम 'विप्लव' देखि उसलाई घृणा लाग्यो। पार्टीमा कस्ता अवसरवादी पनि लागेका रहेछन्, त्यो पनि बुझ्यो। पुग्यो, उसलाई यत्ति बुझ्दा पुग्यो।

भोलिपल्ट भिसमिसेमै उठे। विप्लवको मन भने एकतमासले पोलिरहेको थियो। उसलाई त्यहाँ बस्नै मन लागेन। मनले अर्कै कुरा भनिरहे पनि मुखले भनिदियो, 'विशाल राम्रो प्रगति गरेछौ। खुसी लाग्यो। अबै प्रगति होस्। हामी फुपूकी छोरीकोमा जान्छौ। त्यहाँबाट अस्पताल पनि नजिकै पर्छ। भोलिलाई सजिलो हुन्छ। ल त हामी जान्छौं है !'

उनीहरू मन भारी पारेर हिँडे। 'साम्यवादको लक्ष्य लिएको पार्टीका कार्यकर्ता यति तल गिर्न सक्छन् ? कसरी पत्याउने ?? नपत्याऊँ, आफ्नै आँखाले देखिसक्यो। छापामार नबन्दाको पश्चात्ताप छिन्भरमै उसको मनबाट नामेट भएर बढारियो। छापामारप्रतिको उसको मोह भङ्ग भयो। सोच्यो, 'छापामार नबनेर मैले शतप्रतिशत ठीक गरेछु।'

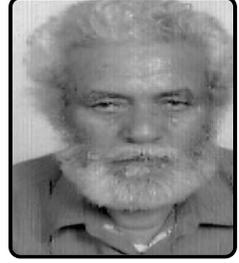
श्रीमतीले उसलाई डोच्याएर टेम्पु लाग्ने ठाउँसम्म पुऱ्याइन्। उसको मनले हिसाब सोध्यो, 'पार्टीका कार्यकर्ताहरूले देशभरिका कर्मचारी, शिक्षक, व्यापारी र सर्वसाधारणबाट कति अन्नपात र पैसा उठाए होलान् ? यसको हिसाब कोसँग छ ?' उसले अड्कल गर्न पनि सकेन। निराशनिराश उनीहरू नारायणगोपाल चोकतिरै लागे। आकाश धूमिलिएर रुन्चे भएको थियो।

✉ sayapatrim@gmail.com



हीरा थापा सोमराज अभय

हीरा थापाले पुरस्कार त पाएनन् नै तिरस्कार जीवनभरि पाइरहेका छन् । उनका बाबु सङ्खुवासभा जिल्लाको चर्चित ठाउँ चैनपुरबाट बसाई आएर भापाको गौरादहमा बस्थे । साहुमहाजनको खेत जोत्ने र आफ्नो पनि दश कठ्ठा जमिन भएका निम्नस्तरका किसान थिए उनी । उनका दुइ भाइ छोरा मध्ये हीरा जेठो हो भने भाइको नाम दले हो । दाजु कक्षा आठमा भाइ कक्षा सातमा गौरादहको जनता हाइस्कूलमा पढ्थे ।



०३५/०३६ सालतिर हीरा ९/१० कक्षातिर पढ्दै थियो । त्यसवेला महँगीको विरुद्धमा आन्दोलनको नेतृत्व हाइस्कूलका विद्यार्थीले गरेका थिए । पन्ध्र दिनसम्म बजार, स्कूल खुलेनन् । आन्दोलन चर्कदै जाँदा प्रहरी-प्रशासनले मान्छेको भीडमा जताततै बन्दुक पड्काएर, धरपकड गरी केही विद्यार्थी र सर्वसाधारणलाई समेत पक्राउ गरेर बेलुका तिनलाई सदरमुकाम चन्द्रगढी लग्यो । त्यस दिन आन्दोलन भङ्ग गराउन अश्रुग्यास र ब्याङ्क फायर पनि बाक्लै सँग गरिएको थियो ।

भीड पुलिस चौकीतिर आइपुग्दा ठेलमठेल र भागदौड हुन थाल्यो । केही मान्छे आफ्नो ज्यान जोगाउन पुलिस चौकीको वार नाघ्दै आँगनतिर छिरे । हीरा थापा पुलिस चौकीको गेटमा पहिलेदेखि नै आफ्नो पोजिसनमा उभिरहेको थियो । बाटो र पुलिस चौकीको माझमा नाला थियो । अकस्मात् भीडको एउटा मान्छे, नालाबाट फुत्त उफ्रेर पुलिस चौकीतिर भाग्न खोज्दा हीरासँग ठोक्किन आइपुगेछ । हीराले उसलाई आफूमाथि आइलागेको शत्रु संभरेर त्यसलाई छप्काउन कमिजको फेरले छोपिएको दापबाट थुत्त खुकुरी भिक्छेछ । एउटा पुलिस पनि नजिकै थियो । हीराको खुकुरी उचालेको हात च्याप्प समाएर प्रहार हुनबाट बचायो । यसरी हीराले खुकुरी प्रहार गर्न खोजेको मान्छे त प्रमुख जिल्ला अधिकारी पो रहेछ !

बिचरा हीरा थापा तत्काल पक्राउ परे । उनलाई सार्वजनिक अपराध सम्बन्धी मुद्दामा जेल हालियो । यसरी उनी ६/७ महिना जेल जीवन बिताएर निस्केका थिए ।

समयभन्दा अघि हुनेहरू प्राणाहुति नै दिन्छन् र अमर शहीद बनिन्छन् । उनका प्राणको बलि जन्मभूमिले खान चाहिनन् भने पनि त्यस प्रकारका जीउँदा शहीदहरू त्यसै रगत सुकेर मर्छन्; फरक यति छ ।

२०३७/०३८ साल हुँदा हीरा थापाले एक पाइलो अघि बढेर दमकका सुन बेपारी दिलबहादुर विश्वकर्माकी छोरी बिहे गरे । पढाइ छोडिदिए । त्यस बेलाका अरू मानिसहरूले पनि अन्तर्जातीय बिहे भएकोमा राम्रा र गतिलै मालमत्ताहरू बेहुला बेहुलीलाई उपहार प्रदान गरे । सुनारे विश्वकर्माहरूले त भन्नु खुसी भएर बेहुलीका पाँचै औलामा सुनका औंठी पो लगाइदिएका थिए । यसरी जुनसुकै

जातकाले पनि उपहार र कोसेली दिएर अन्तर्जातीय विवाहलाई समर्थन गरेर मन पराएको बुझिन्थ्यो ।

तत्कालीन समयमा गाउँठाउँमा छेत्रीका छोराको विश्वकर्माको छोरी विहे गरेर घरमा ल्याउन सामान्य साहस, आँट र क्रान्तिकारी विचार नभएकाले सक्तैनथ्यो । उनी मानिस क्रान्तिकारी र जोसिला पनि थिए । अन्तर्जातीय विहे गरेर बुहारी भित्र्याउन घरमा ल्याएपछि 'मेरा घरमा कामी कर्मिनी पस्नै दिन्न' भन्दै बुढा बा गर्जेकाले गाउँका मान्छेले पनि पसाउन सकेनन् । त्यस दिन बेलुका दश बाह्रओटा राँगा गाडीमा टनाटन माल असवाफ आएर उनका आँगनमा रास लाग्यो । साँझ नपरी दैलो थुनेर भित्र पसेका थापा बुढाबुढीले रातभरि नै दैलो उघारेनन् । दश बजेसम्म राति बसेर गाउँलेहरू पनि सुत्न आ-आफ्ना घरतिर गए । हीराले खेतका माच मुनि सबैलाई पराल ओछ्याएर आसन लगाए । उनका आफ्ना इष्टमित्रलाई त्यहीं सुताएर ससुरालीले कोसेली हालिदिएका कसार, चिउरा र तिलको छोप खुवाए । यसरी उनको अन्तर्जातीय विहे भएको हो ।

२०६४/०६५ सालतिर नेकपा एमालेको नेतृत्वमा नेपाल सरकारको मन्त्रिमण्डल पुनर्गठन भएको थियो । त्यसका अर्थमन्त्री सुरेन्द्र पाण्डेले बजेट प्रस्तुत गर्दा अन्तर्जातीय विहे गर्नेलाई रु. एक लाखको पुरस्कार दिने घोषणा गरेर प्रोत्साहन र समर्थन पनि दिलाएका हुन् । तर त्यसभन्दा लगभग तीस पैँतीस वर्ष अघि नै अन्तर्जातीय विवाह गरेका हीरा थापाले त्यो पुरस्कार पाउन सकेनन् । विहे भैसकेकी छोरीलाई पैत्रक सम्पत्तिमा हक नभएजस्तै भयो ।

भोलिपल्ट पनि हीरा र उनकी दुलहीलाई घरमा पस्न दिएनन् बाबु आमाले । उनले पर्सिपल्टै बजारका भाँडा बेपारी आफ्नो घरमा बोलाएर ल्याए । आँगनमा छरिएर यत्रतत्र भएका उपहारका सामानहरू जम्मैजसो आधा दाममा बेचिदिए । केही सोफा र कुर्सीहरू पनि बेचे । त्यतिगर्दा उनीसँग २५/३० हजार जति नगद पनि जम्मा भयो । आफूलाई ससुराले दिएको एक तोलाको सुनको सिक्की र आधा तोलाको सुनको औँठी पनि थियो । बेहुलीसँग पनि २/३ तोला सुनका गहना थिए । यसरी हीरा थापासँग चालीस पचास हजारको जिलो तत्कालै जम्यो ।

हीराले त्यसको भोलिपल्टै भापाको सुरुङ्गा बजारमा गएर एउटा धान कुट्ने टुकटुके मील चालिस हजारमा किने । बजारको पुछारमा पाखो बगर भएको ठाउँमा उनको मिल थियो । त्यहीनेर मिल रुड्ने छाप्रो र एउटा घर बनाउन पुग्ने घडेरी पनि थियो । त्यसैमा परिवार राखेर मिल चलाउन थाले । उनले धान कुटाउने दस्तुर अरूको भन्दा चारआना कम गरेका थिए । उनको मिल नयाँ र टुकटुके भएकाले पहिले पहिले त यसो ढाकिमा, टिनमा थोरै थोरै धान ल्याएर मानिसहरू कुटाउँथे । आफ्ना धान कुटाउन ल्याउने ग्राहकलाई पल्काउन चिया पनि आफ्नी मुखिनी मोतीलाई पकाउन लाएर खुवाउने गर्नु थाले । यो उनको व्यापारिक ट्रिक् सफल भयो । कुटाइ खर्च चारआना सस्तो पनि पर्ने अनि चिया खान पनि पाइने हुँदा गाउँभरिकै धान गाडाका गाडा उनकै मिलमा आउन थाल्यो । राति बाह्र बजेसम्म र बिहान छ, बजेदेखि नै उनको उद्योग चल्यो । यसरी उनले एकाध वर्ष भित्रैमा निकै तरक्की गरे । अबदेखि त्यस मिलमा तेल पेलानी र पिठो पिसानी पनि हुन थाल्यो । सिजनमा अलिअलि धान पनि किन्न थाले । धान बेच्ने किसानहरूले विस्तारै

विस्तारै पत्याउन थाले र उधारो पनि जम्मा गर्न थाले । उनले त्यो छाप्रो भत्काएर एउटा ससानु ईटाको घर पनि बनाए ।

देश छोडेर सुदूर अन्यत्रै गएका भए पो मानिसलाई को कस्तो भनेर चिन्न समय लाग्थ्यो । उनी त गौरादहबाट सुरुङ्गा मात्रै सरे । चार पाँच वर्षपछि त्यहाँका मान्छेले पनि थापाको नालीबेली चाल पाए । अनि उनका मिलमा आउने मान्छेहरूले उनलाई कामी नै सम्झेर मनमनै हटक गर्न थाले । कोही चिया खान दिँदा पनि नखाने भए । किन खानुहुन्न ? भन्दा कोही मैले चिया खान छोडिसकेँ भन्थे भने कोही डाक्टरले नखानु भनेको छ भन्थे । यसरी शनै शनै उनकोमा मानिसले चिया खानै छाडिदिए ।

हीराले जब मानिसहरूले आफ्नोमा चिया खान छोडे अनि आफूलाई मान्छेले हटक गर्न थालेछन् भन्ने रहस्य बुझे । उनलाई मनमा पीर पर्न थाल्यो । अघिअघि आफ्नो घरको चिया खानेहरूलाई फेरि पनि उनी भोजभतेर खुवाउन सकिन्छ कि भनेर अनेक चेष्टा गर्न थाले ।

मोतीले पहिलो पल्ट छोरी पाइन् । उनको न्वारनमा केही प्रमुख मान्छेहरूलाई भोज खाने निम्तो काँडे बाँडे । तर कोही पनि आएनन् । उनलाई भन् मानसिक औडाहा थपियो । रहँदै बस्दै जाँदा छोरीको पास्नीमा पनि काँडे बाँडे । तर कोही पनि आएनन् । उनलाई आत्मग्लानि भयो । उनी सोचन थाले; आफू यो समाजमा बस्न पाए पनि ढाँटन सक्नुजेल मात्र हो रहेछ । ढाँटेको कुरा काटेपनि नमिल्ने रहेछ । सबैले थाहा पाइसकेका छन् । बलभद्र प्रसाईंले छोराको विहे गर्दा गाउँमा मलाई मात्र डाकेनन् । छोरीको विहे गर्दा तिवारी बाजेले पनि मलाई डाकेनन् । तल्लाघरे छिमेकीले सत्यनारायणको पूजा गरेर पर्सादी मात्रै ल्याइदिए, घरमा बोलाएनन् । यतिवेला न म कम्युनिष्ट पार्टीको नेता हुँ, न मलाई कम्युनिष्ट पार्टीले नै अँगालेको छ । म त साधारण भोट हाल्ने कार्यकर्ता मात्र रहेछु । न मलाई अब नेता बनाउन सक्छ त्यस पार्टीले । मैले नकाम गरेछु । न समाजलाई म यथार्थ बुझाउन सक्छु, न त समाजले नै मेरो मर्यादा गर्छ । म कम्युनिष्ट पार्टीको ठूलै नेता भएको भए कसले मलाई औलो ठड्याउन सक्थ्यो ? मेरो चरित्रमा प्रश्नै उठ्न सक्तैनथ्यो । अब यसरी गाउँ समाजमा एक्का भएर कसरी बाँच्न सकिन्छ ? मेरा घरमा मरिमाउ र विहे बटुलो आदि कार्यमा कोही पनि आइदिएनन् भने के मज्जा भो र ? के यो समाज म एकलैले बदल्न सक्छु र ? समाज बदल्न भन्ने बित्तिकै सकिन्छ र ? यस्तै दुश्चिन्ताले हिजोआज उनी आक्रान्त र अस्वस्थ देखिन्छन् । हीराकाजीसँग हाल उनको पार्टी त छैन नै, गाउँका छरछिमेकी पनि छैनन् ।

यसरी समयभन्दा धेरै अघि हिँड्ने मान्छे कि त मारिन्छन् कि चाहिँ जिउँदै विलाउँछन् । समय आफ्नै गतिमा अगाडि बढिरहन्छ । उनको समयभन्दा अहिलेको समय नितान्त फरक भइसकेको छ । तापनि समाजको रवैया हेरेर उनले सन्तोष गर्ने ठाउँ भेटेका छैनन् । उनलाई निरन्तर अपराध बोध जस्तो आत्मग्लानिले छोडेन । उनी बूढा भइसके तर उनको समाज बदलिएको छैन । यसरी हीरा थापाले पुरस्कार त पाएनन् नै तिरस्कार चाहिँ जीवनभरि पाइरहेका छन् ।

📞 ९८४२२०४८३३

नयाँ वस्ती, बालकोट-९, भक्तपुर



गाडी

होमशंकर बास्तोला



गाउँमा पानीको अभाव थियो। पिउने पानी नभएर गाउँका मान्छेहरू काकाकुलजस्तै भएका थिए।

दानबहादुर समानुपातिकबाट सभासदमा निर्वाचित भएका थिए। उनी ठूलै पार्टीका सभासद थिए। उनको सिफारिस अनुसार वितरण हुने संसद् कोषको रकम उनकै इच्छा बमोजिम आफ्नै गाउँमा खानेपानी योजनाको लागि दिएका थिए। खानेपानी निर्माणको ठेक्का समेत उनकै पार्टीका कार्यकर्ता दलसिंहलाई दिइएको थियो। ठेक्कापट्टाको काम वास्तविक ठेकेदार भन्दा आफ्नै पार्टीका कार्यकर्ता र आउरेबाउरेहरूले पाउँथे।

ठेकेदार दलसिंहले बनाएको खानेपानी योजना सम्पन्न गरी खानेपानीको ट्याङ्की/धाराको उद्घाटन गर्न सभासद दानबहादुरलाई प्रमुख अतिथि बनाइएको थियो। उपस्थित गाउँलेहरूका बीचबाट प्रमुख अतिथि बनेका सभासदले प्रतिपक्षप्रति कटाक्ष गर्दै भने 'आफ्नो गाउँको विकास गर्न तपाईं हामी डटेर लाग्नुपर्छ। मैले यो योजना यस गाउँमा पार्न पचास पल्ट सिंहदरवार र अर्थ मन्त्री कहाँ धाउनु पयो। यो गाउँ हाम्रो पार्टीको गढ हो भनेर झण्डै यो योजना पार्न दिएनन्। मैले उनीहरूसँग धेरै लड्नु पयो।' उनले प्रतिपक्षलाई सत्तो सराप गर्दै आफूले धेरै कसरत गरेको भनेर नाक फुलाए।

सभासदले योजनाको बारेमा बोलेर उद्घाटन गर्ने कार्यक्रम थियो। कार्यक्रम उद्घाटनमा सभासदलाई धारो खोल्न लगाइयो। सभासदले धारो खोल्दा धारोबाट स्वाँ... गरेर हावा आयो। 'ठेकेदार साप ! धारोबाट पानी आएन त ?' सभासदले ठेकेदारलाई सोधे।

'सभासदज्यू हाम्रा विरोधीहरूले मुहान बिगारेर पानी आउन दिएका छैनन्। आइहाल्छ पखोस्।' ठेकेदारले उसले काम लगाएको श्रमिकलाई ड्रममा पाइप गाड्न लगायो। ड्रममा पाइप गाड्ने बित्तिकै धारोमा धरर... पानी आयो। उपस्थित सबैले परर... ताली पड्काए। फेरि मञ्चमा आएर प्रतिपक्षको विरोध गर्दै सभासद कुर्लिए 'देख्नुभो जनता जनार्दन हो ! प्रतिपक्षले यस गाउँका जनता हाम्रा पार्टीमा लागेका छन् भनेर धारोको मुहान समेत बिगारीदिएर पाइपै काटिदिए। देख्नुभो उपस्थित मित्र हो ? यो योजना सम्पन्न भए पनि पानी ल्याउन दिएकै छैनन्। पानी आउन नदिए पनि मैले विकासको काम पूरा गरेको छु।'।

कार्यक्रम समाप्तपछि सभासद कालोसिसा भएको गाडी चढेर हात हल्लाउँदै हिँडे। सो गाडी दलसिंहले खानेपानीको ठेक्का दिलाइदिए बापत उनलाई उपहार दिएका थिए। धारोमा पानी नआउनुको मुख्य कारण त्यही गाडी थियो।'

✉ hombastola@yahoo.com



कुनै क्यांटे श्वरले दिएको टिकीट्याँसट्याँस वा मानसम्मान मलाई चाहिएन बालकृष्ण पोखरेल

“हारे चपरीमुनिको बास जिते हस्तिनापुरीको राज” यो भयो राजनीतिको नारा। यो ब्राह्मणवादमा सीमित नारा होइन। सुरापीथ (मतुवाली), अन्नाद (तागाधारी), सोमपीथ (चन्द्रवंशी विषभाइ धतुरो सबै खाने) सबैमा लागू गूढ रहस्य हो, किनभने राजनीति बाहुनको मात्र पेवा होइन, न ता छेत्रीको मात्र पेवा हो। नत्र हाम्रा लिम्बू वन्धुहरू यो उखान बनाउने थिएनन्- “बाघ नदेखेले विरालो हेरे भयो, दुबै उस्तै हुन् अनि शत्रु नदेखेले दाजुभाइको मुख हेरे भयो दुबै उस्तै हुन्।” यसले



कम्युन युगमा वर्गसङ्घर्ष थिएन भन्ने कार्ल मार्क्सको सिद्धान्तलाई भूटो प्रमाणित गरिदिएको छ। सही कुरो के हो भने प्राचीन कम्युन युग भनेको मान्छे, भरी, घाम, हिउँ, भालू, बाघ आदिको डरले गुफामा बस्ने युग हो। त्यसमा एक गुफामा बस्ने गुफामानवको शत्रु अर्को गुफाको निवासी मान्छे नै हुन्थ्यो। गुफामानवभन्दा प्राचीन प्राणी कुकुरमा पनि मासु, हाड आदिलाई लिएर हुने भगडा के राजनीति होइन र? एकै घरका कुकुरमा पनि उपभोग्य वस्तुलाई लिएर यस्तो ठूलो भगडा हुन्थ्यो भने कुकुरभन्दा लाखौं वर्षपछिका गुफामानव (प्रिमिटेभ कम्युनिष्ट) हरू बीच भगडा थिएन भन्ने कार्ल मार्क्सको दर्शन फाटेर छियाछिया भएको छ। गुफामानवभन्दा लाखौंलाख वर्ष आदिम सपुच्छ, वानरको कम्युनिभत्र पनि मैले ठूलो राजनीतिको दर्शन पाएको छु। एक बथानमा सीमित सदस्य हुन्थे बाँदरका। तिनमा पनि बथानको नेताको भागमा भोक-प्यास-कामवासनाको तृप्त गर्ने अधिकार अत्यधिक हुँदोरहेछ। मोटो पनि उही अनि बथानभरिका गोपिनीको धनी पनि उही। नेपाली भाषामा बुलाहा भनिन्छ त्यस्तो बाँदरलाई। हुर्किएका भाले बाँदरहरूलाई एकले बाँदर किन भनिन्छ भने हुर्किएको उमेरका ती विचराले भोक प्यास र लैङ्गिक इच्छाको लागि धित मादैंपिच्छे, तिनले एकाधिकारी बुलाहाबाट फापड पाएकाले ती हूलभन्दा केही टाढा बस्दारहेछन्। सहबुलाहालाई बुलाहाको मात्रै डर। उपबुलाहाहरूलाई बुलाहाको पनि एवं सहहरूको पनि डर। सहायक बुलाहाहरूलाई उपबुलाहाको पनि डर। नायव सुब्बा (ना.सु.) बुलाहालाई सहायकको पनि डर। मुखिया बुलाहालाई नासुको पनि डर। पिउन, पाले वा सिपाईहरूलाई मुखिया समेतको डर। मानौं जैविक इकोलजीको कानूनसँग तुलनीय कम्युन-सत्तालाई आफ्नो युगको पेवा मानेथे ठूला दार्शनिक मार्क्सले। यो धड्डी हाम्रा विख्यात कमरेडहरूमा पाइनु कुनै आसर्जेको कुरो होइन।

भनिन्छ लोकतन्त्र अथवा गणतन्त्र आएकोले हाम्रो देशले विचित्रको पुरुषार्थ गर्‍यो। उहिले श्री ५ पृथ्वीको छोरो प्रतापसिंह, प्रतापसिंहको छोरो रणबहादुर र

रणबहादुरको छोरो गीर्वाण नेपालमा हुनु र अहिले मातृकाको भाइ विश्वेश्वर, विश्वेश्वरको भाइ गिरिजा र गिरिजाकै वंशज सुशील गद्दीमा बस्नुमा मलाई उस्तै उस्तै अनुभव भइरहेछ । रैतीहरू सिंहदरवारवासीका लागि फगत मूलाका जरा हुनु भन्ने उक्तिको गन्ध “रैतीहरू मोटा भया दरबार मगन हुन्याछ” भन्ने दिव्योपदेशको उपदेशको दिव्यताले पनि उक्त जुम्ली उखानको पुष्टि गरेको मलाई बोध हुन्छ । वीरभोग्या वसुन्धरा आजको युगमा पनि जसले मह काढ्छ, उसले हात चाट्छ, भन्ने भनाइभित्र लुके भै मलाई लाग्दछ । त्यो जुम्ली उखानको सार यही हो भै लाग्दछ । अब यो गूढ गन्थनतिर धेरै नलागौं म । भनौं प्रत्येक गुफाभित्रको बुलाहालाई श्री ३, बुलाहामुनिका एक्ले बाँदरहरूमध्ये प्रत्येकलाई पूकज, पकज, उकज र दकज भनौं । यी मुनिका बुलाहाहरू काजी, कर्णेल, मीरसुब्बा, कप्तान आदि भइहाले । एकमुठी पलिटव्युरोका बुलाहाको निर्णय राजनीतिमा जनताको निर्णय ठहरिने गाईजात्राभन्दा तल्लो तहको होइन अनेकौं लोभलालच अथवा करोडौंको मोह देखाएर अथवा डरधाक देखाएर लडिने राजनीति । यसैले कुनै राजनीतिको टीको लिएर आयोजना गरिने कार्यक्रमलाई आफ्नो अस्मिताको अपहरणको प्रतीक मान्न थालेको छु मैले । ठीक छ, राजनीतिभित्र मात्र अवसरवाद, व्यक्तिवाद आदि हुँदैनन्, तर जहाँतहाँ त्यस्तो फोहोरी प्रवृत्ति हुन्छ, त्यो राजनीति हो भनिदिएँ बात नलाने कुरो भएकाले मैले अचेल मानवअधिकारवादमा पनि राजनीति देख्न थालेको छु । मानवअधिकारवादीको सुदर्शनचक्रको आडमा आज हामी सैन्धवहरूलाई द्रुतगतिले पुर्खाको धर्म छोडेर क्रिस्तान, इस्लाम, यहूदी आदि बन्ने राजमार्ग बनाउँदैछन् धर्मपरिवर्तनवादी धनकुवेरहरू । मानवअधिकारवादी मित्रहरू हो, तपाईं भै दिग्गजहरूले जान्न बाँकी पक्कै छैन हिन्दू भनेको एक धर्म होइन ।

यो त सिन्धुली, सिन्धुपाल्चोक आदि पवित्र भूलाई कुल्चने नैसर्गिक परिवेश हो । थुप्रै धर्म (गणेश, कुमार, दुर्गा, काली, शिव, आदित्य, रुद्र, वसु, अग्नि आदि भिन्नभिन्न धर्म) हरूले सप्तसिन्धु वा हफ्तहिन्दूको पानी सेवन गर्ने हुनाले हिन्दू भएका हुन् । कलियुगमा भगवान् विष्णुको एक अवतार (कलङ्गी) थपिनेछ, भनी हाम्रो आईक्यू परीक्षा लिदैछ भागवत् पुराण । हामी ग्वाँजा आईक्यू परीक्षामा फेल हुँदैछौं कलङ्गी भगवान्को अर्थ बुझ्न नसकी । पहिला कलङ्गी हुन् सम्पूज्य वामन (भ्यानमन) अवतार । ती पछिका प्रमुख अवतार हुन् अब्राहम (ब्रह्माजी) जसले मूर्ति पूजाको विपक्षमा याहवेहको अनङ्गमार्ग विकसित गरे । यो उपासना याहवेदु (यहूदी अथवा विदेह) हो । यसलाई लिच्छवि र विदेह पनि भनिन्छ । अहिले नयाँ जन्मेको इस्कोन धर्म, इस्लामधर्म, ईसाईधर्म, नानकधर्म आदि सबै हाम्रो सैन्धव माटोमा जन्मिएका भए पनि अथवा अन्त जन्मिएका भए पनि सैन्धव (हिन्दू) माटोमा बसुन्जेल तिनलाई हिन्दूधर्म भन्नुपर्छ हामीले । हाम्रोबाट कुनै हिन्दू मानिआएको व्यक्तिले देश छाडेर अमेरिका (आदिमा) पुगेर पनि आफ्नै पूजा जारी राखे पनि उसलाई हामीले हिन्दू मान्नुहुँदैन, तर शैव, विष्णु, बौद्ध, ईसाई आदि चाहिँ तिनलाई जहाँ बसाई सरे पनि मान्न सक्छौं । परन्तु कुनै ईसाईले सिन्धु (हिन्दू)को पानी खाएर प्यास मेटुन्जेल त्यो किन सिन्धु (हिन्दू) होइन ? मेरो विन्ती छ, कट्टर विद्वान्सँग, सिन्धु (हिन्दू) भौगोलिक पद हो भन्ने जान्दाजान्दै पनि हिन्दूलाई साम्प्रदायिक रडमा मुछेर कुरुक्षेत्रवादी, धर्मक्षेत्रवादी, आइकोनोक्लाज्मवादी, विदेहवादी, अनङ्गमार्गी, डोयमार्गी आदि पाखण्डको घम्मघोष (जेहाद वा क्रुसेड अर्थात् धर्मपरिवर्तनकार्य)मा हिँड्ने राजमार्ग तपाईंहरूले मानवतावादी नाममा भूतो न भविष्यति राग अलापेको

ठहरिनेछ । नेपालका हुन् भने भगवान् ईसा पनि हिन्दू हुन् भनी तपाईं किन बहस गर्नुहुन्छ ? आफ्नै विधि, आफ्नै पद्धति, आफ्नै मान्यतालाई (नामै नफेरी एवं धर्मग्रन्थको पनि वहिष्कार नगरी) हिन्दू हुन पाइने देशलाई किन चाहियो धर्मनिरपेक्षता ? हाम्रा अत्रि, वसिष्ठ, भारद्वाज, गौतम आदि ऋषिहरू शरीरधारी महात्मा मात्र नभई पृथक्-पृथक् धर्मका उपास्यदेव थिए । तैपनि अत्रिको आश्रममा भारद्वाज, या वसिष्ठको आश्रम (पीठ) मा गौतम, या कश्यपको पीठमा अरू कुनै पनि ऋषिले प्रवेश गर्दा घम्मघोष (कुसेड या महाभारत) त चल्दैनथ्यो । तर त्यो चल्ने मूलदैलो खुलेको छ मानवतावादीहरू भैं बाठाहरूले बुद्धि नपुऱ्याइदिंदा वा तिनको नीतिले सही बाटो पक्रिन नपाउँदा । श्रीभरत जङ्गम, श्री शेषराज शिवाकोटी, श्री विपुलेन्द्र चक्रवर्ती भैं उच्चस्तरीय न्यायकर्मीहरूले यतातिर ध्यान दिने बेला आएको छ । अरू थुप्रै न्यायकर्मीको नाम यसभित्र नपरेकोमा म क्षमाप्रार्थी छु ।

मैले यसै लेखमा पाठकसमक्ष विन्ती गरिसकेको छु, धर्मको नाममा पहिलो घम्मघोष भएको हो भगवान् वामन (भ्यानमन) को पालामा । श्रवणीताल (लेकभ्यान)को इलाका (काद्रवभूमि वा खाण्डववन)को सेरोफेरो नै उहिले पृथ्वीलोक (भुलोक) पनि भएको हुनाले अङ्गिरा (आङ्गिरा) ऋषिका सन्तानमध्ये कान्छा बृहस्पतिले दाजु (उतथ्य)की पत्नी (ममता) उपर बलात्कार गरेपछि जन्मे भरद्वाज (बलात्कृत नारीबाट जन्मेको दोग्ले ऋषि) । तिनै भारद्वाजका नाम हुन् पार्थ, अर्जुन, भरत, भारत आदि । यो प्रदेश अहिले इरान पश्चिममा तुर्कीशासित कुर्दिस्तानभित्र पर्छ । अतीतमा ममतालाई बृहस्पतिले पेट बोकाउनुपूर्व यो कृवान नामक शक प्रदेश पनि थियो । पछि यहाँका शक (उतथ्य) जातिलाई बृहस्पति (ब्रुगोसपोतिस अर्थात् भार्गवशत्रु)ले कृवानेली शकलाई जितेपछि यो बार्हस्पत्य साम्राज्य (भारतवर्ष) बन्यो । उत्तरी मेसोपोटामियाका मारुत (मार्डुक) नरेशका नाति (भरत) सूर्यवंशी भएकाले र यिनका मामली (मारुत) चन्द्रवंशी भएकाले यिनले आफूलाई भारतवर्षको मालिक (पार्तातुवा वा पार्थधव) बनाए पक्कै क्रान्ति गरेरै । पहिले पार्थभूमि (पार्थिया) चन्द्रवंशी दुष्यन्त र शकुन्तलाको छोरोको राज्य थियो । त्यसबेला यहाँको धर्म भगवान् सोम (हओम) मा आधारित पार्सी थियो । तर चन्द्रवंशीलाई पछ्यारेर लगातार एक हजार वर्षसम्म यो इरानको मुटुका मालिक रहे आफूलाई पार्थ (भारत) भन्ने पार्तातुवाहरू अर्थात् भारतद्वाजहरू अर्थात् भुर्त्यालहरू । हाम्रो नेपालमा पर्ने हिमालदक्षिणको भूमि भोटे भाषामा अझै भार्गवदेश (भर्ग्युल) भनिदैछ भन्ने सूचना मैले मेरा मित्र (स्व. प्राज्ञ) भूपीबाट पाएको हुँ । तर भारतद्वाजको आफ्नो अतीतको भाषाको व्याकरणले यसलाई भुर्तीबाड बनाइदिएको छ । भुर्त्यालको वाच्यार्थ नै हो भारद्वाज अर्थात् पार्थ । हामी जुन सिन्धु (हिन्दू) विश्वमा छौं तिनले आफ्नो भारतवर्षलाई भरत साम्राज्यको एक प्रान्त (भरतखण्ड) मात्रै मानेका छन् । सिन्धु भूमिलाई यहाँका विदेशी पार्थ (भारद्वाज)हरू घृणा गर्छन् र सातै सिन्धु र तिनको योगले बनेको हिन्दसागरबाट उत्पन्न नूनसम्म अपवित्र ठानी खासखासवारमा खिदैनन् ।

सिन्धु (हिन्दू) लाई डाँका (हिन्दवी) ठान्ने देश (पार्थिया)बाट आएका यी भुर्त्याल (भारद्वाज)ले आफ्ना पूजारी वेदव्यासहरूबाट सम्पादन गरेका चारै वेद र अठारै पुराणमार्फत् हिमालउत्तरबाट आएका सप्तसिन्धुलाई घृणा गरे नै, साथै ब्राह्मणक्षत्रीय दुवैले गोमेधयज्ञ गर्ने र प्रसादका रूपमा गोमांस स्वीकार गर्ने रन्तदेवीय चम्लान्या संस्कार (जुम्ला, चम्लान्या, चमोली आदि ठाउँको अति प्राचीन संस्कृति)लाई घृणा

गरेको प्रमाण गङ्गात्रि र जमुनोत्रि नामक स्याना पर्वतबाट उत्पन्न फुचे नदी (भागीरथी) लाई चाहिँ सम्मान गरेबाट तर उत्तराञ्चलको चमोली अनादर गरिएबाट प्रमाणित भएको छ । बैतडीको बाटो बग्दै चम्बलघाट (तथाकथित भुलाघाट)मा पुगी नेपाल र इन्डियाको सीमा निर्माण गर्ने महाकाली अथवा विशाखा (रड) नामक नदीमा मिल्ने चम्बलान्या नदीको अतीत राजा धामदेव (यशोधर्मा अर्थात् राजा नील चामरी)को युगको लोकगीत हामी त्यता सुन्न पाउन्नौं । जुम्लाको केन्द्र छिनासिममा पनि भगवान् चम्बलनाथलाई चन्दननाथ भनेपनि भर्ग्युललाई सिङ्गै भुर्तीवाड बनाउन अभै सकेका छैनन् । अति प्राचीन भारगव शक्ति र आदित्य शक्तिबीच दुईतर्फी शत्रुता भएको रहस्य बेलापञ्चाङ्ग (सम्भवतः फलित शाखा ?) ले पनि ऐलान गरेको हुँदा आर्यतर्फका बृहस्पतिको अनार्यतिरका भृगुतिर त पुरानै शत्रुता थियो नै, तर कूवान (श्रवणेर ताल)का शक (उतथ्य)हरू पराई नभए पनि तीसँग पनि वार्हस्पत्यको झडप पच्यो । नपत्याए हेर्नोस् पात्रोमा बुध र बृहस्पति शत्रु छन् छैनन् ।

भूमिका धेरै लामो भयो क्यार ? अब म मानसम्मानलाई टिकिट्याँसको पर्याय किन मानिरहेको छु, त्यसबारे आफ्नो तर्क पेस गरिरहेको छु । अभिनन्दन, दर्ज्यानीसम्मानपत्र, बिल्ला, ओहदाप्रदान-पत्र आदिलाई पनि टिकिट्याँसको पर्याय मानिरहेको छु । सुगौलीसन्धिपछि नेपालका श्री ५ र श्री ३ हरूलाई शोषण गर्ने उद्देश्यले केही शक्तिराष्ट्रहरूले निकै लामो शैलीमा यस्ता दर्ज्यानीपत्रहरू अलङ्करण चित्रका साथमा दिएका छन् । मैले यस्ता मान र सम्मानहरूलाई पनि टिकिट्याँसभित्र गणना गरेको छु । यिनलाई केही स्वार्थले मूसाको प्वालनेरि बसेर विरालोले गरेको ध्यान या पोखरीको डिलमा माछा मार्न पाइएला भनी बकलाले गर्दै आएको बकोध्यानसँग हामी दाँजौं । यसरी दाँज्दा फरक पर्दैन । बिना स्वार्थ बकोध्यानी हुनुको केही अर्थ हुँदैन । टिकीट्याँस र त्यसभित्र लुकेको स्वार्थी नोटका क्याँटका बीच के अन्तर छ थाहा नपाउने जडभरतहरूको कुरो अर्कै हो । तिनले भौतिकताको कुनै पक्षमा ध्यान नदिने भूमिका निर्वाह गर्ने गरेको हुँदा जूठे के हो र जूठेको बाबु के हो भन्ने भौतिक प्रश्न भन्दा ती टाढा हुन्छन् । त्यस्ता जडभरतसित भक्तिभाव पूर्वक अनुमति माग्दै समाजका बहुसङ्ख्यकलाई मान नाम गरेको टिकिट्याँसबाट ठगेर आफू नोटका क्याँटद्वारा लाभान्वित हुँदैआएको स्वार्थीवादलाई “क्याँट-का-क्याँट”को संज्ञा मैले दिने गरेको छु । क्याँटका क्याँटको अर्को नाम हो अकूत वा सकूत सम्पत्तिको असीमित ओइरान । हाप्पा मय दानव र पाश्चात्यको किङ्ग माइडास एकै हुन् भन्ने गरेको छ मेरो तुच्छ अध्ययनले । यिनी थिए मन्दोदरीका पिता र रावणका ससुरा । यिनका पिता थिए गोर्डियस (गरुड) जसको अर्को पर्याय थियो रुक्मन् । यी कति धनी थिए भने यिनको गोर्डियस नामबाट अङ्ग्रेजले स्वर्णवाची शब्द गोल्ड पाए र नेवारले सोही अर्थ जनाउने “लुँ” पाए । नेवारहरूको धार्मिक नाम हो लिच्छवि (मूर्तिपूजा नगर्ने), तिनको जातीय नाम हो गरुड र तिनलाई जोरीपारीले दिएको नाम थियो न्यार (नागदहका नागको शत्रु न्याउरी मूसो) । ती आर्य थिए र यसैले हजुरवा-हजुरआमालाई अजाअजी भन्दैछन् । ती आफूलाई केही राई भैँ मानवगणका मान्दथे र अभै मान्छे भन्नुपर्दा ‘मनु’ भन्दैछन् । नेवार (न्याउरीमुसा) ती थिए भन्नु तिनको अपमान गर्नु हो । गारुड (लिच्छवि) कै सन्तान गोर्खाली शाह थिए भन्ने प्रमाण हामीलाई शिखरनाथ सुवेदीले दिएका छन् । फलित पञ्चाङ्गले यी (गारुड अथवा नकुल) लाई सर्प (नाग) को विरोधी मानेको छ ।

यिनका शत्रुले यिनलाई दोबाटे (बाटो ढुकुवा) मानेको छ । यसै वर्गमा पर्छन् गोर्खाली शाहहरू पनि । गोर्खाली शाह र भर्रा नेवारहरू एकै वंशका हुन् भन्ने प्रमाण ती दुवैले डराएर बूढानीलकण्ठको दर्शन नगरी बालाज्यूको दर्शन गरेबाट प्रमाणित हुन्छ । जे होस्, संसारमा क्याँट थुपार्ने गुरु हुन् यिनीहरू । यिनपछि दोबाटे विद्यामा प्रथम भए राधापुरी (लक्ष्मीपुरी) का नरेश गजेन्द्र (गुग्गु कटेलका पूर्वज) । तीभन्दा पनि धेरै क्याँट थुपारे तिनकै छोरा कुवेर (क्रीसस दी ग्रेट)ले । कुवेरको लङ्काको सुन उसैको भाइ रावणले लिएर बाँकी कूर्म (घिमिरेका पूर्वज क्रिमियन) को एवं गोह विषय-लासा-मुगुका मालिकहरूको भागमा पयो । कुवेरको लुटिएको सुनबारे पढ्ने भए संसारमा ठेलीका ठेली पढ्न पाइन्छन् । सालाखाला रूपले गजेन्द्रभित्र तिनका पुत्र कुवेर मात्रै नपरी ऋषि पुलस्त्य सिद्धै समाविष्ट हुन्छन् । यति विराट खलक भएकैले होला अष्टदिक्पालले चढ्ने हात्ती (दिग्गज)हरू समेतका नाम पढ्न पाइन्छन् । यो पाश्चात्य गोग राक्षस र मागोग राक्षससँग गजबले मिल्ने कथा हो । गोग (गुग्गुकटेल) कुवेरका पुत्र गजेन्द्र भइहाले । मागोग (मघवन् अर्थात् इन्द्र) गजेन्द्रवैरी भैहाले । हिमालमा मागोग मुगु जिल्ला भैहाल्यो र गोग चाहिँ मानसरोवरको कराननिकटको गुगे (गोहविषय) भैहाल्यो । गोग (गजेन्द्र) चाहिँ गुजरात, गोआ आदि भैहाले । मघवन् (इन्द्र)को प्रतीक सिंह भए पनि धार्मिक दृष्टिले महाराष्ट्र

(मघवन्राष्ट्र)ले पनि सिंहवैरी गजेन्द्र (गणपति बाबा मोरिया)लाई श्रद्धा गर्नुपरेको छ । नेपालमा जमरकटेललाई जेमराज ठान्ने पूर्वजका सन्तान (गुग्गु/तथाकथित कुकुरकटेल)ले आफ्ना वन्धु मान्न थालिसके । अतीतको सर्वाधिक प्रसिद्ध धनको कुख्यात-प्रतिस्पर्धा (मागोग अर्थात् मघवन् एवं गोग अर्थात् पौलस्त्य) बीचको प्रतिस्पर्धा हिन्दमहासागर, अरब र युरोपतिर सर्वत्र पाइन्छ । सैन्धव वेदपुराण, जिजसको बाइबल र अल्लाहको कुरान कहाँ छैन यो जेमराज (इन्द्र) एवं कुकुर (गजेन्द्र या कुवेर) बीचको भगडा ?

अझै पनि विश्व धनैको लागि नरहत्यामा व्यस्त छ । विश्व एकलधुवीय भएको हुँदा अब मान्छेले मान्छेलाई मार्ने होड समाप्त होला कि भनेको त फिलिस्ता र इजरेलबीच फेरि मारकाट थालियो । केको निहुँमा ? धर्मको निहुँमा । फेरि अरबहरू सुन्नी र सियाहको निहुँमा कुरुक्षेत्रमा भिड्न थाले । फेरि ईसाईहरू तँ क्याथोलिक र म प्रोटेस्टेन्ट अथवा तँ अर्थोडक्स क्याथोलिक र म रोमन क्याथोलिकको निहुँमा मारकाटले नपुगेर धर्मपरिवर्तनमा पनि जुटेका छन् । केको लागि ? फगत धर्मको नाममा कुरुक्षेत्र अर्थात् घम्मघोष मचाउन । केको भरमा ? पैसाको भरमा । अतीतमा हर्षवर्धनको पालामा हामी नेपाली एकै खलकका दाजुभाइ पनि तँ विहारे (बौद्ध) र म बगाले (साङ्गोपाङ्गुमार्गी) भनी कम जुधेनौं । इन्डियाको चमोली (चम्बलपुरी)को देउताको नाम पनि पक्कै चम्मल (चामल) नै थियो होला । पछि त्यसलाई केदारनाथ भनियो । केदार पनि चामल दिने धान हो भन्ने कसलाई ज्ञान छैन ? जुम्लामा धानको खेती र दाँते ओखरको विकासमा प्रेरणा दिने चम्बलनाथलाई चन्दननाथ बनाए पक्कै स्कन्धगुप्तका प्यारा मन्त्री यशोधर्मा (नीलचामरी धामदेव)ले । तिनको भैरवपन्थी हाण्डू जोगीको बलमा सञ्चालित सेनाले स्कन्धगुप्तको पालामा सैन्धवसंसारबाट तोरमाण र मिहिरकुल भैं स्थाणुमार्गीलाई जितेबापत स्कन्ध गुप्तले यशोधर्मालाई पुरस्कारस्वरूप प्रदान गरेको विन्ध्य इलाकाको चम्बल इलाकाको अध्ययन गढवाली विद्वान् शिवप्रसाद

डबरालले महादेव भएर डिमडिम डमरु नबजाइदिएको भए म कसको आधारमा प्रत्याहार बनाएर कसरी एकदुई कुरा जान्न सक्थेँ ? परम तपस्वी डबराल ! तिम्रो डमरुले बाटो नबिराउँदा पनि अझै त्यसभित्रबाट प्रत्याहारको नौनी हामीले पाएका छैनौं । त्यो हाम्रो निजी कमजोरी हो । डोटेली राजाले हाण्डू जोगीको त्रिशूल र योगबलबाट फाइदा उठाएर स्थावेश्वर (शिवजी)मा आस्था राख्ने तथाकथित हूपलाई हिमालपारि भगाए भन्नु पनि एक भनाइ मात्र हो । कश्मीरमा र हेफताल (खपतड) इलाकामा डटेर बसेका ती श्वेतहूण (लेउकोओई)का सुनका भोका जत्था कति ब्राह्मण, कति बिहारे (बौद्ध) र कति अन्य भए यसबारे मुख बाउनु पनि दोष ठानिन लागेको छ हाम्रो समाजमा । मैले हाम्रा घृतकौशिकहरू तोरमाणवंशज गृद्धकौशिक (खपतल) थिए भन्ने “खस जातिको इतिहास” ग्रन्थको एक अक्षर पनि नपढी एक राष्ट्रिय दैनिकमा एक घृतकौशिकले मलाई गाली गरेका हुन् कि मेरो ज्ञानको नाडी छामेका हुन् मैले बुझ्न सकेको छैन ।

अहिले बौद्धिक रूपले पूरै जागृत भएँ म भन्ने आँट कसोरी गरूँ ? जब शेषनागका अवतार पतञ्जलिले त महादेवको डमरुले जन्माएका सूत्र जम्मै अर्थाउन सकेनन् भने म के सकूँला ? यति चाहिँ भन्न सक्छु, उहिले श्री ५ युगमा म भाषातर्फको प्राज्ञ छँदा मेरो बैठकको स्तरको एक चाकरीवाज आज मभन्दा दुई तहमाथि पुगेको छ । तिनलाई दुई तहमाथिको तक्मा लगाइदिने कार्यक्रममा म उनको भूतपूर्व हाकिम उनको ढोके तहको सम्मान ग्रहण गर्न जानु उचित कि अनुचित ? एक प्रश्न यो भयो । अर्को प्रश्न हो मेरा एक पाल्याली मित्रले जम्ल्याहा छोरा-छोरी जन्माएको छ महीनापछि म तानसेन पुगेछु । ती दुवै जम्ल्याहा दिदीभाइलाई मैले पनि पास्तीमा भात खाएर आशीर्वाद दिएको थिएँ । ती मबाट आसिक पाउने सज्जनकै लहरमा उभिएर उनको दर्जाको पदक थाप्दा उल्टो दशैमा टीका लगाउन जाँदाको मलाई आभास भयो र गइन् । मेरो मतमा, मान, सम्मान, पदक, बिल्ला आदि फगत टिकिट्याँस अर्थात् मान्छेले मान्छे ठान्ने उपकरण हुन् । यसैले अबउप्रान्त मानसम्मान ग्रहण गर्न म नजाने भएको छु । पुरस्कार हो भने एक पैसाको ग्रहण गर्न जान म तत्पर छु । तर एक पैसाको राशिको पुरस्कारको लागि दिइने ताम्रपत्र चाहिँ भव्य हुनुपर्छ । नत्र त्यो लिन म जान्छु । जहाँसम्म राष्ट्रपतिले दिएको मान ग्रहण गर्न नगएर मैले उहाँको मानहानि गर्ने भन्ने ती भ्रगडे घृतकौशिकको दावी छ त्यो पनि सरासर भूटो कुरो हो । मेरो विचारमा राष्ट्रपति नेपालको प्रत्येक नागरिकको लागि समादरणीय हुनुपर्छ । ती उद्भट विद्वान्ले तिघो ठटाएर मलाई एक राष्ट्रिय दैनिकमा यसो भनेका छन्- तँलाई के ज्ञान घृतकौशिक वारे । अर्थ न बर्थको राग अलाप्ने तेरो के हक ? आफूलाई वैयाकरण केशरीको नाति भन्न सुहाउने तर्कशैली मलाई यो लागेन । मलाई प्रातःस्मरणीय वैयाकरणकेशरीको कुलमा ती भैं विद्वान् (?) जन्मनु विश्रवाको कुलमा रावण जन्मनु भैं नलागी विभीषण जन्मनु भैं लाग्यो । रावण त श्रीरामका समकक्षी योद्धा थिए । नभए श्रीराम रावणसँग लड्ने थिएनन् । परनारीलाई चौध वर्षसम्म अशोकवाटिकामा थुनेर राखेर पनि उसले इज्जत लुटेन । कति महान् रावण ! रावणका ससुरा मयदानवका सन्तान राष्ट्रनिर्माता श्री ५ पृथ्वी थिए भन्ने कुराको सङ्केत प्रातःस्मरणीय शिखरनाथ सुवेदीले गरेर गएका छन् । केही महिनाले मात्रै मेरो अग्रज भइहाले दुर्वासाधर्मी घृतकौशिक- घात कौशिक ? गार्ध कौशिक ?? ऐन्द्रकौशिक ??? हे घातकौशिक अग्रज ! न हजुरमा कात्यायनको

भैँ दामी ऋणात्मकता छ, न हजुरमा पाणिनिको भैँ धनात्मकता छ। हजुरमा त क्रोधोन्मत्तता मात्र छ। अभ भनूँ, हजुरमा त भौँकोन्मत्तता मात्र छ। हजुर कुन्नि कतातिर बगाएर कता खोज्न जानुपर्ने ज्ञानको भेल हो क्यारे ! हजुरले ठहर गरेर निकालेको नेपाली भाषाको प्रथम मौलिक महाकाव्यमा मेरो न पूर्ण सहमत छ, न पूर्ण असहमत। विषयको चञ्चुप्रवेश पनि नगरी न सहमत हुन पाउँछु, न नत असहमतै हुन पाउँछु। आफूले कख पनि नपढेको विषयमा अरेबचेँट भन्न त हजुर भैँ दुर्वासाले मात्र पाउलान्। कण्व शैलीको विचार-युद्धमा पराजित हुन पाउनु पनि ठूलो भाग्योदय चिट्ठा हो मेरा विचारमा। हे घृतकौशिक सज्जन ! खण्डन गर्ने शैलीमध्ये भद्र या शिष्टलाई प्राथमिकता दिने प्रयास गरौँ है ? नत्र ता नाटकीय खण्डन मात्र हुन्छ, त्यो।

अब म भन्छु, दुर्वासा ऋषिको नाटक खेले हक त घृतकौशिकको नभएर म आत्रेयोबालकृष्णोऽहं भन्ने वुपूराको थियो, किनभने अत्रिपत्नी अनसूयामा शिवको अंश परेपछिको गर्भाधानबाट जन्मेका दिव्यपुरुष थिए दुर्वासा। म फुच्चेको आनुवंशिक हक थियो दुर्वासाको नाटक गर्ने। तर म फुच्चेको वंशगत हक हजुरले खोसिदिनुभयो प्रकाण्ड ज्यू। तैपनि किन सम्मान लिइनस् तैले भनी सोधनी गरिहालनुभयो, यसैले उत्तर दिन्छु नै। हेनोस् महोदय ! चाहे अभिनन्दन भनौँ, चाहे मान भनौँ, चाहे सम्मान भनौँ र चाहे सम्मानपत्र भनौँ कुरो एकै हो। तपाईँ धीत नमरुन्जेलसम्म स्वीकार गर्नोस् यस्ता मान-सम्मान आदि। फुर्सत छ भने धीत मरेको भए पनि स्वीकार गर्नोस् र पूजाभाग खूब ग्रहण गर्नोस् तपाईँ। आफूलाई केही लाभ नभए पनि समाजसेवाको लागि फुर्सत छ भने जानोस् अभिनन्दित हुन, सम्मानित हुन र आदृत हुन। तर तपाईँ सरस्वतीको सेवामा व्यस्त हुनाले फुर्सत छैन भने नजानोस् सम्मानित हुन। खास पूजा गर्नुछैन भने गए भयो।

परन्तु खास नाम या खास शीर्षकको पुरस्कार राशिबाट सम्मानित गर्ने संस्कारलाई अब मैले यस उमेरमा आएर टिकिट्याँस नामक ठग मेलो देख्न थालेको छु। सम्भवतः जन्मदैं पाँच लाखको रकम भएताक पैसाको मूल्याङ्कन तगडा छँदा यो टिकिट्याँस थिएन कि ? त्यस बेलाको पाँच लाख आजको पाँच करोड समान अथवा कतै त दश करोड समान पनि हुनु सम्भव भएको हुँदा त्यो सम्मान भए पनि टिकिट्याँस थिएन। तर यसपालि श्रद्धेय मोदनाथ प्रश्रित पृथ्वीपुरस्कारबाट सम्मानित हुँदा विचरा प्रतिभाले ३ लाख मात्र पाए। अब ती प्रतिभा सम्मानित भए या अपमानित मेरा आदर्श पाठकहरू नै फैसला गर्लान्। यसरी सम्मानित हुनु टिकिट्याँस नभए के हो त, आफैं सोचौँ। मैले साधकहरूलाई यसरी होच्याएर सम्मानित गर्नेहरूले फूलको मालाले अभिनन्दन गरेर रिउँ घर फर्काउनेभन्दा लाख गुना धेर रद्दी ठान्ने गरेको छु। मैले यस्ता पुरस्कार नाम गरेका सम्मान-पत्रलाई डस्ने गोमन साँप ठान्ने गरेको छु। अश्वत्थामाहरूको शिरको गजमणि निकाल्नु अथवा एकलव्य भैँ महासव्यसाचिको तीर चलाउने चाहिँ हातको बुढीऔँलो भीख माग्नु भैँ निन्दनीय कार्य ठहरिन्छ यो।

हुन त नेपालमै पनि अभिनन्दन, सम्मान, पुरस्कार आदिका प्रकार एउटा विद्यावारिधिमा पनि नअटाउने विषय भैँसकेको छ, यसैले यो उत्तम र यो अधम भन्नु अब सरल छैन, तैपनि मैले पाएकामध्ये पुरस्कार-धर्म रतीभर नगुमाएको श्रेष्ठ चाहिँ मदनपुरस्कार नै थियो भैँ मलाई लाग्छ। किनभने यस पुरस्कारले ३३ तोला चाँदीले बनेको प्रमाणपत्र मलाई दिएको छ। यसले दिएको ४ हजार नगदले मैले खेतबारी किनेको भए कतैकतै त ५ रोपनी जग्गा पनि पाउँथेँ। जति रिसाएको मान्छेले पनि

चेष्टा गर्दा पनि यसलाई टिकिट्याँस अर्थात् सम्मान-पत्र ठहर्‍याउनु सम्भव थिएन । अचेल म मोफसलप्रेमी भएकोले मलाई थाहा छैन पुरस्कार प्रमाणित गर्ने स्वच्छ आचरण मदनपुरस्कारमा कायमै छ वा छैन ।

मैले भनिसकें एक प्रकारको टिकिट्याँस ठहरिने हुनाले सम्मानधर्मी पुरस्कार या निस्ता अभिनन्दन शारदाउपर शोषणको पराकाष्ठा हो । म पशुपतिनाथको प्रतीक ठहरिने राष्ट्रपतिलाई यहाँ कति दोष दिन चाहन्नु । बेलाइतमा किङ्स क्यान डू नो रड (राजाबाट भूलै हुन सक्तैन) भै उखानलाई हाम्रा राष्ट्रपतिमा पनि लागू गर्न चाहन्छु । तर यस्तो पवित्र संस्थालाई धमिल्याउने असफल चेष्टा जुन अक्कलीले गरे त्यसमा पो ती सिफारिसका एकाधिकारीलाई एक पैसाको सम्मानपत्र दिन मन लागिरेको छ । ज्यादै विवेकी र स्वच्छ व्यक्ति भएकाले यहाँबाट सरुवा हुने दिन मोरङ्गका सी.डी.ओ. जिल्लाबाट विदा हुने साइतमा मेरो हातको टीको थाप्न आउनुभएको थियो, कति पवित्र त उहाँ ! तर ती घृतकौशिकलाई पनि अपवित्र भन्न सक्तिनँ म ! विचरा ! घृतकौशिक !! प्रातः स्मरणीय अमर आत्मा स्व. नयराज पन्तमा त अलिकति आलोच्य कुरा मैले पाएको छु भने जोरीपारीले गृद्धकौशिक भन्ने, केही शास्त्रीय प्रमाणले ऐन्द्रकौशिक भन्ने र अचेलका कर्मकाण्डीले घृतकौशिक भन्ने गरिएका खेचराद्रि (?)का कर्णधार उपर्युक्त दुर्वासाधर्मीमा केही भूल फेला परे भन्दैमा उनलाई ज्यादै होच्याउनु ठीक छैन ।

'रचना'का मेरा आत्मीय सम्पादक ज्यू ? तपाईं आफ्ना लेखक-पाठक सबैलाई आदर गर्ने तपस्वी हुनुभएको हुनाले तपाईंको उच्चस्तरीय 'रचना'मा यो लेख प्रकाशनार्थ पठाएँ । ती दुर्वासाधर्मी कागजकलम रगडधस गर्ने मान्छेलाई तपाईंले पनि चिनिहाल्नुभयो होला । तिनलाई मेरातर्फबाट प्रेमपूर्वक जबाफ दिनुहोला, शुद्धहृदयले सम्मान शब्दको राहुले यदि छोएको छैन भने एकै पैसाको पुरस्कार पनि पुरस्कार हो, लिन मलाई लाज लाग्दैन । यदि सम्मान भनेर युगसंग ठट्टा गरेको छ भने मैरे आत्रेय बन्धु ती मोदनाथ प्रश्रितले पाएको सम्मान पनि मलाई ग्राह्य हुनेछैन । भनिसकें, विशुद्ध पुरस्कार चाहिँ एक पैसाको पनि लिनसक्छु । तर प्रमाणपत्र भव्य र सम्मान, आदर, कदर, अभिनन्दन आदि भै नकचरा शब्दरहितको हुनुपर्छ । नोटका क्याटिश्चरद्वारा प्रवर्धित टिकिट्याँसवादको म एक आलोचक छु र रहन्छु । अमरआत्मा अंशुवर्मा भै श्रीकलहाभिमानी भइएछ भने देखा जाएगा !

२०७१।१।२४

☎ ९८४२०७४७०६
ढल्केद्वार, विराटनगर-१३

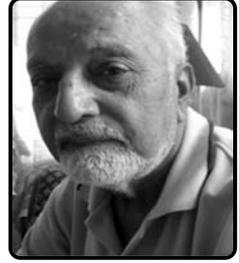


देशका लागि कष्ट भोगेर ज्यानसम्म दिन पनि नहचकनेहरूको त्याग त आफू उँभो लाग्ने भ्याड भएछ । तिमी-म-हामी सबै खालि एकौटा खुड्किला हौं । त्यसैमा टेकेर उकालो लाग्नेहरूलाई हामी काँध दिन्छौं । काँडा नबिभोस् भनेर जुत्ता भई उनीहरूलाई बोकेर हिड्छौं र नारामा बल थपेर जिन्दावाद र मूर्दावाद भन्छौं ।

-कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान

लिमरिक विधाबारे मेरो बुझाइ नगेन्द्र

बेलायती भूमिको भर्भराउँदो हास्य-व्यंग्यात्मक सुगन्धलाई नेपाली वाटिकामा सार्ने प्रथम प्रयास भएको देखिन्छ आजभन्दा करीब पाँच दशक अगाडि गुजरातको बडोदाबाट, तर कारणवश विरुवा राम्ररी हुर्कनपाएनछ । तापनि त्यस सत्प्रयासलाई नेपाली साहित्यमा लिमरिक विधाको प्रारम्भिक चरण मान्न हिच्किचाउनु नपर्ला । त्यसपछि दोस्रो चरण पनि भारतबाटै नेपाली साहित्याकाशमा प्रवेश भएको छ, तर यसपाला सुदूर पश्चिमको गुजरातबाट नभई उत्तरपूर्वको असमबाट । त्यसको पनि एकाध दशकपछि भने यो विधाले नेपाली बारीमै मौलाउने अवसर पाएको देखिन्छ र आज सुनाखरीले भैं बास्ना छरेको छ पाखाबारीभरि यसको श्रेय जान्छ हाम्रा सुपरिचित गजलकार राम बहादुर पहाडीजीलाई ।



लिमरिक विधा के हो ? यसका भाषिक र काव्यात्मक परिभाषाहरू के हुन् ? यी र यस्ता प्रश्न र जिज्ञासाहरू हिजोआज अन्तरकुन्तरमा गुञ्जन थालेका छन् र खास गरी युवा पिढीका रहरहरूसँग फिटिएर उत्तरको प्रतीक्षा गरिरहेका पाइन्छन् । कतिसम्म थाहा पाइएको छ भने, बेलायती साहित्यमा - खासगरी आइरिश साहित्यमा - लिमरिकको व्यापक प्रयोग अठारौँ शताब्दीबाट हुनथालेको रहेछ । साधारणतया पाँच हरफमा रचिने र नाचगानको माहौलमा रमाइलो थप्ने हास्य-व्यंग्यको पुट भएका यस्ता कविताका प्रथम, दोस्रो र पाँचौँ हरफमा सरदर १० देखि १६ अक्षर तथा तेस्रो र चौथो हरफमा ६ देखि १२ अक्षर रहने गरेको परम्परा देखिन्छ । त्यस्तै, अनुप्रासमा पनि प्रथम, दोस्रो र पाँचौँ हरफमा एकरूपता पार्ने र दोस्रो तथा तेस्रो हरफमा एकरूपता पार्ने प्रचलन लोकप्रिय थियो भन्ने जानकारी सम्बन्धित पारिभाषिक ग्रन्थहरूले दिन्छन् ।

भारतको सिलगडीबाट गत १० वर्षदेखि हरेक वर्ष लगातार प्रकाशित भइरहेको 'साउती प्रकाशन' ले हास्यव्यंग्य साहित्यमा जुन अनौठो परम्परा कायम गरेर आएको छ, त्यो कुनै नेपाली साहित्यको पाठकबाट छिपेको छैन । माथि उल्लेखित प्रारम्भिक-कालीन लिमरिकहरूको खोज गरेर पहिलोचोटि पाठकहरू सामु पस्कने श्रेय पनि त्यसै प्रकाशनलाई जान्छ । त्यसै गरी भारत असमकी डा. इन्दु प्रभा देवीले रचना गर्नुभएका दोस्रो चरणका लिमरिकहरूको रसास्वादन पनि सोही पत्रिकामार्फत् यस भेकका पाठकहरूले गर्नपाएका हुन् । त्यसपछि तेस्रो चरणमा लिमरिक काव्य-विधालाई पुस्तकाकारमा नेपाल प्रवेश गराउनुभयो सुपरिचित गजल-कवि राम बहादुर पहाडीजीले करीब दुइ वर्षअघि । नेपाल बाल साहित्य फाउन्डेसनले उपलब्ध गराएका ती लिमरिकहरू पढ्न इच्छुक पाठकहरूले इन्टरनेट सुविधा भएका कम्प्युटरमा अन्लाइन साहित्य डट कम्मा क्लिक गर्नुभयो भने तिनको रसास्वादन गर्न पाउनुहुनेछ ।

धेरैजसो काठमान्डुवासीलाई सम्झना होला आजभन्दा करीब बीस-पचीस वर्षअघिसम्म पुतली सडकबाट कालिकास्थान जाने सडकको बाँस भाङ्गमन्तिर एउटा विस्तृत पोखरी जस्तो सिमसार थियो । त्यो विस्तृत दहको पश्चिममा एउटा पुरानु भिङ्गटीको घर थियो, जसलाई स्थानीय बूढापाकाहरू 'पुतलीमैयाँको घर' भन्ने गर्थे । हाल आफ्नु निधारमा शुभश्री कम्प्लेक्स-को सूचनापाटी टाँसेर खडा भएको छ तले भवनले मलाई तिनै अपरिचित पुतलीमैयाँको भक्तको दिलाउँछ, किनभने तिनताक नै खण्डहर हुनलागेको त्यस घरको मालिक मै हुनपुगेको थिएँ कुनै बेला । त्यस घरमा छँदा यदाकदा हामी मियाँबिबी कालिकास्थानतिर घुम्न निस्कन्थ्यौं । सायद तिनै दिनहरूको सम्झनामा तिनले निम्न लिमरिक रचेकी हुँदी हुन् :-

होड

**हामी दुइ बूढाबूढी घुम्न हिँडेका साँभमा
कसो-कसो म खसिछु बाँस भाँड्को दहमा
भन्छन् बूढा बाहिर निकाल्नखोज्दै
“खसेकी भए पट्टी तरुणी छँदै
होड चल्थ्यो बचाउन तन्देरीहरूमा !”**

हिजोआज शहरिया मध्यमवर्गीय युवा-युवतीहरूमा एकातिर मोबाइलप्रति र अर्कोतिर मोटरबाइक वा स्कुटरप्रति व्यापक हुँदै गएको क्रेजलाई लक्षित गरी लेखिएको तिनको अर्को लिमरिक फेला परेको छ । आफूलाई आधुनिक जेनेरेसनका ठान्ने र आफ्ना आमाबाबुलाई थोत्रा वा 'आउटडेटेड' ठान्ने यो प्रवृत्तिमाथि व्यंग्य गरिएको लिमरिक निम्नप्रकारको छ—

आउटडेटेड

**दुवै छोराछोरीका हात सधैं मोबाइलमा
छोराको त अर्को हात पनि मोबाइलमा
हामी बूढाबूढीलाई दुवै नआउने
छोराछोरी हामीलाई निकम्मा ठान्ने
बूढाछाडा 'आउटडेटेड' आजको युगमा !**

निम्न लिमरिकले चैं मानव स्वभावको एक पक्षमाथि निकै व्यंग्य गरेको छ - खास गरी तरुणी सुन्दरीहरूप्रति पुरुषहरूको अन्त्यहीन आसक्तिमाथि । मरेर स्वर्ग पुगेका 'बूढाबाजे'हरू पनि यस कुरामा अपवाद छैनन् र जब स्वर्ग पुग्दा सुन्दरी अप्सराहरूको बथान देख्छन्, घुटुक्क थुक निल्दै आफूलाई उपचार गरेर पृथ्वीमा आयु लम्ब्याइदिने डाक्टरहरूप्रति आक्रोश पोच्छन्, यसरी :-

श्राप

**कालले लगेछ एक दिन छिमेकी बूढालाई
दूतहरूले पुन्याएछन् स्वर्गमा बाजेलाई**

**देखेर अप्सराका ताँती जताततै
बिचरा बूढा भएछन् हुरुक्कै
पैल्यै नमरेकोमा सरापेछन् डाक्टरहरूलाई !**

शिवरात्रि जस्तो धार्मिक पर्वमा पनि काठमाण्डुमा जाडो गएको हुँदैन - यो एउटा यथार्थ हो । त्यस्तै यथार्थ यो पनि हो कि जाडो यामै भए पनि शिवरात्रि जस्तो पर्वमा भारतबाट वा नेपालकै तराईबाट तीर्थयात्रीहरूको भीड लाग्ने गर्छ । यसै तथ्यलाई लक्ष्य गरेर हो वा साँच्चै मधेशभन्दा काठमाण्डुमा बढ्ता जाडो अनुभव गरेर हो, विश्वव्यापी हुँदै गएको क्लाइमेट चेन्जमाथि व्यंग्य गरेको छ, निम्न लिमरिकले :-

अर्थ वार्मिङ्

जान्थे हाम्रा पुर्खाहरू छल्ल जाडो मधेशमा
हाम्रा रैती सधैं बस्थे पातलो धोतीमा
तर हिजोआजको हिउँद के भाको ?
असर हो कि कसो अर्थ वार्मिङ्को
बीरगन्जेहरू पो आउँछन् हिउँदै काठमान्डुमा !

निम्न लिमरिकमा पनि पुरुषहरूप्रति नै व्यंग्य कसिएको छ - खास गरी आफ्नी पत्नीमाथि आँखा लगाउने युवाहरूप्रति ! प्रस्ट छ, पत्नी सुन्दरी छन् र टोलका युवाहरू उनीमाथि लहसिन्छन् । तर यो कुरा पतिलाई पचेको छैन र भगडा बह्दा-बह्दा पारपाचुकेसम्मको नौबत आइपुगेको छ :-

पार पाचुके

डिभोर्स किन चाहियो, सोध्छन् जजले
“ठ्याक मिलेन श्रीमान्,” भनेछ पतिले
पत्नीले भनीछन्, “होइन हजुर,
यस कुरामा छैन मेरो कसुर
मन पराउँछन् टोलका सबै युवकले !”

चिनी रोग र रक्तचाप जस्ता रोगहरूले आजीवन ग्रसित ती बिचरीलाई अन्तमा पार्किन्सन् र अल्भाइमर जस्ता घातक रोगले पनि छोडेनन् । फलस्वरूप डाक्टर, अस्पताल र औषधिको जालोले पनि उनलाई आजीवन जकडमा पारिराखे, जसको निमित्त पैसा-रुपियाँको खोलो बगाउनुपर्ने उनको नियति नै बन्यो । यस्तो स्थितिले आजित भएकी उनले डाक्टरहरूप्रति आक्रोश पोख्नु स्वाभाविक थियो र निम्न लिमरिकले व्यंग्यात्मक शैलीमा त्यही आक्रोशलाई वाणी दिएको छ :-

डाक्टर

डर लाग्छ हामीलाई यमराज सम्भरेर
हाम्रो प्राण हर्ने यही हो भनेर
तर यम छन् अर्का उभन्दा ठूला
जसले लैजान्छन् प्राणसँगै रुपियाँ ।
चिन्छौं के तिनलाई डाक्टर भनेर ?

कुखुरा र कुखुरीलाई प्रतीक बनाएर लेखिएको निम्न लिमरिक पनि वास्तवमा लोग्नेमान्छेप्रति गरिएको व्यंग्य हो । यो त एउटा तथ्य नै हो कि पुरुष जातिले आफूलाई नारीभन्दा बलियो र शक्तिशाली ठान्दै आएको छ । त्यस्तै बल र बर्गतको धाकधक्क लाउने भालेलाई उसकी पोथीले अन्डा पारेर आफ्नो पुरुषार्थ प्रदर्शन गर्ने व्यंग्यात्मक चुनौती दिएकी छ निम्न लिमरिकमा-

चुनौती

लभमा परेछन् एक जोर भाले र पोथी
भालेले लाएछ धाक "ज्यान दिन्छु तिम्रो निम्ति"
सुन्दा सुन्दा सधैं यस्तो फूर्ती
वाक्कदिक्क भई भन्छे पोथी
"पारिदेऊ न त एउटा अन्डा प्रेमको निम्ति" !

केही वर्षअघि मेरो क्यान्सर रोगको उपचारको निम्ति हामी मियां-बिबी मुम्बई गएका थियौं। त्यहाँ हामी जुन होटलमा बसेका थियौं, त्यहाँ चौबीसै घन्टा बिजुली उपलब्ध भएको देखेर होटलको बेयरलाई एक दिन उनले सोधिन्, "तिमीहरूको होटलमा लोड शेडिङ् भएको देखिँदैन नि, किन होला ?"

त्यो बेयराले उल्टो उनलाई प्रतिप्रश्न गर्‍यो, "लोड सेडिङ् भनेको के हो, म्याडम् ?"

काकुले त्यसको अर्थ बुझाएपछि उसले भन्यो, "कहिले काहीं आँधी-तूफान आएको बेला यहाँ केही समयको निम्ति बिजुली आउन बन्द हुन्छ। वा कुनै बेला ट्रान्सफर्मर पड्क्यो भने पनि बिजुली आउँदैन। तर अरु बखत त हत्तपत्त बिजुली गुल भएको हामीलाई सम्झना छैन।"

त्यस्तो जवाफ सुनेर चकित भएकी काकुले भनेकी थिइन्, "धन्य रहेछ हाम्रो देश ! अजब काश्मीर, गजब नेपाल भन्थे, हो रहेछ।" पछि उनले यसै विषयमा एउटा लिमरिक बनाइछन्, जुन यस्तो छ:-

**ए, आधुनिक जमानाका भनाउँदाहरू हो !
भन्छौ नेपाल जलस्रोतको धनी देश हो ।
तर अन्य देशमा सदैव पाइने
नेपाल भनेपछि परपरै भाग्ने
जान्दछौ बिजुली कुन चरीको नाम हो ?**

लिमरिक वारेमा यति लामु गन्थन गरेपछि त्यो विधाका वारेमा जानकारी नपाएका पाठकहरूको निम्ति दुइ शब्द नथपे यो निबन्ध अपूरो नै रहनेछ। माथि एक ठाउँ लिमरिक विधा अपनाएर "नरिसाउनु है" शीर्षकमा एउटा सिङ्गै लिमरिक सङ्ग्रह तयार गर्ने र त्यसको अनलाइन संस्करण पनि वेबसाइटमा उपलब्ध गराउने गजल-कवि राम बहादुर पहाडीको उल्लेख भइसकेको हुनाले त्यस पुस्तकको भूमिकावाट केही पंक्तिहरू उद्धरण गर्नु उपयोगी होला भन्ने लागेको छ। पहाडीजी लेख्छन्:-

"लिमरिक पाँच पंक्तिका हास्यकविता हुन्। तिनमा सरदर १६, १६, १०, १०, १६ अक्षर संख्या राखिएका हुन्छन्। पहिलो, दोस्रो र पाँचौं पंक्तिका अनुप्रास मिलेका हुन्छन् भने तेस्रो र चौथोमा पनि अनुप्रास मिलेका हुन्छन्। विभिन्न शब्दकोशले लिमरिकको अर्थ यसरी दिएका छन् :

१. "पाँच पंक्ति रहने धेरैजसो ठट्टापूर्ण कविता" - नरेन्द्रमणि दीक्षितको अङ्ग्रेजी/नेपाली शब्दकोश
२. "पाँच पंक्तिमा लेखिने एक प्रकारको हास्यकविता" - ज्यान्डम् शब्दकोश
३. "अठारौं शताब्दीमा आयरल्यान्डका कविहरूले शुरु गरेको हास्य तथा व्यंग्यात्मक कविता" - वेब्स्टर शब्दकोश

सन् १९६०-को दशकमा नेपाली भाषामा भित्रिएको लिमरिक विधाप्रति आजको पुस्तामा चाख र चासो थपिंदो छ, बढ्दो छ। आजसम्म देखिएका लिमरिकहरूले के सङ्केत गर्दछन् भने अब नेपाली खोलामा यस विधाले एउटा नौलो तरङ्ग ल्याउनखोज्दै छ र कुनै समयमा हाईकु र ताङ्काहरूको भैं। यसको वास्ना नेपाली साहित्य वाटिकामा मग्नमाउने दिन सायद आइरहेका छन्। आशा गरौं, नेपाली माटो, हावा पानी र मलजल पाएर यो नव-प्रवेशी जस्तो लाग्ने विधा फल्नेफुल्ने र फस्टाउनेछ, साथै नेपाली हास्यव्यंग्य साहित्यमा एउटा नयाँ आयाम प्रदान गर्न सफल हुनेछ।

☎ ०१४३७८५८४
मण्डिखाटार, काठमाडौं



छप्काई शत्रुलाई छपछप खुकुरी धार हाम्रो कुंडिन्न
गर्दी घम्सान पर्दा पछितिर मुहुडा हेर हाम्रो मुडिन्न
नेपाली वीर तातो रगत छ, कहिल्यै शक्ति गल्दैन हाम्रो
आफ्नै सत्मा उठेको ध्वजपट कहिल्यै हेर ढल्दैन हाम्रो
-माधवप्रसाद धिमिरे



मान्छे कराईरहेछ, पैसा हाँसिरहेछ
मान्छे त्रस्त छ पैसा मस्त छ
मान्छे पिधिइरहेछ पैसाले थिचिरहेछ
मान्छे तल छ, पैसा माथि छ
जडको चेतनमाथिको विजयको प्रतीक
पैसाको पैसा समस्तको क्रेता पैसा !

-भवानी भिक्षु

खरदार साबू र जुत्ता मुन पौडेल



खरदारसाबू चाकरीमा हाकिमसाबूकहाँ पुगेका थिए । भन्ने बेलामा राणा शासन गैसकेको थियो, प्रजातन्त्र आएर पनि बूढो भैसकेको थियो तर खरदारसाबूको चाकरीको कार्य तालिका टुटेको थिएन । दिनभर साँभ्र नपरुन्जेलसम्म पनि अफिसमा थच्चिरहँदा पनि कुनै दिन हाकिमसाबूको बंगलामा पुगेन भने दिउँसो अफिसमा हाकिमसाबूले कर्क नजरले हेर्दै व्यङ्ग्यवाण कसिहाल्ये— “खरदारसाबू, आजकाल त दर्शनै दुर्लभ छ ।” त्यसपछि खरदारसाबूले हात मल्दै स्पष्टीकरण दिने मेलोमेसो मिलाउन पनि पाएका हुँदैनथे, हाकिमसाबू पड्किहाल्ये—“ जानुस्, आफ्नो कामधाम हेर्नुस् ।” खरदारसाबू लुसुकक परेर आफ्नो भाँच्चिन थालेको कुसीमा आएर थच्चिन्ये । यस्तो प्रायः भै नै रहन्थ्यो ।

त्यो दिन खोई के भयो कुन्नि, खरदारसाबू एक विहानै हाकिमसाबूको बंगलामा पुगेन त पुगे तर सब उनलाई देखेर नाकमुख खुम्च्याउन थाले । केटाकेटीहरूचाहिँ ‘गन्हायो’ भनेर नाक थुन्न थाले । खरदारसाबूले सबैको आँखा छलेर खुसुकक आफूले खोलेको जुत्ता पनि ओल्ट्याईपल्ट्याई हेरे, कतै आची कुल्चिएर त आइएन ! भनेर । तर जुत्ता त सफै थियो ।

सधैं “खरदारसाबू खरदारसाबू” भनेर हजार काम अह्वाउने हाकिमनी साहेबले पनि त्यो दिन केही पनि अह्वाइनन् । “खरदारसाबू, खरदारसाबू, यति दुःख गर्नुस् न है” भनेर बाबुनानीको जुत्ता टाल्न पठाउने, साहेबनीको सारी झाइक्लिन गर्न दिने, तरकारी किनेर ल्याउने, मसला पिनेर ल्याउने आदि इत्यादि काम अह्वाउने हाकिमनी साहेबले त्यो दिन काम नअह्वाएको देख्दा खरदारसाबू जिल्ल परेका थिए । उल्टो नाकमुख खुम्च्याएर कुन बेला गैदिए हुन्थ्योजस्तो गरिन् हाकिमनी साहेबले । “कतै सरुवातरुवा त गरिदन आँटेनन् पहाडपर्वततिर ?”— खरदारसाबूलाई भयंकर डर लागेर आयो । “दुइटा लालाबाला लिएर पहाडपर्वत जानु पत्थो भने त विजोगै हुन्छ”— खरदारसाबू भित्रभित्रै पाक्नथाले । आफूहरूले खाइसकेको चियाको छानेको चियापत्ती फेरि हालेर ख्वाउने गरेको एकतुर्की कालो चिया पनि ख्वाएनन् त्यो दिन, उल्टो साहेबनीले मुख फोरैरै भन्दै— “खरदारसाबू, आज केही छैन कामसाम, गए हुन्छ ।”

“आ.. राम्रै भो । यिनीहरूको चाकरी गर्नुको साटो त बरु भुन्टेकी आमालाई नै सगाइदिन्छु क्यैक्यै बरु । कति यिनीहरूको चाकरी गर्नु ?”—सोचै खरदारसाबू घरतिर हिँडे । खरदारसाबूलाई रिस उठेर आयो, उनी रिसको भोकमा सोचन थाले - “यो खरदारलाई, मुखियालाई काम न काजसँग खरदारसाबू, मुखियासाबू किन भन्नु परेको होला । तलव ज्यामी, कुल्लीभन्दा पनि कम, काम घरको नोकरभन्दा पनि निम्नस्तरको, अनि पुच्छरमाचाहिँ साबू किन लाउनु पत्थो ? यो त जुत्ता हिकाएको त्यो पनि

भिजाएरजस्तो कुरो भएन ? मान्छेले सुन्दा ओहोहो !, खरदारसाव, मुखियासाव । जरसाव, करसाव, डाइरेक्टरसाव भन्याजस्तो, अनि कामचाहिं नोकरसावको जस्तो ? हाम्री हाकिमनी साहेवनी त भन्नु कति चेपारो घस्न जानेकी ? खरदारसाव यति मिठो किसिमले भन्निन् मानौं त्यति भन्दैमा खरदार धरहराको टुप्पोमा पुगिहाल्छ । खुब बुझ्छु म यो पुलस्त्याई । काम लिने बेलामा गधालाई पनि हजुर भन्याजस्तो कुरो हो यो । जस्तो काम उस्तै नाम, सबैलाई थाहा छ खरदार, मुखिया कर्मचारीतन्त्रका के र कस्ता प्यादा हुन् । ए खरदार, ए मुखिए भनेर अह्राए त भैगो”- मुरमुरिदै खरदारसाव एउटा माइक्रोमा चढे ।

हिंडेरै जाने मान्छे, दश रुपियाँको लोभ नगरिकन माइक्रो चढेका थिए । एउटा कलेजको कार्ड बनाइराखेका थिए, विद्यार्थी हुँ भनेर । चढ्न त चढे, तर उनी चढ्ने बित्तिकै सारा माइक्रोका प्यासेन्जरहरूले नाक समाते । केटीहरूले त आ-आफ्नो सलले नाकमुख नै छोपे । एउटा उरनुठ्याउलो त कराइहाल्यो -“कस्को जुत्ता यो सिनो कुहिएको जस्तो गन्हाएको ?” त्यति भनेपछि साराले उनीतिर फर्केर -“तै फटाहा हो वातावरण दुर्गन्धित पार्ने ?” भन्याजस्तो गरेर हेर्न थाले । अनि बल्ल खरदारसाव भसङ्ग भए-“थुइक्क साला ! के गन्हायो, के गन्हायो भनेको त आफ्नै खुट्टाको आफ्नै जुत्ता पो रैछ ! अनि पो त हाकिमसावको घरमा पनि छिछि, दुरदुर गरेका !” मनमनै भुन्टेकी आमासँग मुरमुरिदै खरदारसाव एकतिर मुख लुकाउन थाले । उनलाई कुनबेला माइक्रोबाट ओर्लिउंजस्तो हुनथाल्यो । बीचमै ओर्लिउं, पैसा लिसकेको थियो, बसिरहुँ सारा उनलाई नै हेरेर खिसी गरिरहेका थिए । उनको स्टपसम्मको दश मिनेटको बाटो उनलाई दश घण्टा भएजस्तो लाग्न थाल्यो । बल्लबल्ल स्टप आयो र उनी भूतले लखेटेकोजस्तो ओर्लेर पछाडि नफर्किकन फटाफट कोठातिर लागे । माइक्रोका प्यासेन्जरहरूले खरदारसाव ओर्लेपछि बल्ल दुक्कको लामो सास ताने ।

कोठामा पुग्नेबित्तिकै खरदारसाव जुत्तालाई खुट्टाबाट थुतेर श्रीमतीको अगाडि हुर्चाउँदै कराए -“ ला तेरो जुत्ता ! मिल्काइदे लगेर धोवीखोलामा ! तँलाई धोइदे न नारान भनेर कति पटक विन्तीभाउ गरें, तँ सुन्ने होइन । कत्रो बेइज्जत भयो आज मेरो हाकिमसावको बंगलामा । साले जुत्ता ! गर्नु बेइज्जत गयो मोराले । खरदार भएर के गर्नु , हाम्रो पनि त क्यै इज्जत छ । बर्बाद पायो सालेले ।”

श्रीमतीले कुरो बुझिसकेकी थिइन् । उनलाई थाहा थियो त्यो जुत्ताको दुर्गन्ध पुराण । आजदेखि हो र एक हप्ता भो त्यो जुत्ता गन्हाएको । उनी मनमनै गुन्थुन गर्न थालिन्-“एउटा किचकिन्ध्रे भाडाको कोठामा बस्नु छ, सारा चिज त्यहीं कोच्या छ । त्यसमाथि दुइटा चिचिलाहरू छन्, के के गन्हाउँछ के के । के केलाई विचार गर्नु ? अर्को जुत्ता लाएर जाऊ न त भन्नु, एउटा बाहेक जुत्तै छैन । त्यो जुत्ता पनि बितेको महिनामा तलव आएको बेलामा कति थरिखो खर्च कटौती गरेर किनेर ल्याएका हुन् । ल्याएपनि अलि गतिलै ल्याउनु है; फेरि औंशीमा लाएर पूर्णमा च्यातिने फुटपाथे नल्याउनु है भनेर नभन्या हो र ? लोभो वाहुनले शनिवार दिनभर भौतारिएर असन, इन्द्रचोक, आमबहाल सारा चहारेर बलियो र सस्तो भनेर उही फुटपाथे नै बोकेर ल्याए । त्यो जुत्ता ल्याएको दोस्रो दिनदेखि नै गन्हाउन थालिसकेको थियो र सात दिनमा एकतिर दाँत पनि डिच्याइसकेको थियो । सात सयको जुत्ता र सय रुपियाँमा चारजोर पर्ने मोजा लगाएपछि नगन्हाए कहाँ अत्तर जस्तो बास्ना आउँछ, त भन्न नपुग्या यिनलाई । के भन्नु

विचरालाई ! सानो आम्दानी, टार्दा पुन्याउँदा लखतरान भएका हुन्छन्, के टोकस्नु ! त्यसमाथि छोराछोरीलाई, मलाई भने राम्रै चिज ल्याइदिन्छन्, आफूलाई भनेपछिचाहिं यसै सस्तोमस्तो कहाँ पाइन्छ भनेर खोजीखोजी ल्याउँछन् ।”

“हजुरलाई बर्बाद पार्ने यो साला जुत्ता मेरै भाइ हो कि क्या हो ? कस्ले ल्याउनु भनेको थियो त्यो दुई पैसे सालोलाई । राम्रो जुत्ता ल्याएको भए गन्हाउँथ्यो यसरी वातावरण नै थर्काउने गरी ? आफूलाई कुनै चिज किन्न भनेपछि किरनटोके ताल गर्नु छ, अनि कहाँबाट हुन्छ त ? गन्हाउने मात्र हो र हजुरको जुत्ता ? एकतिर दाँत देखाइसक्यो, अर्को साता त हिंडदाहिंडदै बाटोमै पग्लेर जान्छ । कस्तो बनाउन जानेको यी चाइनिज दाइहरूले ! धोइदिनु पन्यो हजुरको जुत्ता भनेर विचार नगरेकी हो र ? कुन बेला धुनु ? सुक्नु पनि त पन्यो ! शनिवार पनि हजुरलाई आफ्ना मालिककहाँ चाकरी बजाउन जानु पर्छ, के के न पाउँला भनेर ! अरु दिन धोइदिउँ न त भन्यो भने अफिस कुन जुत्ता लाएर जाने ? कि कुनै दिन आफ्नो हाकिमलाई भनेर जुत्ता धुने छुट्टी लिएर बस्नु पन्यो । फेरि यो काठमान्डूमा भन्या बेला पानी पाइयोस् नि । कङ्गाल मान्छेको नाम करोडीमल भएकोजस्तो पानी नभएको काठमान्डू राजधानी अरे ! हाँस पनि उठ्छ ।” खरदारनी बज्यैले हल्का पाराले हाँसै भनिन् ।

खरदारसाव् दुलहीको हाँसो सुनेर जङ्गिहाले—“चरीको ज्यान जान्छ, नानीको खेलौना भन्याजस्तो तिमीलाई हाँसो आइरहेको छ, रमाइलो लागि रहेको छ । आफ्नो कत्रो बेइज्जत भो, माइक्रोमा समेत सबैले खिल्ली उडाए, ऊ चाहिं हाँसिरहेकी छे !” खरदारनी भन्नु खिक्का छोडेर हाँस थालिन् —“किन चाउरिस् मरिच आफ्नै पीरले भन्याजस्तो त्यो जुत्तो भनाउँदोलाई मैले भन्या हो गन्हाउ बाबु, ठसठसी गन्हाउ भनेर ? कस्ले बोकेर ल्याउनु भन्या थियो त्यो दुइपैसे जुत्ता ? त्यो नगन्हाएको भए पनि दुई दिनमा च्यातिने त रै”छ । उल्टो ल्याएदेखि त्यसको दुर्गन्ध म पनि त खेपिरहेको छु त !”

“त्यो तैले लुकाएर राखेको पैसो भिक्, म जान्छु जुत्ता किन्न । तेरो मेख पनि नमारी भाछैन । सस्तो ल्याइस्, सस्तो ल्याइस् भनेर कराइराख्छेस् नि आज कस्तो जुत्ता लिएर आउँछु अनि देखिस् नानीको ताई । यसलाई त थाहै छैन भन्ठानेकी होलिस् । यसले त जानेकै छैन भन्ठानेकी होलिस् । अरुले त हेपेहेपे खरदार भनेर तँ पनि हेप्न खोज्ने मलाई ? आज त्यो रिबोक, पुमा, नाइक, अन्ता, एडिडास के के हुन्छ नि ! त्यसमध्येको सबभन्दा महँगो जुत्ता बोकेर ल्याउँछु । अनि तेरो घैटोमा घाम लाग्छ । अफिसअफिस जान्न आज । छिटो पका भात !”— खरदारसाव् फन्कदै बाहिरतिर निस्के ।

खरदारनी बज्यैले टाउको समातिन् । “खरदारसाव् सन्के आज । लाटो र सोभो मान्छे हत्पती रिसाउँदै रिसाउँदैनन्, रिसाए भने उल्का गर्छन्, सम्हाली नसक्नु हुन्छन् । अब यी दुर्वासाको रिस कसरी थाम्नु ? गाह्रोसाइग्रोमा काम लाग्छ भनेर लुकाई राखेको पैसो एक जोर जुत्तामै भवाम्म पार्दिन्छन् अब यिनले !”—खरदारनी मनमनै पाक्न र छड्किन थालिन् । उनले रिसले त्यो डिच्च परेर उनलाई गिज्याइरहेको जुत्तातिर हेरिन् र भात पकाउनतिर लागिन् ।

भात पकाउँदै उनी नानाथरिका कूरा मनमा खेलाउन थालिन् । त्यतिन्जेल खरदारसाव कोठामा आएर डडरङ्ग पल्टिसकेका थिए थकित र क्लान्त । खरदारनीलाई

लोग्नेलाई देखेर माया लागेर आयो । उनी मनमनै सोचन थालिन् – “नेपालमा पन्ध्रहजार जाबो तलव पाउने खरदारले इमान्दारीले तलव थाप्ने हो भने स्वास्नी छोराछोरी कसरी पाल्न सक्छ ? घुस खान पनि ठाउँ हुनु प्यो, पहुँच हुनु प्यो, कुटिल बुद्धि हुनु प्यो । एकातिर एउटा खरदार घुस खाने ठाउँमा छ भने करोडपति छ, एउटा खरदार एउटा नगन्हाउने जुत्ता पनि लाउन सक्दैन । साँच्चै भन्ने हो भने त इमान्दारीले काम गर्ने हो भने नेपालका सचिवसम्मका मान्छेले पनि पाउने तलवले जेनतेन खानु बाहेक अरु क्यै गर्न सक्दैनन् । तर खोई ! उप-सचिव र त्यो भन्दा माथिका नेपालका वन, राजस्व, स्वास्थ्य, पुलिस, सिचाई लगायत सारा फाँटका हाकिमहरूको कसैको पनि बीस-पच्चिस करोडको सम्पत्तिभन्दा कम छैन होला । तर सरकारले, अख्तियारले, कसैले देख्दैन । मोटामोटी तीस वर्षे जागिरमा औसतमा बीस हजार मासिक तलव जोड्यो भने पनि सत्तरी लाख पुग्छ र त्यो पैसा त दालभात खान, छोराछोरी पढाउन पनि पुग्दैन ।” खरदार साबले “भात पाकेन तेरो ? पस्की छिटो !” भनेर कराएपछि खरदारनी तन्द्राबाट क्युँभिन र भात पस्किन थालिन् ।

रिसको भोकमा स्वास्नीसँग दश हजार रुपियाँ लिएर हिंडे खरदारसाव जुत्ता किन्न । हिंडेने बेलामा खरदारनीले नरम बोलीमा लोग्नेलाई फकाउने प्रयास गरिन्— “मसँग भएको सर्वपूजी त्थै हो । साह्रै महँगो जुत्ता न लिबक्सेला । नेपाली जुत्ता पनि आजकाल राम्रो राम्रो पाइन्छ, सस्तो पनि हुन्छ । दुइहजारसम्म राम्रै जुत्ता आउँछ ।” जवाफमा खरदारसाबले स्वास्नीलाई आँखा तरेर हेरे— “हेर, मलाई फकाउने कोशिश नगर । म त रिबोक, नाइक, एडिडास, पुमा मध्येको ओरिजिनल जुत्ता नै किन्छु । बुफिस् ? जे त होला !” भन्दै फन्फनिदै हिंडेका थिए खरदारसाव । खरदारनीचाहिँ आज के उपद्रो गरेर आउने हुन् यिनले भनेर चिन्तित भएर पर्खेर बसिन् ।

खरदार साहेब फूर्तिस्ति लिएर जान त गए, तर दरवारमार्ग पुग्नेवित्तिकै उनको मुटुको ढुकढुकी बढेर आयो । अफिसबाट कोठा, कोठाबाट हाकिमसाबको बंगलाको दौड लगाइरहेका उनी दरवारमार्गीतर नगएको त वर्षौं भइसकेको थियो । त्यहाँका पसल, सो रुम र टूलठूला बोर्ड देखेर एक छिन् त उनी विलखबन्द अवस्थामा पुगे ।

साराका सारा ब्रान्डेड जुत्ताका सो रुम थिए त्यहाँ तर उनको त्यहाँ छिर्ने हिम्मत भइरहेको थिएन । सारा जुत्ता पसलहरूले “अप टु फिफ्टी परसेन्ट – सेल” भन्ने बोर्ड लगाएका थिए । सस्तैमा पाइने भो आज जुत्ता भनेर दड्ग पर्दै हिम्मतका साथ एउटा भिडभाड नभएको सोरुममा लुसुकक छिरे । र डिस्प्ले न्याकमा राखिएका जुत्ताहरू ओल्टाइपल्टाई हेर्न थाले ।

सेल्सम्यानले पहिले तलदेखि माथिसम्म खरदारसाबलाई नियाल्यो अनि एउटा हरियो जुत्ता टिपेर देखाउँदै भन्यो— “यो जुत्ता लिनोस् हजुर, यो एक पिस मात्र बाँकी छ । मोल त यस्को उन्नाइस हजार हो तर हजुरलाई डिस्काउन्टमा साढे नौहजार पर्छ । साह्रै हलुको र बलियो जुत्ता छ ।” खरदार साबले मनमनै सोचे— “आफूसँग पाँचहजार रुपियाँ छ । आफ्नो तलव पनि उन्नाइस हजार छैन, जुत्ता छुट्टमा पनि साढे नौ हजार !” त्यसपछि खरदार साबले यताउति हेरे, अरु सोरुमहरूमा पनि चहारे, छुट्टमा समेत सातहजार भन्दा कमको जुत्ता थिएन । फ्याउरो र अंगुरको कथा जस्तो “राम्रो लागेन” भनेर भागे त्यहाँबाट जुत्ता कम्पनीहरूलाई मनमनै सरादै— “डाँकाहरू ! छुट भनेर मान्छे ठग्नेहरू ! जाबो जुत्ताको पनि छुट्टमा समेत दश-दश हजार हुन्छ कतै ? यो गरिव

देशमा मान्छेलाई खान छैन, जुत्ताचाहिं पचासहजारको । यस्तो बिलासी सामानलाई आयात नै गर्न दिन हुन्न । जुम्लाहुम्लामा मान्छे भात खान पाउदैनन्, यहाँचाहिं पचास हजारको जुत्ता ! काठमान्डूका मान्छेलाई खान र आची धुनसमेत पानी दिन सक्नु छैन जुत्ताचाहिं एकलाखको ?” त्यसपछि खरदारसाब चुइक्क परेर लुरुलुरु कोठा फर्के, बाटामा बेचिराखेको एउटा सस्तो खाले खुवा बरफ भनाउँदो चुस्ने चुस्दै । कोठै नेर पुगेपछि उनी टक्क अडे र आफैलाई सोधे - “ए मोरा ! तँलाई स्वास्नीको डर लाग्दैन ? जुत्ता नलिई जा त, माछै कि मार्दिन ।” खरदारसाबले सोचे - “हो त । माछै रणचण्डीले जुत्ता नलिई गयो भने त ! लोभीसोभी दुनियाँ भनेर । जानु पयो त्यै कालेसाहूको टोले डिपार्टमेन्टल पसलमा । अलिअलि जुत्ता त छ यसकाँ पनि ।” त्यसपछि लौटके बुद्धु घर को आए भन्याजस्तो टोलकै कालेसाहूको हजार थरि पाइने पसलमा पसे ।

कहिले न आउने खरदारसाब के किन्न पसे त भनेर कालेसाहूले स्वागत गरे - “के टक्क्याउँ हजुर; धेरै दिनमा आउनु भो !” अनि खरदारसाबले कपाल कन्याउँदै भने- “एउटा बलियो जुत्ता दिनोस् न साहूजी । साहू दुःख दियो जुत्ताले । अस्ति भरखर किनेको जुत्ता एक हप्ता पनि टिकेन ।” काले साहू हाँसे - “ए हजुर ! यी देख्दा चिल्ला जुत्ताहरू यस्तै हुन् । यिनको कुनै भर हुँदैन । ल यो स्वदेशी चिज लाउनुोस् । गजबको बलियो छ । छ महिना जति घाटे पनि च्यातियो भने कालेसाहू जिम्मेवार । साट्दिन्छु ।” खरदार साबले जुत्ता हातमा लिएर ओल्टाइपल्टाई हेर्न थाले । “अनि यो गन्हाउन त गन्हाउदैन ? गन्हायो भने त हरिविजोग हुन्छ साहूजी”- खरदारसाबले संकोच मान्दै सोधे ।

कालेसाहू खरदारसाबको कुरा सुनेर हाँसे । “पुरै काठमान्डू जब ठसठसी गन्हाइरहेको छ, हजुरको जुत्ता गन्हायो भने के पीर ? धोइपखाली नगरे, इमान्दारीका साथ काम नगरे जुत्ता पनि गन्हाउँछ, नेता पनि गन्हाउँछन्, कर्मचारी पनि गन्हाउँछन् ।”- कालेसाहूले आफ्नो दर्शन प्रस्तुत गरे । खरदारसाबलाई पनि हो जस्तो लाग्यो । उनले आफ्नो हाकिमलाई सम्भो, त्यत्रो अत्तर र के के जाति छरेर आउँदा पनि कताकता कुहिएको गन्ध आइरहेको हुन्छ, उनको शरीरबाट ।

खरदारसाब केही नबोली जुत्ता लिएर कोठानेर पुगे र बाहिर छोरसँग खेलिरहेकी श्रीमतीको अगाडि जुत्ता र बाँकी पैसो राखिदिए । श्रीमतीले जुत्ता देख्दै चिनिहालिन, नेपाली जुत्ता, त्यो पनि सबभन्दा सस्तो । उनको आँखा भरिएर आयो । “नेपाली कर्मचारीतन्त्रको एउटा इमान्दार खरदारको एउटा गतिलो जुत्ता लाउने हैसियत पनि छैन । त्यही तहका भ्रष्ट भने करोडपति भएका छन् । खरदारसाबले एउटा गतिलो जुत्ता लाइदिने हो भने उनका केटाकेटीको मुखमा माडै लाग्दैन । के गरुन् विचारा गरीब !”- उनले मनमनै सोचिन् ।

खरदारसाब त्यही श्रीमतीसँग टाँस्सिएर बसे र श्रीमतीले मेहनत र मायाकोसाथ धोएर टिलिक्क पारेको, घाममा सुकिरहेको गन्हाउने जुत्तातिर हेर्न थाले ।

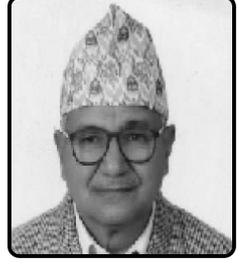
✉ moonpoudel@gmail.com



कवि विजयध्वज थापाका तीन कृति

प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा

नेपाली साहित्यमा गीत र कविताको माध्यमबाट आफ्नो स्थान बनाइसकेका विजयध्वज थापा (जन्म, २००९: काठमाडौं) प्रसिद्ध उपन्यासकार लीलाध्वज थापाका सुपुत्र हुन् । आनुवंशिक संस्कारका साथै कवि भानुभक्त आचार्य र महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका रचनाबाट विजयध्वजलाई कवितालेखनमा प्रेरणा प्राप्त भएको हो । नेपाली कविताका समसामयिक धाराका स्वच्छन्दतावादी कवि हुन् विजयध्वज । प्रगतिशील चेतना, सरलता र सहज सम्प्रेष्यता यिनका कवितागत विशेषता हुन् ।



यिनका गीतिरचनामा रुमानी भाव बढी पाइन्छ । औपचारिक शिक्षातर्फ अर्थशास्त्र विषयमा एमए र वाणिज्य विषयमा एमबीए सम्मको शिक्षा हासिल गरेका विजयध्वजले नेपाल बैंक लिमिटेडबाट सेवा प्रारम्भ गरेका थिए । पछि, नेपाल खाद्य संस्थानको नायब महाप्रबन्धकसम्म भएर उमेरका कारणले सेवानिवृत्त भएका विजयध्वज थापाले अहिले साहित्य-सिर्जना र साहित्यिक गतिविधिमा आफूलाई व्यस्त राखेका छन् । त्यसैको प्रतिफल हो एकैपटक तीनओटा कृतिहरूको सार्वजनिकीकरण । मुक्तक, नियात्रा र कविताका तीन सङ्ग्रहहरू दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान, नेपालको आयोजनामा २०७१ साल भाद्र १४ गते शनिवारका दिन नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, कमलादीमा विमोचन भएका थिए । प्रमुख अतिथि नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानका वर्तमान कुलपति श्री गङ्गाप्रसाद उप्रेतीले उक्त कृतिहरूको विमोचन गर्नुभएको थियो । ती विमोचित तीन कृतिहरू हुन्—

(१) निबुवाको बोटमा आँप फल्दैन (मुक्तकसङ्ग्रह २०७१)

(२) अचम्मको खेल (कवितासङ्ग्रह, २०७१)

(३) कर्णालीको कुनोदेखि मानसरोवरसम्म (नियात्रासङ्ग्रह, २०७१)

कवि तथा गीतकार विजयध्वज थापाका दुई कृति र तीन गीति एल्बमहरू यो भन्दा पहिले नै प्रकाशित भएका हुन् । पहिले आइसकेका ती कृतिहरू हुन्— (१) भुङ्गो नबनोस् लफ्को (कवितासङ्ग्रह २०६४), (२) सम्झनाले पिन्थो (गीतसङ्ग्रह २०६६), (३) भुमरी (गीतिएल्बम २०६८), (४) स्नेह (गीतिएल्बम २०६८) र (५) प्यासी जीवन (गीति एल्बम २०७१) । यसैगरी ज्योति साहित्य प्रतिष्ठान, अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज नेपाल च्याप्टर, अनुपम साहित्य प्रतिष्ठान प्रभृति संस्थाहरूमा पनि कवि विजयध्वज आबद्ध छन् । यिनको कविता वाचन शैली समेत त्यत्तिकै मनमोहक हुन्छ । यिनले राजधानी र मोफसलमा पनि एकल कविता वाचन गरेका छन् र गीत समेत गाएर सुनाएका छन् । कला र गला दुवैका धनी विजयध्वज थापा नेपाली साहित्यमा राम्रो नाम कमाइसकेका साहित्यकार हुन् । यस क्रममा यिनका हालै विमोचित तीन कृतिहरूको संक्षिप्त चर्चा गर्नु यस आलेखको उद्देश्य हो । ती तीन कृतिहरूको संक्षिप्त विवरण यस प्रकार छ —

(१) निबुवाको बोटमा आँप फल्दैन

कवि विजयध्वज थापाद्वारा रचित 'निबुवाको बोटमा आँप फल्दैन' शीर्षक कृति दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठानबाट सर्वप्रथम २०७१ सालमा प्रकाशित मुक्तकसङ्ग्रह हो। यसमा विभिन्न प्रकृतिका स्वकेन्द्री १६४ मुक्तकहरू छन्। प्रत्येक मुक्तक परस्पर निरपेक्ष र आफैमा पूर्ण छन्। पद्यकविता चतुष्पदी हुने भएकोले मुक्तकको संरचना पनि प्रायः चार पङ्क्तिमा रहने चतुष्पदी नै हुन्छ। चारहरफे मुक्तकमा पहिलो, दोस्रो र चौथो पङ्क्तिहरू अन्त्यानुप्रासयुक्त वा तुकान्त हुन्छन् भने तेस्रो पङ्क्ति चाहिँ अरूसँग मिल्ने खालको तुकान्त हुँदैन। मुक्तक गेयात्मक हुन्छ। यो कविता विधा अन्तर्गत रहन्छ। लघुतम कविताको रूप हो मुक्तक। कविताको रचना लघुतम, लघु, खण्डकाव्य हुँदै महाकाव्यसम्म पुगेको हुन्छ। शास्त्रीय छन्दमा मुक्तकहरू देखिएका हुन्, तर वर्तमान समयमा शास्त्रीय छन्दमा नरहेका, लयात्मक ढाँचाका मुक्तकहरू बढी मात्रामा रचिएका छन्। गद्यकविता र छन्द कविताको सन्धिस्थलमा मुक्तक रहेको हुन्छ। मुक्तकमा विषयको उठान हुन्छ, आरोह वा चरम सीमामा पुग्छ, अन्तमा अवरोह वा निष्कर्षमा पुगेर भनाइ टुङ्गिन्छ। विजयध्वजका मुक्तकहरू यही प्रकृतिका छन् र मुक्तक लयलाई अँगालेर रचिएका छन्। एउटा उदाहरण जसको आधारमा पूरै कृतिको शीर्षक पनि राखिएको छ –

गुणीले गुण लाउँछ बैगुन लाउँदैन

दूध दही भएपछि फेरि दूध बन्दैन

असलको असलै गुण, खराबको खराबै

निबुवाको बोटमा कहिल्यै आँप फल्दैन (पृ. ९१)

कवि विजयध्वज थापाले आफ्ना मुक्तकमा सामाजिक विकृति र भ्रष्ट समाजप्रति व्यङ्ग्य-विनोद, स्वार्थी र व्यक्तिवादी हैकमप्रति आक्रोश र प्रेम-प्रणयका घामछाया जस्ता पक्षहरूलाई विषय बनाएका छन्। विकृति र आक्रोशका केही व्यङ्ग्य-विनोद तथा आक्रोशहरू हेरौं।

भाइ-भाइमा यहाँ फुटाफुट छ

जताततै बेमेल र कुटाकुट छ

यस्तै यस्तै मौका छोपी छोपी

छिमेकीको यहाँ ब्रह्मलुट छ। (पृ. १४)

+++

एउटा शान्त तलाउमा ढुङ्गा खस्न सक्छ

तरङ्ग बनी आउने छाल सबले देख्न सक्छ

हिमाल, पहाड, तराई, मधेश टुक्रा-टुक्रा पार्ने

ठूलो प्रहार आउँछ भने कसले सहन सक्छ। (पृ. १९)

रतिभाव वा प्रेम-प्रणयका मिलन र विछोडका केही संवेद्य अनुभूतिलाई पनि कविले मुक्तकका विषय बनाएका छन्। यस प्रकृतिका केही मुक्तक हुन् –

तिम्रो बोली सारै नरम सिमलको भुवाजस्तो

तिम्रो नजर सारै राम्रो चिमचिम गर्ने ताराजस्तो

मन्द मन्द लट्ठ पार्ने तिम्रो यौवन

एक चुस्कीमै मात लाग्ने तीनपानीको रक्सीजस्तो। (पृ. ५३)

+++

**लामो लामो दारी रहेछ
रातमा गायब भएको रहेछ
श्रीमतीलाई बहाना बनाउँदै थियो
दारीमा त टल्किएको फूली रहेछ । (पृ. ३७)**

यस सङ्ग्रहमा सङ्कलित मुक्तकहरूले वर्तमान समाजमा जरा गाडेर बसेका विकृति र विसङ्गतिलाई नाङ्गो भएर पार्ने गरी उदाङ्गो तुल्याएका छन् । नेताहरूको विदेश धाउने प्रवृत्ति, राहतको बजेट स्थानीय सरकार र नेताहरू मिलेर बाँडीचुडी खाने भ्रष्ट आचरण, चुनावका समयमा बाँडिने भुटो आश्वासन, सङ्घीयताका नाममा हिमाल, पहाड, तराई र मधेशलाई टुक्रा-टुक्रा पार्न खोज्ने स्वार्थी चाल, नेपाली-नेपालीलाई आपसमा लडाउने घृणित खेल, सरकारी तहमा तलदेखि माथिसम्म मौलाउँदै गएको भ्रष्टाचार, घट्टै गएको इमान्दारी, जिउँदा शहीदहरूको दुर्दशा, भुटो समाचारको बिगबिगी, तस्कर पाल्ने सञ्जाल, विदेशी अनुदानको दुरुपयोग, अपराधीलाई पक्रन नसक्ने पुलिस प्रशासन, नेताहरूको बाभाबाभ, सत्तामा हानथापको राजनीति, ओरालो लाग्दो नैतिकता, बन्दहडतालको कुत्सित प्रवृत्ति आदि थुप्रै विकृति र विसङ्गतिलाई यी मुक्तकले विषय बनाएका छन् । रतिरागका सन्दर्भमा सुन्दरी किशोरीको आकर्षण, प्रियामिलनको आतुरता, मुखमा ब्रह्मचारी र व्यवहारमा व्यभिचारी, प्रेमिकाको हावभाव तथा सम्मोहन जस्ता विषयलाई समेत यी मुक्तकले व्यक्त गरेका छन् । एउटा उदाहरण—

**मायालुले बोलिदिँदा बोलीमा नै माया भएछ
मायालुले मुस्काउँदा मुस्कानमै माया खस्छ
स्वाड पारी रोई रोई आँसु धेरै झारे पनि
एकै एकै सम्झी बस्छु सम्झनामै माया बढ्छ । (पृ. ६०)**

यसप्रकार मुक्तकसङ्ग्रहले वर्तमान समाजमा देखा परेका वैथिति, भ्रष्टाचार र विकृतिमाथि चोटिलो व्यङ्ग्य प्रहार गरेको छ । शृङ्गारिक भावलाई पनि केही मात्रामा चर्चा गरिएको छ । धेरैजसो मुक्तक भावगर्भ छँदै छन्, केही मुक्तक भने वर्णनात्मक प्रकृतिका छन् र यसतर्फ भने कविले थप परिष्कार ल्याउनु अपेक्षित छ ।

(२) अचम्मको खेल

कवि विजयध्वज थापाद्वारा रचित 'अचम्मको खेल' शीर्षक कृति ज्योति साहित्य प्रतिष्ठानबाट २०७१ सालमा प्रकाशित कवितासङ्ग्रह हो । यसमा २०५७ सालदेखि २०७० सालसम्म समय-समयमा रचिएका ३८ गद्यकविताहरू सङ्कलित छन् । सङ्ग्रहको पहिलो कविता 'हामी किन भुल्छौं ?' शीर्षकमा छ भने अन्तिम कविता 'भानुभक्त' शीर्षकमा रहेको छ । धेरैजसो कविता गीतिलयमा छन् र कतिपयमा लोकलयको छनक पनि पाइन्छ । केही गद्यकविता स्वच्छन्द प्रकृतिका मुक्तलयमा समेत रचिएका छन् । कवि विजयध्वजले यस सङ्ग्रहमा वर्तमान समाजको, आफूले देखे-भोगेका विकृतिको र स्वार्थमा लागेका नेतृत्व वर्गको यथार्थ वर्णन गर्दै सुधारात्मक सन्देश दिएका छन् । देशप्रेम, राष्ट्रियता र स्वाभिमानका चिन्तनहरू समेत यहाँ समाविष्ट छन् । विषयगत रूपमा सङ्ग्रहमा उल्लिखित कतिपय प्रसङ्गहरू छन् — जीवन र जगत्लाई नश्वर बनाउने समयको खेल, जिन्दगीको सुख-दुःखात्मक स्थिति, हामी सबै नेपाली भन्ने राष्ट्रबोध, कविता लेख्ने विषयको खोजी, शान्ति र संविधानको

चासो, चङ्गा जस्तो पराधीनता, कलमको विवशता, मनको पिरलो, भ्रष्ट नेतृत्व, रोजगारीका लागि विदेश जाने युवाहरूको विचल्ली, देशको सम्पत्तिमाथि ब्रह्मलुट, भानुभक्त र देवकोटाको योगदान, इलामको चियाबगान, धेरैलाई आश्रय दिने उदार कान्तिपुर, जित्ने-हार्ने ठेगान नभएको अचम्मको खेल आदि । यस्तै समसामयिक घटना र परिदृश्यको सेरोफेरोमा रहेर कविताहरू रचिएका छन् । यहाँ सङ्गृहीत केही कविताका शीर्षकहरूमा जिन्दगीको बाटो, एकै हौं, अति नगर, लेखूँ कविता कस्तो ? शान्तिको मार्ग रोज, कलम सँदैन, चङ्गा, जे गरे नि हुन्न, हाँस्नुपर्छ, अब भन् कठिन हुने भयो, चाहना, देवकोटा, इलाम, कान्तिपुर, आमा, अचम्मको खेल आदि उल्लेखनीय छन् ।

राष्ट्र र राष्ट्रियता प्रति कवि विजयध्वजको विशेष आस्था छ । नेपाली-नेपालीमा फुट र वैमनस्य भएको उनी देख्न चाहँदैनन् । एकतामा उनको विशेष जोड छ । कवि विजयध्वज भन्छन्—

**कुटो बोके पनि हलो जोते पनि
कलम, मसी, किताब कापी, बन्दुक बोके पनि
नेष्टे भए पनि थपे भए पनि
काला, गोरा, खैरा, मैला, कैला भए पनि
नेपाली हौं नेपाली एउटै जाति हुन्छ
काटिहेर सबको उस्तै रातो रगत हुन्छ ।**

(एकै हौं, पृ. २५)

खास गरी दशवर्षे द्वन्द्वमा नेपाली-नेपालीका बीच एक-आपसको मारकाट र हत्या-हिंसाबाट मौलाएको अशान्ति र विद्रोह कसलाई मन पर्छ र ? शान्ति सम्झौता पछि पनि कतै काहीं यसका अवशेषहरू देखिएका छन् । शान्तिका साथै नयाँ नेपालको संविधानको निर्माण वर्तमान समयको चासो हो । यस विषयमा नेताहरूको ध्यान जति जानुपर्ने हो त्यति जान सकेको छैन । यस्तै समस्यालाई औल्याएर समयमै सचेत गराउँदै कवि विजयध्वजले भनेका छन्—

**नाटक नै भयो संविधान बनाउने
सत्ताको म्याद लम्ब्याउँदै
बन्न नसक्ने गरी दाउ थापे
अरूलाई दोष लगाउँदै
सहमति बन्न नसक्ने भयो
अनेक खोचे थाप्ये
बुध्दू बनाएर जनतालाई
टुट फुट गुट बनाउँदै**

(शान्ति र संविधान, पृ. ३७)

समाजमा व्याप्त भ्रष्टाचार, सत्तामोह, घट्टो नैतिकता र विकृतिप्रति कविको असन्तोष छ । यस्ता कुत्सित आचरणले समाजको बनोट नै तहसनहस हुने यथार्थसँग कवि विजयध्वज परिचित छन् । उनी स्वच्छ समाजको निर्माण होस् र नेपाल विकसित र समृद्ध बनोस् भन्ने चाहना गर्छन् । तर उनले कविता लेख्न योभन्दा बाहेक राम्रो विषय पाएका छैनन् । त्यसैले राम्रो विषयको खोजी गर्दै कवि विजयध्वज थापाले टिप्पणी गरेका छन् —

बुध क्याप्वर गरी गरी मन्त्रीपद पाएजस्तो
 बन्दुक-बारुद पड्काई पड्काई चन्दा असुल गरेजस्तो
 वन-जङ्गल-नदी बेची सत्ता चलाए जस्तो
 पसिना बगाई विदेश जानेलाई सेटिङ मिलाई ठगो जस्तो
 वा छेपारोजस्तो रङ फेरि फेरि पद पचाएजस्तो
 भन्नुस् तपाईंलाई के मन पर्छ
 लेखूँ कविता कस्तो ?

(लेखूँ कविता कस्तो ? पृ. ३४)

यस सङ्ग्रहमा नेपालको वर्तमानकालीन समाज चित्रण यथार्थ रूपमा भएको छ । समाज जस्तो छ त्यस्तै यथार्थ समाजको विवरण यहाँ पाइन्छ । खास गरी पहिलेदेखि नै मौलाएका विकृतिको प्रदर्शन गरेर त्यसबाट समाजलाई मुक्त पार्नु कविको सुधारात्मक लक्ष्य पनि हो । त्यसतर्फ कवि विजयध्वज सफल देखिन्छन् ।

भावलाई सहज सम्प्रेष्य हुने गरी लयात्मक भाषामा प्रस्तुत गर्नु कविताको मर्म हो । भाव मात्र भएर हुँदैन, त्यसलाई अड्याउने भाषा पनि काव्यसौन्दर्यले सुसज्जित हुनुपर्छ । लयात्मकता, वक्रोक्तिपूर्ण अभिव्यक्ति, भनाइमा चमत्कार, भावअनुकूल भाषा प्रयोग र सुगठित प्रबन्धन कविताको सङ्गठन हो । यहाँ पनि कवि विजयध्वजले भाव वा विचारमा विशेष ध्यान पुऱ्याएका छन् र प्रायः लयात्मक भाषामा त्यसको संयोजन पनि छ । अभिव्यक्ति तहमा काव्यशिल्पको थप निर्वाह भने आवश्यक छ । विम्ब र प्रतीकहरूको संयोजन, स्वस्फूर्त आलङ्कारिकता, शब्दहरूको मितव्ययिता र व्यञ्जनात्मक प्रस्तुतितर्फ कविले थप प्रयास गर्नुपर्ने प्रतीत हुन्छ । वर्णनात्मक भन्दा व्यञ्जनात्मक प्रस्तुति अपेक्षित हुन्छ र यसले कवितालाई बढी मार्मिक तुल्याउँछ । कतिपय कविताले यस प्रविधितर्फको उन्मुखता देखाएको हुनाले पनि रचनाका शृङ्खलामा परिष्कृत कविता सृजना हुने लक्षण स्पष्टै छ । भाव तथा विचारलाई भावकसम्म सम्प्रेषित गर्ने भाषाशैलीले गर्दा विजयध्वज थापाका कविता मिठा र आस्वाद्य बनेका छन् ।

(३) कर्णालीको कुनोदेखि मानसरोवरसम्म

नियात्राकार विजयध्वज थापाद्वारा रचित 'कर्णालीको कुनोदेखि मानसरोवरसम्म' भन्ने कृति अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज, नेपाल च्याप्टरबाट २०७१ सालमा प्रकाशित यात्रासंस्मरण हो । यात्राविवरणको निबन्धात्मक प्रस्तुति हुनाले यस कृतिलाई नियात्रासङ्ग्रह पनि भनिन्छ । यसमा चारवटा यात्रासंस्मरण समाविष्ट छन् । ती हुन् (क) कालो सर्प मारेको अर्थ यसरी लगाएँ, (ख) म रोएको त्यो दिन, (ग) त्यो तस्विर मैले लिइँनँ र (घ) मानसरोवरमा कविगोष्ठी । यिनमध्ये सुरुका तीन यात्रासंस्मरणमा रा.वि.से. कार्यक्रम अन्तर्गत हुम्लामा गएर गरिएका शिक्षण तथा समाजसेवाका घटना छन् । नियात्राकार विजयध्वज थापाले २०३४ सालमा हुम्ला, दार्मा गाविसमा गएर १० महिना शिक्षण तथा समाजसेवा कार्य गरेका थिए । त्यसको विवरण दिने काममा यिनले कर्णाली अञ्चल जस्तो दुर्गम क्षेत्रको भौगोलिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र सामाजिक विषयमा संक्षिप्त वर्णन गर्नुका साथै सङ्घर्षपूर्ण जीवन र आफूले गरेको साहसिक कार्य बारेमा आकर्षक शैलीमा वर्णन गरेका छन् । पछिल्लो साहसिक मानसरोवरको यात्रा भने २०६९ सालमा गरिएको थियो ।

(क) कालो सर्प मारेको अर्थ यसरी लगाएँ

प्रस्तुत सङ्ग्रहको पहिलो यात्रासंस्मरण हो – कालो सर्प मारेको अर्थ यसरी लगाएँ । विजयध्वज थापा रा.वि.से.को कार्यक्रममा साथी रेवतबहादुर कार्कीसँगै हुम्लामा जाने तयारीमा हुन्छन् । त्रि.वि.वि.को पाठ्यक्रम अनुसार यिनलाई अर्थशास्त्र विषयको एमए तह पूरा गर्न दुर्गम र विकट जिल्लामा गएर देशका लागि सेवा गरौं भन्ने उद्देश्यले आफैँले रोजेको ठाउँ हुम्लामा दशमहिने राष्ट्रिय विकास सेवाको कार्यक्रम पूरा गर्न जानुपरेको थियो । नेपालगन्जबाट प्लेनमा जुम्ला गएर मुगुको रारा ताल हुँदै विजयध्वज थापा बाह्र-तेह्र दिनको पैदल यात्रा गरी हुम्लाको सदरमुकाम सिमीकोट पुगेका थिए । हुम्लाको दार्मा गाउँमा रहेर दुवै जनाले श्री दार्मा नि.मा.वि.मा शिक्षण कार्य गरेका थिए । समाजसेवाका क्षेत्रमा यिनकै सङ्घर्षपूर्ण प्रयासबाट एक वर्षभित्र श्री महादेव माध्यमिक विद्यालय, दार्माका रूपमा मा.वि. तहको स्वीकृति पाएको थियो । यहाँ उनले सपनामा कालो सर्प मारेको घटनालाई यस्तै उपलब्धिको पूर्व शुभ सङ्केत भन्ने अर्थ लगाएका छन् ।

यस यात्रासंस्मरणमा विजयध्वज थापाले हुम्लामा रहँदाखेरि आफूतर्फबाट भएका स्वास्थ्य, बाटोघाटो, पानीको कुलो, कुवा निर्माण आदि क्षेत्रमा उल्लेखनीय कार्य गरेका थिए । आफ्नो लागि लगिएका औषधिहरू त्यहाँका साधारण बिरामीलाई बाँड्दा निको हुन्थ्यो । हुम्लाका करीब ७० प्रतिशत जनतालाई चार-पाँच महिना भन्दा बढी समयलाई खाने अन्न हुँदैन थियो । स्कूलमा नै केही विद्यार्थीले टोपी भरि हिउँ भरेर नून-खुर्सानी मोलेर करम करम मकै भटमास जस्तै खाएको देख्दा उनको मन कटक्क हुन्थ्यो । धेरैजसो टालेका र मैला कपडा लगाउने चलन थियो । दुःखेका ठाउँमा भुरो बालेर पोल्ने काम हुन्थ्यो र यसबाट दुःखाइ कम हुने विश्वास थियो ।

(ख) म रोएको त्यो दिन

प्रस्तुत संस्मरण यस सङ्ग्रहमा रहेको दोस्रो रचना हो । यसमा विजयध्वज थापाले आफूले पढाउने गरेको नि.मा.वि.लाई आफ्नै कार्यकालमा विशेष सङ्घर्ष गरेर मा.वि. तहमा स्तरीकृत गराएको चर्चा छ । समाजसेवाका अन्य विवरण पनि यहाँ दिइएका छन् । केही दिनदेखि दिसा-पिसाब बन्द भएर छटपटाएका बिरामीलाई आफूहरूका लागि लगिएको कब्जियतको औषधि “मिल्क अफ म्याग्नेसिया” दिएर तीन-चार मात्रा खाना साथ दिसा-पिसाब खुलेछ र गाउँलेले डक्टरकै रूपमा मान गर्न थालेको प्रसङ्ग यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी पानी रसाएको ठाउँबाट कुलेसो काटी मिमी गाउँमा खाने पानीको कुवा बनाएको, जनश्रमबाट बाटो निर्माण गरेको, भोकमरीले सताइएका हुम्ली देखेर विजयध्वज आफैँ पनि करुण भावले रोएको स्थिति आदि यहाँ चर्चित छन् । त्यसरी भोकाएका केही जनसमूहलाई त्यहाँका सम्पन्न भनाउँदाका घरबाट अन्न कोदो र फापर दिन लगाएर केही दिनका लागि भए पनि समस्या सुल्काइएको थियो । यसै गरी भ्रै भ्रगडा पर्दा दण्ड दिने चलन अनौठो थियो । मष्टो देवताको मन्दिरमा पाठो भोग चढाएर कलेजो फिकी हेर्ने र त्यसमा दाग भए दोषी ठहरिने अनि सफा भए निर्दोषी ठहरिने प्रचलनका बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यसरी पहिले यात्रा संस्मरणकै अङ्गका रूपमा यसको विस्तार गरिएको छ ।

(ग) त्यो तस्विर मैले लिइनँ

प्रस्तुत यात्रासंस्मरण यस सङ्ग्रहको तेस्रो रचना हो । यसमा पनि हुम्लाको दार्मा गाउँमा बस्दाका रोचक प्रसङ्गहरू छन् । दार्माको रिमी गाउँ चाहिँ मुगुबाट हुम्ला

जाँदा चंखेली लेक काटूनासाथ बास बस्ने गाउँ परेकाले यात्रीका लागि अतिथिगृहको व्यवस्था मिलाउने काम भएको थियो । रूखबाट खसेर चोट लागेको र हात मर्केका अवस्थामा घोडाको लिदी लगाउने चलन हटाएर आफूसँग भएको औषधि लगाई काभ्रो बाँधेको र दुखाइ कम गर्ने ए.पी.सी. ट्याब्लेट खान दिइएको, एक दिन सेते बुढाको घर बस्दा एउटी सत्र-अठार वर्षकी केटी आएर खाना पकाई खान दिएको र प्रेमभाव प्रदर्शन गरेको, आफूहरू संयमित भएकोले फर्केर गएकी, केही छिन्पछि त्यही केटीको बाबु शङ्का गरेर हेर्न आएको तर छोरी नदेखेर फर्केको जस्ता घटना पनि यहाँ चर्चित छन् । यसै गरी जातक (गर्भ) रहोस् भनेर सहवासको याचना गरेकी किशोरीलाई पनि बडो संयम अपनाएर त्यसै फर्काइएको थियो । कस्तुरीका बीना तस्करी गर्नेलाई ठूलो साहस गरी आफैलाई समेत जोखिममा पारेर समाउने काम पनि गरिएको थियो । काठमाडौँ फर्केर पछि राजाबाट सेवापदक पाउँदा सोको चाहना नगरी तस्विर नलिएको घटनामा पुगेर हुम्लाको सम्पूर्ण यात्रा विवरण पूरा गरिएको छ ।

(घ) मानसरोवरमा कविगोष्ठी

यो यात्रासंस्मरण यस सङ्ग्रहको अन्तिम रचना हो । यसमा मानसरोवर तीर्थयात्रामा जाने ३०/३५ जनाको समूहसँगै मिलेर नियात्राकार विजयध्वज, श्रीमतीसहित तातोपानी हुँदै सीमा पारि तिब्बतको खासा पुगेका थिए । त्यहाँबाट नौवटा टोयोटा ल्यान्ड क्रुजर गाडी चढेर न्यालम, कुती, साँगा हुँदै त्यो समूह मानसरोवर पुगेको थियो । त्यहाँ नियात्राकार विजयध्वजले आध्यात्मिक एवं साहित्यिक गोष्ठीको आयोजना गरे । उक्त गोष्ठीमा विभिन्न देशका यात्रु समेतको सहभागिता थियो भने पत्रकार हरिहर विरहीले सभापतित्व गरेका थिए । नियात्राकार विजयध्वजले त्यस गोष्ठीमा 'अति नगर' भन्ने कविता वाचन गरेका थिए । मथुरा-वृन्दावनबाट आइपुगेका स्वामी र विद्वान्हरूले धार्मिक प्रवचन दिए ।

अर्को दिन मानसरोवरमा स्नान आदि नित्य क्रिया सकेर यस तीर्थयात्रा अन्तर्गत सपत्नीक कैलाश पर्वतको परिक्रमा गर्नुका साथै लेक लागेर विरामी भएका दुई जनालाई उद्धार गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याएका थिए ।

कवि तथा गीतकार विजयध्वज थापाले 'कर्णालीको कृन्देखि मानसरोवरसम्म' लेखेर नियात्रा-लेखनमा पनि सक्रियता देखाएका छन् । यहाँ चर्चित मुक्तक र कवितासङ्ग्रहबाट उनको ऊर्जाशील कवित्व परिष्कृत हुँदै गएको देखिन्छ नै, नियात्रा-क्षेत्रमा भने यो उनको पहिलो कृति हो । यसमा नेपालको दुर्गम क्षेत्रको भौगोलिक परिचयका साथै त्यहाँको कष्टप्रद जीवनभोगाई, स्वास्थ्य-उपचारको अभाव जस्ता कारुणिक पक्षको चित्रण छ । हुम्ला जिल्लाको भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पक्षको मोटामोटी जानकारी दिने यो कृति एक प्रकारले समाजशास्त्रीय अध्ययन पनि हो । यो कृति पढ्दा पाठकलाई समेत त्यस ठाउँमा पुगेको र त्यहाँको अवस्थालाई प्रत्यक्ष अनुभव गरेको प्रतीत हुन्छ । यो उनको लेखकीय विशेषता हो । निष्कर्षमा कवि विजयध्वज थापाको बहुमुखी साहित्य साधना अरू विस्तारित हुँदै जाओस्, शुभ-कामना ।

☎ ०१४४२४६७६
जानेश्वर, काठमाडौँ



आमाको निधन घनश्याम राजकर्णिकार



वि.सं. २०२६ सालमा आमा ६२ वर्षकी हुनुहुन्थ्यो । त्यसवेला उहाँलाई विभिन्न किसिमका रोगव्याधिले सताइरहेका थिए । उहाँका अधिकांश दाँत भरिसकेका थिए । उहाँ कब्जियतबाट ग्रस्त हुनुहुन्थ्यो, साथै उहाँलाई चिनी रोग (Diabetes) पनि लागेको थियो । यसको अतिरिक्त केहीवर्ष अघिदेखि उहाँको पेटको माथिल्लो भागतिर बरोबर दुख्ने गर्थ्यो । डा. मृगेन्द्रराज पाण्डेको निगरानीमा उहाँको औषधोपचार भइरहेको थियो । त्यो बेला सम्ममा आमालाई पित्तथैलीमा पत्थर (Gallbladder stone) भएको यकिन भैसकेको थियो । तर चिनी रोग पनि भएको हुँदा शल्यक्रिया गर्नुहुन्न भनी औषधिले मात्र थामथुम पार्ने काम भइराखेको थियो । तर पछि दुखाइ बढेर बरोबर सताउन थालेपछि शल्यक्रियाको विकल्प नभएको ठहर भएछ । त्यसवेला २०२६ सालतिर काठमाडौँमा स्वास्थ्योपचारको व्यवस्था अहिले जस्तो थिएन । राम्राराम्रा डाक्टर र अस्पतालहरू थिएनन् शून्यप्राय नै थियो । त्यसवेला पित्तथैलीको शल्यक्रियालाई ठूलो मानिन्थ्यो । काठमाडौँमा त्यसको शल्यक्रिया कसैको भए पनि सफलता कम र असफलता बढी हुनेगर्थ्यो । त्यसैले हुनुपर्छ डा. पाण्डेले आमालाई दिल्लीमा भर्खर भर्खर खुलेको 'अल इण्डिया इन्स्टिच्यूट अफ मेडिकल साइन्सेस (AIIMS)' भन्ने अस्पतालमा लगी शल्यक्रिया गराउने सिफारिस गरेका थिए । सो सिफारिसअनुसार आमालाई दिल्ली लैजाने तय भयो । दिल्ली जानु एक दिन अघि आमाले मलाई बोलाई 'हेर, बाबु, अब म भोलि शल्यक्रियाको लागि दिल्ली जाँदैछु । भगवान्को कृपाले बाँचेँ भने फर्केर आउनासाथ तेरो विवाह गरिदिनेछु, अब पनि तैले नाई भन्न पाउदैनस् । केही गरी आउन पाइन भने, जसरी भए पनि तैले विवाह गर्नैपर्छ, लाज मानेर चुप लागेर बस्ने होइन' भन्नुभयो । मैले पनि आमालाई आश्वासन दिँदै भने-'हुन्छ आमा, अब म गर्दिन भन्दिन । मुख्य कुरा तपाईं निको भएर आउनुस् । मैले एम.ए. पास गरिहालें । आफ्नो सङ्कल्प पूरा भइहाल्यो । अब तपाईंको इच्छा पूरा हुने बेला आयो । ल मैले किरिया खाएँ - सत्य, सत्य, धरोधर्म, अब म विवाह गर्दिन भन्दिन ।' हामी आमा छोराबीचको त्यो वार्तालाप साँच्चै मारिर्मिक थियो, असाध्य संवेदनशील थियो । साँच्चै, त्यो भावनामय क्षणलाई प्रष्टरूपमा म व्यक्त गर्न सकिन्न ।

भोलिपल्ट आमा र उहाँसँग जानुहुने दाज्यू भाउज्यू र दिदीलाई त्रिभुवन विमानस्थलमा पुऱ्याउन हामी सबै जहान परिवार र अरू नाता-कुटुम्ब गएका थियौं । त्यहाँ गर्नुपर्ने प्रक्रियाहरू सकेपछि आमालाई विदाइ दिन म यसो अघिसरेर अँगालो हात्दै 'आमा, तपाईंले हाम्रो केही चिन्ता नलिनुस् । तपाईं राम्रो अस्पतालमा जाँदै हुनुहुन्छ । तपाईं ईश्वरको मन्दिरमा गइरहेको सम्झनुस्, खालि ईश्वरलाई मात्र सम्झनुस्.....' भनौं ।

मेरो कुरा सुनेपछि आमाले 'हुन्छ बाबु, हुन्छ, हो, हो.....' भनी टाउको हल्लाउनुभयो र आँखाबाट भरिएको आँसु पुछ्नुभयो। हाम्रो यो मार्मिक वार्तालाप सँगै भएकी फुपूकी माईली छोरी (जसलाई हामी सानुबहिनी दिदी भन्ने गर्छौं) ले सुनिरहनुभएको रहेछ। पछि उहाँ मलाई बारम्बार भन्ने गर्नुहुन्थ्यो- 'घनश्याम, एअरपोर्टमा तिमीले माइजुलाई विदाइ गर्दा भनेको कुरा म कहिल्यै बिसन्त। कस्तो भनेको तिमीले। मलाई साँच्चै त्यो सम्झँदा रुन मन लाग्छ।'।

दिल्ली पुगेको पर्सिपल्ट नै आमालाई अस्पतालमा नेपालबाट आएको विरामी हुँदा भर्ना गर्न त्यति साह्रो गाह्रो भएनछ। लगत्तै केही दिनपछि नै शल्यक्रिया पनि भएछ। सफल पनि भएको खबर आयो। २/३ दिन बित्यो। सबै खुसी भए। अब उहाँ चाँडै घर फर्कनुहोला भन्ने आशा पलायो। तर विधिको बिडम्बना, मनको लड्डू घ्यूसँग खानु भैं भयो। म ताक्छु मूढो बच्चरो ताक्छ घुँडो भयो। सबैको मनमा छाएको आशा गर्ल्याम्म गुर्लुम्म ढल्ल पुग्यो। एकाएक के भएछ कुन्नि आमालाई हिक्का, आउन थालेछ र हिक्का आएको आयै रोकिएन छ। उहाँले आफ्नो अन्तिम समय आएको चालपाउनु भएछ क्यारे, एकाएक 'नारायण ! नारायण !' भन्न थाल्नु भएछ। परमप्रभु परमेश्वरको नाम अन्तिम समयमा लिनसक्नु ठूलो पुण्यको फल हो भनिन्छ। आफ्ना इच्छा, आकांक्षा, मनोकामना सबै यस धरतीमा नै छाडी उहाँले अन्तिम पटक शान्त तथा जाज्वल्यमान हुँदै सधैंको लागि आँखा चिम्लनु भएछ।

उहाँलाई विमानस्थलमा विदाइ गर्दा 'राम्रो अस्पतालमा जाँदै हुनुहुन्छ, ईश्वरको मन्दिरमा गइरहेको सम्भन्सु' भनेको थिएँ। साँच्चै, के थाहा र ? उहाँलाई त दिल्लीबाट सोभै भगवान्, प्रभु, ईश्वरको चरणकमल तथा शरणमा जानु पर्ने भएछ र ईश्वरको नाम लिँदै जानु भएछ। उहाँको पार्थिव शरीरलाई दिल्लीको यमुना नदीको घाटमा दाहसंस्कार गरी दाज्यूहरू निन्याउरो मुख लिई काठमाडौँ फर्कनुभयो। आमाको अन्तिम क्षणको विदाइ वर्णन सुन्दा म धेरैबेरसम्म रोएँ, रोइरहँ।

एकदिन सबैले मनुपछ भन्ने थाहा पाउँदा पाउँदै पनि उहाँको देहावसान मेरो लागि ठूलो वज्रपात हुनगयो। उहाँ बित्तुभएपछि म र बहिनी सही अर्थमा टुहुरा-टुहुरी बन्नपुग्यौं। आफ्नो कोठासँगैको कोठामा बसिरहनु हुने, दिनहुँ पटक-पटक हेरेर भेट हुने आमा नहुँदा साँच्चै जीवन नै शून्य र उजाड जस्तो लागिरह्यो। लगत्तै मलाई विरहका गीतहरू सुन्न रुचि लाग्न थाल्यो। वियोगान्त फिल्महरू हेरेर चित्त बुझाउन थालें। साँच्चै भन्ने हो भने, त्यस बेलातिरको मेरो अशान्त मनस्थितिमा हिन्दी फिल्म नायक राजेन्द्रकुमार र नायिका मीनाकुमारीका दुःखान्त अभिनयले मलाई धेरै प्रोत्साहन र ढाडस दिएको म स्वीकार्छु। तर मैले आमालाई दिएको वचन बिसँको थिइन।

जे होस् जसोतसो गरी सुख-दुःख भैं-भन्फट अनेक किसिमका बाधा व्यवधानको सामना गर्दै बि.ए. गर्दै अनि एम. ए. पनि; तर त्यतिञ्जेलसम्ममा घरको वातावरणले अर्कै मोड लिइसकेको थियो। २०२६ सालमा आमा बित्तु भयो। त्यसपछि मेरो र बहिनीको विवाह गराइदिने भन्दा दाज्यूहरू आ-आफ्नै छोरीहरूको विवाह गर्नेतिर लाग्नुभयो। जसअनुसार सर्वप्रथम एउटी भतिजीको विवाह पनि भइछाड्यो। यसबाट मलाई हुनसम्म मानसिक आघात पर्नगयो। शायद बहिनीलाई पनि मलाई जस्तै भयो होला। हामीहरू दुवै हिस्सिनुवाहेक केही गर्न सक्ने स्थितिमा थिएनौं। सगोल परिवारमा विवाहयोग्य काका र फुपूको विवाह नभई पहिले भतिजीको विवाह हुनु भनेको एक त

आफैमा एउटा अस्वाभाविक प्रक्रिया छुँदै थियो, अर्को यसबाट म र मेरी बहिनीमा केही कमी कमजोरीको आशंका गर्ने ठाउँ यथेस्त हुन्थ्यो । जे होस्, सगोल परिवारमा रड्ग न ढड्ग, तातो न छारोका काम-कारवाही मजासँग हुँदो रहेछ । त्यहाँ गजबको राजनीति चल्दो रहेछ, धुर्त्याई र छुच्याईले राम्ररी पखेटा चाल्दोरहेछ । मलाई त यस्तै अनुभव भयो । त्यसैले विवाहको लागि म आफैँ अग्रसर हुन थालें । वि.सं. २०२७ सालदेखि केटीहरू हेर्ने र छान्ने बारेमा दिलचस्पी लिएँ । त्यसपछि २०२८ सालमा ललितपुर निवासी शान्ता राजकर्णिकारसँग वैवाहिक जीवन गाँसी आमालाई दिएको बचन पूरा गरें ।

☎ ९८५१०६२२१८
कमलपोखरी, काठमाडौं



आफू पढौं र अरुलाई पढाऔं !

स्रष्टा, निबन्धकार एवं समालोचक
रमेश गोर्खालीसित संबद्ध यी कृति खोजी खोजी
पढौं तथा अरुलाई पढाऔं !

१. भीम विरागका कविता
(संवत् २०५४, सम्पादन, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान)
२. एकान्तका आफन्तहरू
(संवत् २०५५, नगेन्द्रराज शर्माको लघुकथासंगालो, सम्पादन, ॐ
करह प्रकाशन)
३. रचनाको अभिव्यक्ति
(संवत् २०६०, समालोचना संगालो, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान)
४. पृथ्वीवादको मर्म
(संवत् २०६०, निबन्ध संगालो, साभा प्रकाशन)
५. संरक्षक
(संवत् २०६४, ध्रुवचन्द्र गौतमको कथा संगालो, सम्पादन, साभा
प्रकाशन)
६. आधार र उदाहरण
(संवत् २०६९, समालोचना संगालो, साभा प्रकाशन)

“पच्चीस प्रतिभा” लाई नियाल्दा शीतल गिरी

जनक, सीता र बुद्ध नेपालमा नजन्मेका भए, पृथ्वीनारायण शाह, बलभद्र र अमरसिंहले यसको निर्माण र संरक्षण नगरेको भए, भानुभक्तले भाषा नदिएको भए र शहीदले रगत नबगाएको भए आज नेपाल अर्कै हुने थियो । गरीबै भए पनि नेपाल सधैं स्वतन्त्र बनेर जुन स्वाभिमानले बाँचेको छ त्यो कुरा पुर्खाका पौरखबाट नै संभव भएको हो । राष्ट्रिय स्वाभिमान र पहिचानका यस्ता कुरा नयाँ पुस्ताका बालबालिकाहरूका हृदयमा जमेर बसेको हुनुपर्छ अनि मात्र नेपाल अभै पनि हजारौं हजार वर्षसम्म स्वतन्त्र भएर बाँच्न सक्छ । जसरी हामी हाम्रा इतिहासका निर्माता हौं त्यसरी नै हामी त्यसका परिणाम पनि हौं । आजका बालबालिकाहरूले यस प्रकारको इतिहासको निर्माणका निम्ति धेरै समय पाएका छन् । आजका बालबालिकाहरूका निम्ति यस शताब्दीको पूरै हिस्सा छ, इतिहास निर्माण गर्न । बालबालिकाहरूको आजको जीवन पनि इतिहासकै परिणाम हो । आज हामीसँग यिनीहरूका निम्ति जेजति छन्, ती पनि हामीले पुर्खाबाट पाएका छौं, जे जति बनेका छन् ती पनि इतिहासकै परिणाम हुन् । बालसाहित्यको क्षेत्रमा नेपाली प्रतिभाहरूको खोजीमा जुटेका अग्रणी अनुसन्धाताका रूपमा सुपरिचित नाम हो गोपाल पराजुली । काभ्रेको भमरकोटमा वि.सं.२००२ साल जेठ ९ गते जन्मिएका पराजुली आफूलाई बालसाहित्यमा समर्पण गरी नेपाली भाषा र साहित्य मनपराउने सबैको मनमा बसेको व्यक्तित्व बन्न सफल छन् । जसले आफ्नो सम्पूर्ण जीवन नेपाली वाङ्मयको प्रवर्द्धन र विकासमा समर्पित गरेकाछन्, तिनै साहित्यकारहरूको जीवनी सबै पुस्ताका पाठकका लागि सरल शब्दमा छरितो र आकर्षक किसिमले जन्मदेखि मृत्युपर्यन्तका महत्वपूर्ण घटना र विषयलाई कतैपनि नछुटाईकन पस्कने एउटा अभिभावकको नाम हो गोपाल पराजुली ।



बालबालिकाको मस्तिष्क सुकोमल, स्वच्छ, पवित्र र निष्कलङ्क हुन्छ । तसर्थ उनीहरूको कलिलो मस्तिष्कका लागि सहज, सरल, मनोरञ्जनात्मक, औत्सुक्यपूर्ण र कोमलकान्त भाषिक युक्त बालसाहित्य हुनु आवश्यक छ र बालसाहित्यले सामान्यतया यी प्रवृत्तिहरूलाई आत्मसात गरेको पनि पाइन्छ । बालसाहित्यका पाठक वा लक्षित समूह नै बालबालिका भएका हुनाले बालमनोव्यञ्जना बालसाहित्यको मूलभूत विशेषताको रूपमा देखापर्छ । नेपाली बालसाहित्यको इतिहासमा लेख्यरूपमा आउनुभन्दा पूर्वका बालसाहित्यिक सामाग्रीहरू साहसिक, अतिरञ्जनात्मक र धार्मिक-नैतिक भावनाबाट अभिप्रेरित देखिन्छन् भने त्यसपछिका बालसाहित्यहरूले ज्ञान विज्ञानका विविध प्रवृत्तिहरूलाई संवरण गरेको पाइन्छ । नेपाली साहित्यमा बालसाहित्य लेखन परम्पराको थालनी भएको त्यति धेरै समय भएको छैन । आज हामीहरूले जे गछौं त्यसको

परिणाम पनि भोलि हामीले भोग्नेपर्छ, उम्कने उपाय छैन । इतिहास भनेको व्यक्तिले गरेका कामहरू मात्र होइन, तिनका परिमाणको पनि अभिलेख हो । राष्ट्रको इतिहास जानेर बालबालिकाहरूले आफ्नो पुर्खाको पौरख थाहा पाउँछन्, उनको सफलता र असफलताहरू, उनका विजय र पराजयहरू पत्तालगाउँछन् । बालबालिकाहरूका निम्ति इतिहासका कुराहरू र महापुरुषका कथाहरू धेरै किसिमले प्रस्तुत भएका छन्, ऐतिहासिक आख्यान, किशोर जीवनी र बालजीवनीका रूपमा । विश्वसाहित्यको इतिहास हेर्दा केही लेखकले ऐतिहासिक आख्यान लेखेर योगदान गरेका छन् ।

नेपाली बालसाहित्यको संसारमा दिवङ्गत प्रतिभाहरूको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका विविध आयामलाई वैज्ञानिक र पारदर्शी किसिमले सजाउनुको साथै बालनिबन्ध, बालकथा, बालउपन्यास, बालकविताको माध्यमबाट जीवनवादी द्रष्टाको रूपमा आफूलाई उभ्याएका छन् गोपाल पराजुलीले । **केही राष्ट्रिय विभूतिहरू** (भाग-१,२,३), **पाँच प्रसिद्ध वैज्ञानिकहरूको जीवनी**, **हाम्रा प्रसिद्ध साहित्यकार** (भाग- १,२,३,४,५,६) जस्तो जीवनीपरक अनुसन्धानमूलक बालपुस्तक लेखनपछि गोपाल पराजुली प्रतिभाशाली, कालजयी र भाषासाहित्यसेवीहरूको सङ्क्षिप्त जीवनी लेखनमा लागेका हुँदा अहिले **पच्चीस प्रतिभा** नामक पुस्तकको भाग ७ रत्न पुस्तक भण्डारले २०७० मा प्रकाशित गरेको छ ।

प्रतिभाशाली, कालजयी र भाषासाहित्यसेवीहरूको सङ्क्षिप्त जीवनी लेखनमा अविरल समर्पित भएका गोपाल पराजुलीका रचनाहरू केलाएर हेर्दा- यस समीक्ष्य पुस्तकका प्रत्येक रचनाले पूर्णता प्राप्त गरेको पाउँदा लेखकलाई शुभेच्छा दिनै पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत पुस्तक पढ्दा प्रतिभाशाली साहित्यकारहरूका जीवनीका तीक्ष्णतम अनुभूतिहरू साथै सामाजिक विकृति, विसङ्गतिहरू थाहा पाउन सकिन्छ । कालजयी प्रतिभाका विचारहरू कर्तव्यपालन गर्ने क्रममा यस देशको माटो श्रमको पसिनाले भिजेर बन्न गएको तर्फ सङ्केत गर्छ । आफ्नो वास्तविक जीवनको भोगाइले पनि लतार्न नसकेका भाषासाहित्यसेवीहरूलाई विर्सनु हुँदैन भन्ने भावनाले पुस्तक तयारपारिएको बुझिन्छ । खासगरी ससाना भाइबहिनीहरूलाई विशेष लक्षित गरी पच्चीस प्रतिभाको तथ्यपूर्ण सत्य जीवनी आफ्नो लालित्य भाषामा राख्न रतिभर डोगेका छैनन् गोपाल पराजुली ।

ऐतिहासिक आख्यान भनेको ऐतिहासिक घटना र परिवेशमा आधारित भई लेखिएको उपन्यास वा कथा हो । यसमा इतिहासका कोरा तथ्यलाई सजीव बनाउन काल्पनिक घटना र पात्रहरूको रचना गरेर आवश्यकतानुसारको सामाजिक परिवेशको निर्माण गरिन्छ । नेपाली भाषामा केही ऐतिहासिक उपन्यास लेखिएका भएपनि बालबालिका वा किशोर-किशोरीहरूका निम्ति नै भनेर लेखिएका ऐतिहासिक आख्यानहरूको सर्वथा अभाव नै छ । इतिहासका पात्रहरूलाई प्रस्तुत गर्दै लेखिने अर्को किसिमको विधा जीवनी हो । जीवनी तथ्यमा आधारित साहित्य भएकोले यसको प्रकृति कल्पनामूलक साहित्यका अरु विधाभन्दा फरक हुन्छ । साहित्य भएकै कारणले यसमा भाषाको आकर्षक प्रयोग पाइन्छ । विशुद्ध तथ्यपरक जीवनीहरू त इतिहासमा अभिरुचि हुने प्रौढहरूका लागि मात्र उपयोगी हुन्छन् । तर किशोरावस्था विशेष गरी व्यक्तित्व निर्माणको समय भएकोले किशोरहरूका लागि जीवनी बढी उपयोगी हुन सक्छन् । यसै कारण किशोर जीवनी जस्ता किशोरहरूका निम्ति लेखिएका जीवनीले बालसाहित्यका विशिष्ट विधाका रूपमा बेग्लै पहिचान बनाएको पाइन्छ । यस सत्यलाई स्वीकार गरेको हुँदा धेरैजसो बालसाहित्यकार जीवनी लेखनमा संलग्न भएको पाइन्छ । जीवनी

लेखन वास्तविकताको आधारमा लेखिनु पर्दछ। जीवनी लेखन बालसाहित्यकारले तथ्यपूर्ण सत्यलाई प्रकट गर्नु पर्दछ। भाषाको चमत्कार देखाउन भ्रमपूर्ण लेखनद्वारा अवास्तविकलाई वास्तविक भन्नु हुँदैन। जीवनी सत्यको आधारमा लेखिनुपर्दछ।

हुन पनि संसारका महापुरुषको जीवनी पढेर प्रेरणा लिनसक्ने समय पनि १२ वर्ष पछिको किशोरावस्था नै हो। किशोर-किशोरीहरूलाई उनीहरूको व्यक्तित्व निर्माण गर्न उनीहरूका निम्ति लेखिएका किशोर जीवनी दिएर महापुरुषहरूप्रति श्रद्धा जगाई तिनीहरूलाई सुमार्गका यात्री बनाउन सकिन्छ। साना बालबालिकाहरूका जीवनीहरूलाई जीवनी मालाका रूपमा प्रकाशित गर्ने चलन पनि छ। बालबालिका ज्ञानका भोका हुन्छन्। उनीहरूमा पनि साहित्यप्रति भुकाव हुन्छ। महापुरुषका जीवनीहरूलाई सरल भाषा र आकर्षक शैलीमा प्रस्तुत गरेर बालबालिकाहरूका निम्ति उपयुक्त बनाइन्छ।

गोपाल पराजुली दिवङ्गत महापुरुषहरूका जीवनकथा रचना गर्न पक्षपाती बनेको पाइँदैन। सबै प्रतिभालाई समान माया श्रद्धा गरेर यथार्थ पहिल्याई छलकपट र प्रपञ्च रहित यथार्थ जीवनी लेखेका छन् गोपाल पराजुलीले यस कृतिमार्फत। यसमा उल्लेख भएका प्रतिभा विशुद्ध नेपाली हावा-पानी-माटो-संस्कार-भाषा चिनेको बुझेको मायागरेको समय पुरुष भएको तर्फ संकेत गरेकाछन्। आफ्नो सिर्जना मार्फत महापुरुष बनेका प्रतिभालाई वर्तमान र भविष्यले नबिसर्न संकेत गरेकाछन्। पराजुली राष्ट्रका विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गरिसकेका स्वनामधन्य प्रतिभाहरूलाई चयनगरेर नयाँ पुस्तासामु ल्याउने गर्दछन्।

शिक्षासेवी तथा साहित्यकार वैयाकरण नेपाल, विद्वान साहित्यकार गोपालनिधि तिवारी, साहित्यकार एवम् भाषाविद् जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठी, गीतकार तथा साहित्यकार भीम विराग, साहित्यकार शशी भण्डारीको तीक्ष्ण प्रतिभा, सादा जीवन र उच्च विचारबारे गहन अध्ययन गरिएको पाइन्छ। 'दुःखमा आतिनु हुँदैन, सुखमा मातिनु हुँदैन' भन्ने उखान साहित्यसेवी मोतीलक्ष्मी उपासिका, जनकवि केवलपुरे किसान, भाषासेवी डा.हर्षबहादुर बुडामगर, संस्कृतिकर्मी रामशरण दर्नाल, प्रसिद्ध कवि कृष्णभूषण बलको जीवनीमा उक्त कुरा चरितार्थ भएको पाइन्छ। अध्ययन प्रतिको मोह र ईखालु स्वभावले आफ्नो निजत्व स्थापित गरि ऐतिहासिक उपन्यासकार डायमनशमशेर राणा, उपन्यासकार अच्छा राई 'रसिक', अनुसन्धाता पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री', हास्यव्यङ्गकार श्याम गोतामे, इतिहासकार डा.सूर्यमणि अधिकारी महान बनेको बुझिन्छ। नाटककार फणीन्द्रराज खेताला, कथाकार हरीश बमजन, लघुकथाकार गोरखबहादुर सिंह शिक्षासेवा र समाजसेवामा पनि समर्पित व्यक्तित्वका रूपमा रहेको थाहा हुन आउँछ। प्रसिद्ध बालसाहित्यकार देवकुमारी थापा, कवि एवम् नेता एन.डी.प्रकाश चटौत, कवि एवम् गीतकार डा.राममान तृपित, प्रसिद्ध समालोचक गोविन्द भट्ट, कवि एवम् बालसाहित्यकार दैवज्जराज न्यौपाने यस देशका कुनाकाप्यामा पसिना बगाउनेहरूको बोली टिपेर उनीहरूकै महिमागान गाउने महान प्रतिभा भएको जानकारी लेखकले गराएका छन्।

यस्ता जीवनी पूर्ण वा आंशिक पनि हुन्छन्। पूर्ण जीवनीमा व्यक्तिको पूरै जीवन कथा हुन्छ भने आंशिकमा व्यक्तिको कुनै अंश मात्र प्रस्तुत हुन्छ। इतिहासमा जोड दिएर त्यसलाई प्रामाणिक र वस्तुगत बनाउन सकिएला र व्यक्तिका रूपमा प्रस्तुत गरेर चरित्रचित्रणमा प्रकाश पार्न पनि सकिएला। यस अवस्थामा हुनसक्छ, व्यक्तिका सकारात्मक पक्षलाई प्रकाशमा ल्याइएला र नकारात्मक पक्षलाई हटाइएला अनि

कतिपय किंवदन्तिमूलक विषय समावेश पनि गरिएला । तर अनावश्यक, मनगढन्त र काल्पनिक कुराको समावेश भने त्यति उपयुक्त नहोला । साहित्यिक कृति भएकाले जीवनीमा आकर्षक शैलीको अपेक्षा त गरिन्छ नै । प्रत्येक बालक प्रकृतिको मूर्त रूप हो । उसभित्र प्रौढ वर्गले नसोचे जस्तो विद्वान् द्रष्टाले नदेखे जस्तो र वैज्ञानिकले विश्वासै नगरे जस्तो अलौकिक संसार हुन्छ ।

‘पच्चीस प्रतिभा’ मा दिवङ्गत प्रतिभाहरूको जीवन यात्रा, व्यक्तित्व, कृतित्वको अवलोकन साथै नेपाली साहित्यमा योगदानको चर्चा गरिएको छ । यो कृति अनुसन्धानमूलक र जीवनीपरक आख्यानत्मक कृतिको रूपमा उभिएको छ । पराजुलीका लेखनमा भावसौन्दर्य, भाषाशैलीमा बेजोड दखल रहेको अनुभूति हुन्छ । पराजुलीले खासगरी भाषा साहित्य, कला, संस्कृति, धर्म, शिक्षा, राजनीति र इतिहासजस्ता विषयलाई आफ्नो रचनाको स्रोत बनाएका छन् । उनी बालमन बुझ्न सक्ने विज्ञ भएको खुलासा उनकै पुस्तकहरूबाट भएको छ ।

आकर्षक नभएमा त्यसको साहित्यिक महत्व कम भइदिन्छ । नेपाली भाषामा केही जीवनीहरूका संकलन निस्केका छन् र ती लोकप्रिय पनि भएका छन् । तैपनि नेपाली बालबालिकाहरूका निमित्त भनी तयार गरिएका ऐतिहासिक व्यक्तिका जीवनीको पूरै कथा भएको पूर्ण जीवनीको संख्या भने कमै छ । जीवनी तथ्यमा आधारित भए पनि कला हो, निर्माण हो, मानिसको जीवन जस्तै । महापुरुषका जीवनी पढेर बालबालिकाहरूले के थाहा पाउँछन् भने ती विश्वप्रसिद्ध व्यक्तिहरू पनि केटाकेटी बेलामा आफू जस्तै थिए, तर निरन्तरको अध्ययन, परिश्रम, लगन र साधनाले गर्दा तिनीहरू प्रसिद्ध भए, अमर भए । व्यक्तिका निमित्त अनेक मार्ग छन्, जुन मार्गमा लागेपनि हुन्छ, सफल हुनुपर्छ, त्यसका निमित्त महापुरुषका जीवनीहरू पथप्रदर्शक बन्न सक्छन् ।

त्यसकारण आफ्ना बालबालिकाहरूलाई तिनका पुर्खासँग परिचित गराउनुहोस्, इतिहासको जानकारी दिनुहोस् र संसारका महापुरुषहरू कसरी महापुरुष बने भन्ने कुरा थाहा पाउने राम्रा जीवनीहरू छानेर दिनुहोस् । बालक सफा सेतो कोरा कागत हो जसमा कुनै दाग हुँदैन । दागरहित यस्तो बाल मस्तिष्कमा सरल, आकर्षक र ज्ञानवर्द्धक चित्राङ्कन सहितको उत्कृष्ट साहित्य दिएर सुसंस्कृत बनाउनु पर्दछ । बालसाहित्यमा रुचि राख्ने वा समर्पित भएर लाग्ने सबैको दायित्व भनेको सकेसम्म दोषरहित, उत्कृष्ट बालसाहित्य उपहार दिएर बालबालिकाको स्वस्थ विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु पर्छ । अनि आजको आधुनिक युगमा समेत केटाकेटीलाई परंपरागत शैलीमा अक्षर घोटी-घोटी मात्रा पिलाएर विद्वान् बनाउने कल्पना गर्नुभन्दा सृजनशीलता सँगसँगै ज्ञानआर्जन हुने खालको खेल र साहित्य सम्बन्धी मनोरञ्जन श्रव्य, दृश्य शिक्षण पद्धति अवलम्बन गर्नु प्रभावकारी हुन्छ । असल बालसाहित्यले बालबालिकाको, परिवारको, समाजको, राष्ट्रको र विश्वको नै भविष्य निर्माणमा सहायक हुन अवश्य सहायता गर्दछ ।

दिवङ्गत प्रतिभाहरूको व्यक्तित्व झल्काउने यस कृतिका लेखक गोपाल पराजुली सशक्त र सफल बालसाहित्यकारका रूपमा दरिएका छन् ।

☎ ९८०२०१७०३४
वानेश्वर, काठमाडौं



नजिकको तीर्थ अनुपम कालिञ्चोक भगवती विष्णुप्रसाद शर्मा पराजुली

काठमाडौँदेखि पूर्व दोलखा जिल्लाको चरिकोट नजिक रहेको कालिञ्चोक भगवतीको दर्शन र त्यस क्षेत्रको पदयात्रा गर्ने रहर पुरानो हो । चरिकोटमा पाँच-पाँच दिनको पत्रकारिता सम्बन्धी तालीम दुई पटक गरे पनि १८ किलोमिटरको दूरी नाप्न धेरै कर्न पर्थ्यो । त्यहाँ पुग्ने चाँजो मिलेको थिएन । मैले प्रसंग उठाएपछि धेरै साथीहरू त्यहाँ पुगिसकेका थिए । कालिञ्चोक मात्र पुगेर फर्कने हो भने दुईदिनमा सजिलै त्यो यात्रा पूरा गर्न सकिन्छ ।



“मैले टाटा कम्पनीको पिकअप भ्यान किनेको छु । कतै घुम्न जाने योजना बनाउनु न !” मैतीदेवीका मेरा पुराना मित्र हिराकाजी महर्जनले मलाई प्रस्ताव राख्नु भयो । मैले मेरो स्वार्थलाई प्रतिविम्बित हुने गरी “कालिञ्चोक जानुभएको छ कि छैन ? जानु भएको छैन र त्यता जान इच्छुक हुनुहुन्छ भने जाउँ न ! म पनि गएको छैन ।” मैले प्रस्ताव राखें । वहाँले घरपरिवारसँग पनि सल्लाह गर्नु भयो । कालिञ्चोकको दर्शन गर्ने कुरा वहाँहरूले पनि लामो समयदेखि योजना गरेको तर समय नजुरेको रहेछ । जाने कुरामा टुङ्गो लाग्यो ।

कालिञ्चोक दर्शन गर्न जाँदा मैतीदेवीको आशीर्वाद लिएर बाटोमा पर्ने पलाञ्चोक भगवतीको दर्शन, दोलखा भिमसेनको दर्शन र फर्कदा बनेपामा रहेको चण्डेश्वरीमाईको दर्शन गर्दा त्यो क्षेत्रका विशिष्टदेवीको दर्शन हुने र धार्मिक र सांस्कृतिक मर्यादा र सम्मान त्यसक्षेत्रका देवीमा पुग्ने कुरा हिराजीले गर्नु भयो । मैले स्वीकारें । त्यसरी जाँदा तामाकोसी तरेर जिरिसम्म पुग्ने पनि सल्लाह गर्थ्यौं । म पनि फुर्सदमै थिएँ । त्यसरी हाम्रो त्यो योजना बनेको थियो ।

मैले धेरै टाढाका लामा र कठिनतम पदयात्रा र भ्रमण गरेको हुनाले राजधानी वरपर र पश्चिमाञ्चल क्षेत्रलाई नजिक भन्ने गरेको छु । पश्चिमको पर्वत जिल्ला मेरो आफ्नो जन्मस्थल भएकोले पनि पश्चिमाञ्चल क्षेत्र नजिक भएको हुन सक्छ । पदयात्राको क्रममा मैले लाङटाङको- गोसाईकुण्ड-हेलम्बु-पाँचपोखरी क्षेत्र, सगरमाथातर्फ आधार शिविर, कालापत्थर, गोक्यो, चोलापास, आइलेण्ड पिकको उच्च आधारशिविर, अन्नपूर्णतर्फ अन्नपूर्ण (थोराङ पास) परिक्रमा, मुक्तिनाथ, अन्नपूर्ण आधार शिविर, धवलागिरी परिक्रमा र मुगुको गमगढीदेखि राराताल - चुचीमारालेक-नेपाली भाषाको उद्गमस्थल सिञ्जा उपत्यका हुँदै जुम्ला, डोल्पादेखि जुम्ला, हुम्लाको सिमकोटदेखि हिल्सा हुँदै तिब्बतको कैलाश पर्वत परिक्रमा र मानसरोवर स्नान, तिब्बततर्फबाट सगरमाथाको आधार शिविर आदि भ्रमण गरेको छु । कालिञ्चोक पुग्ने भन्दा भन्दै जुरेको थिएन । त्यसैले त्यो जुरेकोमा म खुशी थिएँ ।

योजना अनुसार तीन परिवारका श्रीमान र श्रीमती गरी ६ जना भएर वि.सं. २०७१ साल जेठ २४ गते शनिवार विहान पाँचबजे यात्रा शुरु गर्थ्यौं । मनसुन शुरु

भएको थिएन । त्यो रातदेखि मनसुन आउनुभन्दा पहिले आउने वंगालको खाडीबाट उठेको वाष्पयुक्त हावाले राजधानी सहित नेपालका अन्य ठाउँमा वर्षा भएको थियो । अचाक्की गर्मीबाट राजधानीका जनताले पनि राहत अनुभव गरेका थिए ।

तीनकुनेदेखि भक्तपुरको सूर्य विनायकसम्म हाम्रा जापानी मित्रराष्ट्रले बनाइदिएको फराकिलो बाटो त क्षणभरमै काट्यौं । सूर्य विनायकदेखि पाँचखाल हुँदै तातोपानी खासासम्मनै चारलेनको बाटोबनाउने कुरा पनि चर्चा चल्ने गरेको छ, कुनै दिन त्यो निर्माण हुने छ । देशका नेता कसैले दिएको खान पनि नजान्ने, माग्न पनि नजान्ने, माग्न पनि नछोड्ने, माग्दा अरुले देख्छन् कि भनेर डर पनि मान्ने भएकोले हाम्रो देशको विकास ऊँटजस्तो भएको हो ।



विहानको समय भएकाले गाडीको लश्कर पातलो थियो । भक्तपुरको बालबालिका केन्द्रत पानी बगैँचा, साँगा भञ्ज्याङ्गको पश्चिम पाखोमा रहेको खडेश्वर महादेव, बनेपा बजार हुँदै धुलीखेलपुग्यौं । यी सबै पर्यटकीय क्षेत्र हुन् । हरिणको भालेले कोरली मृगलाई महेन्द्रनगरको शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षको घाँसे चौरमा फकाए भैं मनसुनी बादलले गणेश हिमालदेखि गौरीशंकरसम्मका हिम श्रृङ्खलालाई फकाउँदै अँगालोमा बाँधेको थियो । ती हिमचुचुरालाई बादलले चुम्दै

आफ्नो मायाको मलमलको पातलो सेतो पछ्यौरीले ढाकेको हुनाले हामीले देख्न पाएनौं । धुलीखेलबाट दोलालघाटतिर ओरालो लाग्दा मुसलधारे पानी पच्यो । धुलीखेलको स्थानीय कफी पिएर हामी पाँचखालतिर लाग्यौं ।

पाँचखालबाट हामी पलाञ्चोक भगवतीको दर्शन गर्न साँगुरो मोटरबाटो हुँदै उकालो लाग्यौं । पलाञ्चोक भगवतीको मन्दिर पुग्न पलाञ्चोक उपत्यकाबाट उठेका महाभारत पहाडको धार हुँदै चढनु पर्छ । पलाञ्चोक भगवती मन्दिर रहेको पाखो समुद्र सतहदेखि २१०० मिटरको उचाईमा काठमाण्डौदेखि ५५ किलोमिटर पूर्वमा रहेको छ । त्यहाँ भगवती (काली)को तीन फिट अग्लो ढुङ्गाको साह्रै आकर्षक मूर्ति रहेको छ । पेगोडा शैलीमा निर्मित यो मन्दिर लिच्छवी राजा मानदेवका पालामा बनेको हो भन्ने विश्वास गरिन्छ । भनिन्छ, शोभा भगवती, नक्साल भगवती र पलाञ्चोक भगवती तीन दिदी बहिनी मध्ये पलाञ्चोक भगवती जेठी हुन् ।

मन्दिर वरपर सानो बजार रहेको छ । साँगुरो घर र साँगुरोपनमा कोचिन बाध्य काठमाडौं वासीको वनभोज खाने, तीर्थव्रत गर्ने, र युवायुवतीले माया प्रेमका दुना टपरी गाँस्ने ठाँउ पनि हो यो । मुसलधारे पानीको बीचमा मन्दिरमा पूजा गर्नुपर्छ । खाजा खाँदा र दोलालघाट तिर भर्नुपर्छ । त्यहाँ पुग्दा इन्द्रावतीलाई पहिलो मुसलधारे पानीले बगाएर ल्याएको रातो माटो सहितको भलले राताम्मे पारेको थियो । पुल तरेपछि सिन्धुपाल्चोकको सदरमुकाम चरीकोटजाने बाटोलाई देब्रेतिर छोडेर अघि बढ्यौं र सुनकोसीको किनारलाई समात्नौं ।

इन्द्रावती सप्तकोसी नदीको एउटा हाँगो हो । यसको मुख्य हाँगो मेलम्ची खोला, पाँचपोखरी क्षेत्रबाट आएको खोला त्यस नजिकका अन्य ससाना खोलाहरू हुन् । मेलम्चीको शिर गोसाईकुण्डको पूर्वीभाग हो । गोसाईकुण्डको पश्चिमीभागबाट बगेको भरना त्रिशूलीनदीको मुहान हो ।

सुनकोसीको मूल अर्थात शिर भोटेकोसी हो । भोटेकोसी नेपालको तातोपानीको उत्तरी कुना तिब्बतको नेलमक्षेत्रबाट बग्दै आएको छ । भोटेकोसीलाई बलेफीतिर आइपुग्दा सुनकोसी भनिन्छ । बलेफीमा सुनकोसीजत्रै देखिने बलेफी खोला मिसिन्छ । यो बलेफीखोला भैरवकुण्ड क्षेत्रबाट आएको हो । सुनकोसी सप्तकोसीको अर्को महत्वपूर्ण हाँगा हो ।

सप्तकोसी नेपालको ठूलो नदी हो । यसका प्रमुख सात शाखा नदीहरू रहेका छन् । ती सात कोसीहरू इन्द्रावती, सुनकोसी, तामाकोसी, दूधकोसी, तमोर, अरुण र लिखु हुन् । नेपालको रसुवामा रहेका गोसाईकुण्डदेखि पूर्व र नेपालको पूर्व कन्चनजंगा हिमालदेखि पश्चिमको भूभाग क्षेत्रबाट बगेका सबै नदी सप्तकोसीमा मिसिन्छन् ।

बलेफी तय्यौं । खाडीचौर, बाह्रबिसे र तातोपानी यो क्षेत्रका मुख्य बजार हुन् । नेपाल र चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतसँग स्थलमार्गबाट जोडिएको पहिलो र महत्वपूर्ण नाका तातोपानी हो । हामी खाडीचौरबाट अरनीको राजमार्गको तातोपानीतिर नलागि सुनकोसी (भोटेकोसी) को पुल तरेर दोलखा र जिरीजाने बाटो समातेर उकालो लाग्यौं । यो जिरीसम्मको बाटो स्वीस सरकारले जिरीक्षेत्रका किसानको विकासको लागि बनाएको हो । अरुले सिकाइदिएको पनि लागू गर्न नसक्ने आफूले पनि नगर्ने दशाबाट हाम्रो विकास अधि बढेको छ ।

हामी उकालो लाग्यौं । यो क्षेत्रमा ससाना साँगुरा मोडहरू छन् । पातलो बस्तीको बाटो हुँदै, साल र सल्ला सँगसँगै एउटै पाखोमा भएको वन हुँदै गयौं । नेपालको विशेषता भनेको विविधता हो । एउटै पाखोमा साल, चिलाउनी, गोब्रे सल्लो, उत्तीस, लालीगुरास, बुट्यान हुँदै याक र भेडा चर्ने चरन पाइन्छ । समुद्रसतहदेखि ५०० मिटरको उचाईदेखि ४००० मिटरभन्दा



माथिउठेका एउटै पहाडका पाखा हाम्रोमा छन् । त्यही उचाई अनुसार मानववस्तीको बसोबास, रहनसहन र संस्कृति, जनावर, चराचुरुङ्गी, रूख विरुवा, जडीबुटी आदि पाइन्छ । प्रकृतिमा नजिक नजिकमा हुने विविधता हाम्रोमा जस्तो संसारमा कतै पाइँदैन । यो प्रकृतिको छटा एकातिर मोहित पार्ने किसिमको थियो भने यात्रामा सहभागी हिरा महर्जनको प्रहसन त्यो भन्दा घतलाग्दो थियो । भित्रैदेखि आएको खुशीलाई हाँसोबाट सल्लाघारीको सुसाहटमा मिसाउँदै हामी मुढे पुग्यौं ।

मुढेबजार मीठो आलुखेतीको लागि प्रख्यात छ । बजारीकरणसँगै आएको घातक औषधियुक्त मलले गर्दा गुणस्तरमा कमीआएको भन्ने कुरा कालीमाटी बजारतिर पनि सुनिन्छ कहिलेकाहीं । यो क्षेत्रको सैलुडका सुन्दर थुम्काहरूपनि आन्तरिक पर्यटन विकासमा निकै चर्चित रहेका छन् ।

त्यहाँ खाना खायौं । आलुको मिठासमा खस्केको स्वाद साँच्चिकै हो जस्तो पनि लाग्यो । पहिले-पहिलेको जस्तो फक्क फुटेर बुरबुरे दाना खाँदा जिब्रोमा हराउने किसिमको आलु थिएन त्यसवेला । मुढे समुद्र सतहदेखि २००० मिटरको उचाईमा रहेको छ । यो क्षेत्रको उँचो र सुन्दर स्थान भनेको खरीदुङ्गाको पाखो हो यो समुद्र सतहदेखि २१७० मिटरको उचाईमा छ । यहाँ भारतीय कम्पनीले खोलेको खरीदुङ्गा कारखाना बन्द भएपछि नाङ्गेभएको पाखो विरक्त मानेर मसानघाट जस्तो भएर बसेको छ । सफा मौसम भएको बेला यो खरीदुङ्गाको पाखोबाट पश्चिममा अन्नपूर्ण हिमालदेखि पूर्वमा गौरीशंकर भन्दा पनि पूर्वका हिम चुचुराको दृश्य देख्न सकिन्छ । तिहार पछिको समय यहाँको नीलो आकाशलाई उभिएर चुम्न व्यस्त हिमालको दृश्य हेर्दा बुढो पर्यटक पनि आफ्नी प्रेयसीलाई अँगाल्न लालायित हुन्छ । बैसले मात्तिएकी तरुनीको रूप जस्तो अत्यन्तै सुन्दर ठाउँ छ यो ।

दिउँसो बाह्रबजे चरीकोट नपुग्दै दुई किलोमिटर पश्चिममा रहेको एउटा पाखोमा पुग्यौं । त्यही पाखोबाट कालिञ्चोकको लागि दुङ्गा ओछ्याएको बाटो हुँदै उकालो लाग्यौं । चरीकोटदेखि कालिञ्चोकको दूरी जम्मा १८ किलोमिटर हो ।

हामी समुद्रसतहदेखि १९०० मिटरको उचाईबाट उकालो लागेका थियौं । बाटोमा कुनै कुनै असजिलो ठाउँमा दुङ्गा ओछ्याइएको थियो भने अन्य अधिकांश ठाउँ जीपहरू गुडदा-गुडदै बसेको टायरको सामान्य डोबबाट बनेको बाटो थियो । हामी मानववस्तीबाट प्रकृतिको बस्तीतिर उकालिएका थियौं । बाटो नजिकका ऎसेलुका भाडुमा लटरम्म फलेका ऎसेलु पाकेर पहेलपुर देखिएका थिए । कुनैकुनै भाडुमा तीर्थालु भुत्तिएका पनि देखिन्थे ।

सल्लाको पुरानो वन अहिले पातलो बनेको थियो । जे जति सल्ला, कटुस अन्य रूख बचेका थिए ती निकै अग्ला थिए । ती रूख देख्दा मलाई डोल्पादेखि जुम्ला जाँदा बाटोमा देखिएको वन र माथिल्लो स्याबुदेखि गोसाईकुण्ड जाँदाको वनको भल्को लागेको थियो । बचेका सल्लाका रूखहरू साच्चिकै लोभ लाग्दा थिए । कुनै कुनै रूखमा उम्रेको भ्याउमा थरीथरीका अर्किड र चमेलीका फूलहरू लटरम्म देखिएका थिए । वन निकै घना र सुन्दर देखिन्थ्यो ।

उकालो लागेको करीव एक घण्टामा हामी देउराली भञ्ज्याङ्ग पुग्यौं । त्यहाँबाट त्यसक्षेत्रका अन्य गाउँतिर जाने बाटोपनि रहेको छ । कालिञ्चोक सडक खण्ड ठाडै एउटा पहाडको धारबाट अधि बढेको थियो र यो बाटो निर्माणगर्दा कुनै अध्ययन गर्ने भन्दा पनि तीर्थ यात्रीले परापूर्वकालदेखि पैदल यात्रा गर्ने गरेको बाटोलाई नै आधार मानेर डोजर लगाएर कोतरेका थिए । पैदलयात्रुको गोरेटो बाटो बिगारिदिएका थिए । नेपालको सडक विभागले सडक बनाउँदा पुरानो पदयात्राको संरचनालाई पूर्णतः नष्ट गरिदिएको छ जस्तै गर्दा पैदल यात्रा गरेर प्रकृतिको माया गर्न चाहने यात्रुलाई मारमात्र परेको नभै इतिहासलाई विकासको नाममा डोजरले पुरिदिएको छ । त्यो इतिहास हो भन्ने कुरालाई इन्जिनियरले हेक्का राखेका छैनन् । हाम्रा पूर्वजले कोदालो र गैतीले बनाएका डोबबाटनै डोजरले तहल्का मचाउने हो भने किन आमाबाबुको रगत र पसिना गरेर कमाएको रकम खर्चगरेर इन्जिनियर बन्न पऱ्यो !

हामी जति माथि चढ्दै थियौं उचाई त्यति बढ्दै थियो भने वनस्पतिको रूपरङ्गमा पनि फरकपन आएको थियो । लालीगुराँस र सल्लाका रूखहरू होचा भएका थिए । गाढा हरियोपन देखिन थालेको थियो । यो ठाउँमा पैदल हिडदा प्रकृतिको जति रसास्वादन गर्न पाइन्थ्यो जीपमा हिडदा त्यो अनुभव लिन भने मैले सकेको थिइन ।

जंगलले गर्दा भीर भीरजस्तो देखिएको थिएन तर बाटो भने निकै कष्टपूर्णै थियो । कुनै ठाउँमा ढुङ्गाको पहाड नै चढ्नु पर्थ्यो र फोरव्हल वा २५ सय सिसि क्षमता बाहेकका जीपको त्यहाँ अर्थ थिएन । हाम्रो अगाडिको एउटा जीप चिप्लिएर बाटोमा तेर्सो परेको थियो । त्यहाँ जम्माभएका यात्रुको सहयोगमा त्यो जीपलाई सीधा बनायौं र अघि बढ्यौं । पहाडको टुप्पोमा पुग्दा हामी समुद्रसतहदेखि ३४५० मिटरको उचाईमा एउटा सानो भञ्ज्याङ्गमा पुगेका थियौं । त्यो कुरी बजार पुग्नुभन्दा पहिलेको भञ्ज्याङ्ग थियो ।

कुरी भञ्ज्याङ्गमा पुग्दा वरपरका चौर, याक चर्ने चौर र घाँसे थुम्का देखिएका थिए । ती चौर भरि विभिन्न थरीका फूल फुलेका थिए । सबैको मन ती फूलदेखेर रोमाञ्चित भएको थियो । यस्तो लाग्थ्यो कि प्रकृतिले कालिञ्चोक भगवतीको दर्शन गर्न आउने तीर्थयात्रीलाई फूलको वर्षा गरेर अभिनन्दन गरिरहेको थियो । त्यहाँ फूलको ओछ्यान र फूलकै सिरानी थियो । बाटोमा भेटभएका पासाङ्को भनाई अनुसार त्यहाँ सेतो, रातो, कलेजी गरी तीन किसिमका लालीगुराँस पाइन्छन् । चराचुरुङ्गीमा डाँफे, मुनाल लगायत धेरै थरी चराहरू, हरिण र चितुवा पनि त्यो क्षेत्रमा पाइन्छन् । उनको भनाई अनुसार कालिञ्चोक क्षेत्रको संरक्षण गर्न स्थानीय जनता र जिल्ला विकास समिति मिलेर केही ठोस योजना बनाउने सोचमा छन् जुन राम्रो कुरा हो । मनसुनी वर्षासँगै हरियालीले भरखर प्रवेश गर्न थालेकोले त्यहाँको दृश्य साँच्चिकै मनमोहक र लोभलाग्दो थियो ।

क्षणभरमा कुहिरो पल्लो खोल्सातिरबाट हुरुआएर वल्लो पाखोलाई नयाँ दुलहीलाई घुम्टो ओढाए भैं ढाकिदिन्थ्यो भने क्षणभरमै लाजले भुत्कक भएर भागे भैं अर्को पाखोमा पुग्थ्यो । त्यसपछि क्षणभरमै घाम भुल्कन्थ्यो । प्रकृतिको त्यो खेललाई हामी सबैले मज्जासँग आनन्द मानेर हेर्थौं । त्यो पाखो वरपर भेटिएका भण्डै १० थरी फूलको फोटो पनि खिचें मैले । भञ्ज्याङ्गमा अरु धेरै तीर्थयात्री थुप्रिएका थिए । केही तीर्थयात्री विमारी थिए । केहीले टाउको दुखेर आफ्नो पछ्यौराले टाउको कसकक कसेका देखिन्थे । कसैले वान्ता पनि गरेका थिए । हो, त्यहाँ यात्रा गर्ने बृद्ध महिलालाई हाईलागेको छनक देखिएको थियो ।

“हाईलाग्नु” भनेको समुद्रसतहदेखि धेरै माथिको उचाईमा पुगे पछि अक्सिजनको मात्रा कम हुने भएकोले शरीरले रगत सफागर्न नसक्दा सास फेर्न गाह्रो हुने, टाउको दुख्ने, वाकवाकी हुने, रिङ्गटा लाग्ने, खान मन नलाग्ने, कमजोर हुने आदि लक्षण देखापर्ने रोग हो । यस्तो हुँदा खोकीमा रगत देखा पर्‍यो भने त्यो खतरापूर्ण मानिन्छ । यो रोगको मुख्य उपचार भनेको पानी प्रशस्त पिउने, फोलीलो कुरा खाने, आराम गर्ने, त्यसो गर्दा पनि गाह्रो भयो भने कम उचाई भएको ठाउँमा भरेर आराम गर्ने हो । हाम्रोमा उचाईलाई पाप र धर्मसँग पनि दाँजे चलन छ जस्लेगर्दा मृत्युसँग सामना गर्नु पर्ने वा कहिलेकाहीं मृत्युवरण गर्नु पर्ने समेत भएको छ । अर्को होशियार हुनुपर्ने पक्ष के पनि छ भने यस्ता उचाइमा फुलेका फूल, भार, जडिवुटी कडा औषधीय गन्ध भएका, विषालु पनि हुने भएकाले तिनलाई टिपेर सुँध्ने, टोक्ने गर्नु हुदैन ।

भञ्ज्याडबाट ओह्रालो भर्रेर हामी कुरी बजार पुग्यौं । हामी त्यहाँ पुग्दा पानी परेको थियो । कुरी बजार कालिञ्चोक भगवतीको तीर्थगर्न आउने तीर्थालुकोलागि बनेको सानो बजार हो । सरकारी खुला चौरमा स्थानीय गाँउलेले लजहरू बनाएका छन् । त्यहाँ करीव बाह्र लजहरू छन् र स्तरीय लजको निर्माणकार्य पनि जारी छ । त्यहाँ एउटा राम्रो चोर्तेन र सानो खोलाको पारीपट्टि वि.सं. २०६९ मा निर्माण गरिएको गुम्बा पनि रहेको छ । यो कालिञ्चोक क्षेत्रको सानो उपत्यका हो । वरपर रहेका ससाना थुम्के पहाडले घेरेर राखेको हुनाले यसलाई सानो उपत्यका भन्दा गलत हुदैन । कुरी बजारको ठीक पश्चिम उत्तरमा कालिञ्चोक भगवतीको थान रहेको छ ।

हामी कुरी बजार पुग्दा तीन बज्दै थियो । देउरालीबाट हामीसँग आएका दुईजना तामाङ् साथीहरू पनि त्यहीं ओर्ले । हामीले हाम्रो जीप पार्क गर्‍यो र चिया पियौं । हामीसँग अरु जीपमा आएका यात्री कालिञ्चोकको दर्शन गर्न उकालो लागिस्केका थिए । हामी त्यति हतारमा थिएनौं । दर्शन गरेर कुरी बजारमा आएर बस्ने समय हामीसँग थियो ।

बिहान पानीमा भिजेको, करीव तीन घण्टाको अप्ठेरो बाटोको थकान, हाम्रा सहयात्रीले यात्रागर्दा भएको बान्ताले कमजोर बनेको शरीर आदि कुराको मनन गरी हामीले त्यो रात त्यहीं बस्ने र भोलिपल्ट कालिञ्चोक दर्शन गरेर फर्कने योजना गर्‍यो । गुम्बाको दर्शन गर्‍यो । नयाँ गुम्बामा शाक्यमुनि बुद्धको मूर्ति राखिएको छ र त्यहाँ भित्तामा छापिएका भित्तेचित्र टाँसिएको छ ।

वरपरका पाखामा सेतो लहरे फूल लटरम्म फुलेर लालीगुराँसको रूख ढपक्कै ढाकेको देखिएको थियो । सेतो फूलले बन्नै सिँगारिएको थियो । गुम्बा पछि हामी कालिञ्चोकको बाटो हुँदै उकालो लाग्यौं । महिला साथीहरू लजतिर फर्के, हिरा, पृथ्वी र म उकालो लाग्यौं । पृथ्वी भाई पनि टाउको दुख्यो भनेर फर्के । तर हिराजी र म गफगर्दै कालिञ्चोक मन्दिरको मूल पहाडको फेँदमा यात्रुलाई बनाएको विसौनीसम्म पुग्यौं । त्यहाँ वरपर पानीका बोटल, चाउचाउ, बिस्कुट, लेज, कुरकुरेका प्लास्टिकका थैला बाटोभरि छरिएका देखिन्थे । नेपालीको आधुनिक सभ्यता हरियो चौरभरि पोखिएको थियो । त्यो देखा मलाई यस्तो लाग्यो कि मानौं सभ्य र बलिष्ठले एउटी निर्दोष बालिकामाथि निर्मम बलात्कार गरिरहेको छ । हरिया कलकलाउँदा फूलका बिरुवामाथि पल्टेका प्लास्टिकले त्यही सन्देश दिएका थिए ।

हामी केहीबेर त्यही विसौनीमा बसेर आकाशको नजिक जस्तो देखिने माथि पहाडको टुप्पोमा रहेको कालिञ्चोकको थानमा फहराइरहेको भण्डा हेरिरहेका थियौं । घाम पश्चिम तिर ढल्केको थियो । पानी परेपछि, देखापरेको अपरान्धको घामको मलिन किरण त्यो वनको हरियाली र याक र चौरी चर्ने घाँसे पाखोमा अनौठो किसिमले रमणीय देखिएको थियो । हामी प्रकृतिको काखमा थियौं । माथि गएका यात्रु भरिसकेका थिए । एकदुईजना माथि भगवतीको थान भएको मूल पाखोबाट फोटो खिच्दै गरेको पनि प्रष्ट देखिन्थ्यो । हामी कालिञ्चोक थानको नजिक थियौं । मौसमले साथ दिएको थियो । वातावरण रमाइलो थियो ।

“कि माथिसम्म पुग्ने त ?” मैले हिराजीलाई प्रस्ताव राखे । “कति बज्यो” वहाँले प्रतिप्रश्न गर्नु भयो । त्यसबेला साँझको छ बज्ज बीस मिनट थियो र हामी समुद्र सतहदेखि ३५००को उचाईमा थियौं । हामीलाई त्यहाँ पुग्न तीस मिनट लागे पनि हामी

साँभको पहिलो प्रहरमा लजमा फर्कन सक्ने थियौं । मौसम सफा भएकोले म सूर्यास्तको फोटो खिचन र उत्तरतिर त्यहाँबाट देखिने लामो हिम श्रृङ्खला हेर्न लोभिएको थिएँ । मैले - “ छ वज्न बीस मिनट छ ” भनेर हिराजीलाई जवाफ दिएँ । “जाने त ? ” वहाँले फेरि सोध्नु भो । “जाउँ न त भोलि बिहानलाई पनि बाटो कस्तो रहेछ भन्ने थाहा हुन्छ । ” मेरो जवाफसँगै हामी उकालो लाग्यौं ।

बाँकी रहेको भाग नै यात्राको मूल ठाडो उकालो थियो । हामी सुनको धारोमा पुग्यौं । त्यहाँ पहराको चेपबाट रसाएको पानीलाई खानेपानीको लागि कालो ड्रममा थापेर राखिएको रहेछ । त्यो पानी निकै चीसो थियो । हामी दुबैले पानी पियौं र उकालो लाग्यौं । बाटो उकालो मात्र हो सजिलो छ । तीर्थ यात्री चिप्लेर दुर्घटनामा नपरुनु भनेर गोरेटोबाटोमा ढुङ्गाको सिंढी बनाउनुका साथै छेउतिर फलामको बार गाडिएको छ ।

मन्दिरको थुम्कोभन्दा तल दुइटा साना पसल छन् । त्यहाँ पूजाका सामान किन्न सकिन्छ भने चीसो तातो पिउन र हलुका खाजा खान पनि सकिन्छ । हामीले पनि चिया पियौं र फेरि उकालो लाग्यौं । घाम पश्चिम दक्षिणको हिमालको काखमा पुग्न लागि सकेको थियो । त्यसैले मेरो मन पनि छिटोछिटो भागिरहेको थियो । म चिन्तित पनि भएको थिएँ । सूर्यास्तको दृश्य देख्न पाउदिन कि ? सूर्यास्तको फोटो खिचन पाउदिन कि ? सूर्यास्त पछि पहेँलपुर देखिने हिमालको दृश्य हेर्न पाउदिन कि ! भनेर पनि म त्यत्तिकै आतुर भएको थिएँ ।

कालिञ्चोक माई (भगवती) थान भएको मूल पर्वतलाई दाहिने पारेर हामी अघि बढ्यौं । एउटा कोण वा ठाउँबाट देखिएको फलामको भ्याङ्गु तल भीरबाट घाँटी पछाडि धकेलेर आँखालाई आकाशतिर तन्काएर हेर्दा साँच्चिकै दन्त्यकथामा सुनेको स्वर्गमा जाँदा चढ्ने अष्टेरो भ्याङ्गु जस्तै देखिएको थियो । तलबाट हेर्दा भ्याङ्गुको खुडकिलाको बीचमा रहेको खाली भागबाट माथि नीलो आकाश देखिएको थियो भने तल हामी उभिएको ठाउँभन्दा माथि दुई पहराको बीचको साँगुरो चेप, खोंच देखिएको थियो । यहाँ पनि त्यसलाई मुक्तिको सिंढी पनि भन्ने गर्दा रहेछन् एकापसमा तीर्थालुहरू । त्यो भ्याङ्गुको तल हामी जुन ठाउँमा उभिएर माथि भ्याङ्गु हेरेका थियौं त्यहाँबाट तलहेर्दा भन कहालीलाग्दो भीर थियो । त्यो भीर कमिमा पनि १००० मिटरभन्दा कमको थिएन । त्यहाँ फोटो खिचेर हामी अघि बढ्यौं । सिंढी नहुने हो भने त्यो ठाउँमा अलि डर मान्ने मानिस हिड्न सक्दैनन् किनकि रूख विहीन त्यो भीर आँखा तिरमिराउने अग्लो छ ।

मैले पाइला अलि छिटो चालें । त्यहाँबाट पचासमिटर जति चढेपछि सानो भञ्ज्याङ्गमा पुगिन्छ । त्यो भञ्ज्याङ्गले हामीलाई उत्तरतिर काँधमा काँध मिलाएर बसेका लामो हिम श्रृङ्खलाको दृश्यहेर्ने ढोका खोलिदिन्छ । भञ्ज्याङ्गको त्यो पाखोपनि त्यस्तै डरलाग्दो छ । भञ्ज्याङ्गबाट पूर्वतिर लाग्छौं । करीव तीस पाइला उकालो चढेपछि सानो फराकिलो ठाउँमा पुगिन्छ । त्यहाँ पूर्व दक्षिणतर्फ कालिञ्चोक युवाक्लब, दोलखाले स्थापना गरेको दुर्गादेवीको मूर्ति रहेको छ । वरपर ठूला ठूला त्रिशूल गाडिएका छन् । स्वर्ग पुग्ने १८ खुडकिला भएको फलामको अघि तलबाट देखिएको भ्याङ्गुको प्रवेशद्वारमा दुइटा ठूला तामाका गाग्री स्वागतार्थ चढाइएका छन् । ती खुडकिला चढदा तल हेर्दा भस्किने किसिमको खोंच देखिन्छ । अलि डराउने मानिसले त्यो नहेर्दा राम्रो !

चारैतिर खुला भएको समुद्र सतहदेखि ३७७० मिटरको उचाईमा रहेको एउटा अग्लो चट्टानको शिरमा कालिञ्चोक माईको थान रहेको छ । चट्टानको टुप्पोमा हत्केला

जस्तै र जत्रै आकारमा फैलिएको खुला ठाउँमा नै सम्पूर्ण तीर्थस्थल रहेको छ । भनिन्छ, त्यहाँ जति धेरै तीर्थालु जम्मा भए पनि त्यो ठाउँमा अटाउछन् । माईथानको पूर्व पट्टि खुला ठाउँमा दुर्गामाताको अर्को मूर्ति स्थापना गरिएको छ । पहाडको वरपर त्रिशूलको थुप्रो देख्न सकिन्छ । त्यहाँ त्रिशूल, भाला, तरवार, खुँडा र घण्ट कालिञ्चोक माईको नाममा चढाउने गरिदो रहेछ । प्रायः देवीको मन्दिरमा यस्तै हुन्छ । यहाँ बढीमात्रामा त्रिशूल र घण्ट चढाउने गरिदो रहेछ । कालिञ्चोक माईको मुख्यभागमा हजारौं घण्ट भुण्डएका छन् । देवीको मुख्य थान पहाडको भित्री कुनामा रहेको छ । माईथानको वारपार हुने गरी बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित रङ्गीन भण्डा लुडदार पनि टाँगिएका देखिन्थे । यो हिन्दु र बुद्धधर्म दुवैको संगम स्थल पनि हो भन्ने कुरा त्यहाँ पुगे पछि छर्लङ्ग हुन्थ्यो ।

कालिञ्चोक माईको थानको मूलद्वारमा फलामको गेट राखिएको छ भने माईको मूल थान चट्टानभित्र सुरक्षित रहेको छ । भक्तजन त्यहीं पूजा गर्ने, नरीवल फुट्टाएर प्रसाद चढाउने, र नजिकरहेको बत्तिबाल्ने ठाउँमा बत्ती बालेर चित्त शान्त पार्दछन् । आफू र आफन्तजनमा सुख होस् भन्ने आशिर्वाद माग्दछन् । सदीयौंदेखि हामी त्यही विश्वासमा रहेका छौं, त्यही विश्वासमा हामी बाँचेका छौं ।

हामी भोलिपल्ट त्यहाँ सबैसँग आउनुनै थियो । हामीले दर्शन गर्‍यौं । कालिञ्चोकको दर्शन गरेपछि मेरो ठूलो प्रतीक्षाको विषयतिर लागें । त्यो थियो सूर्यास्त र हिमालको दृश्यलाई मन मन्दिरमा सजाउनु । तिनको दर्शन गर्नु अनि ती नेपाल आमाका सुन्दर सृजनावाट आशिर्वाद लिनु । म त्यतै लागें ।

त्यहाँको प्राकृतिक सुन्दरता अलौकिक थियो । वरपरका पहाडभन्दा अग्लो ठाउँमा धारीलो आकारमा चुलिदै माथि पुगेपछि सानो फराकिलो कालिञ्चोक माईको थान भएको त्यो चौरको उत्तर, उत्तर-पूर्व र उत्तर-पश्चिमसम्म हिमालहरू बादलसँग लुकामारी खेल्दै थिए । दुई हातका औंलाहरू एक अर्कामा छिराएर हेर्दा जसरी औंलाका टुप्पाहरूको ताँती देखिन्छ, त्यसरी नै त्यहाँबाट हिमालका चुचुराहरूको ताँती देखिएको थियो । अग्ला होचा सबै हिमालका चुचुराहरू ठूलो समूहमा फोटो खिच्दा टाउको देखाउन लामबद्ध भएजस्तै ती हिमाल लामबद्ध थिए । उत्तर पश्चिम भागमा सूर्यास्तको किरणको प्रभावले त्यताका हिमाल खुट्ट्याउन सकिएको थिएन । गणेश हिमालदेखिएको आधारमा भन्नु पर्दा त्यहाँबाट मनासलु र अन्नपूर्ण क्षेत्रका हिमाल देख्न सकिन्छ ।

त्यसरी पश्चिममा अन्नपूर्णदेखि, मनसलु, गणेश, दोर्जीह्लाक्पा, जुगल हुदै पूर्व तर्फको गौरीशंकर र मेलुङ्गत्सेसम्मका हिमाल देखिन्थे । त्यसबेला हिमालको तल्लोभागमा सेतो बादलको समुद्र भएको र केही चुचुरालाई बादलले अँगालोमा बाँधेको हुनाले मैले खुट्ट्याउन सकिन । गौरीशंकरदेखि पूर्वतिर रहेका नुम्बुर, पुमोरी, हुदै सगरमाथा पनि त्यो ठाउँबाट पक्कै देखिनु पर्छ, मौसम सफा भएको बेला ।

हिमालदेखि तलको भागमा सेतो कपासजस्तै देखिएका बादलको सागर र हिमालमा परेको सूर्यास्तको पहेंला किरणले प्रकृतिमा अनौठो सिँगार गरेको देखिएको थियो । नेपालका देवताहरू पनि साह्रै प्रकृति प्रेमी छन् । यिनीहरू उच्चस्थानमा बसेर प्रकृतिको रसास्वादन गर्न पल्केका छन् । त्यसैले नेपालका धेरै प्रमुख देवस्थल उच्च स्थानमा छन् । बाजुराको बडिमालिका, खप्तडको त्रिवेणी, मुस्ताङको मुक्तिनाथ, रसुवाको गोसाईंकण्ड, सिन्धुपाल्चोकको पाँचपोखरी, दोलखाको कालिञ्चोक, खोटाङको काली मन्दिर, ताप्लेजुङको पाथीभरा आदि ।

उत्तरतिरको दृश्यलाई मन मन्दिरमा समेटेपछि हामी पूर्व, दक्षिण र पश्चिमको दृश्य हेर्न थाल्यौं। समयमानै पुगेकोले मैले सूर्यास्तको दृश्य हेर्न भ्याएको थिएँ। हिराजी पनि सूर्यास्तको दृश्य देखेर मोहित हुनु भएको थियो। त्यहाँबाट पहाडभन्दा पारीको पश्चिमको हिमालको टुप्पोबाट सूर्यास्त भएको थियो। त्यो दृश्य निकै मनमोहक देखिएको थियो। तल पहाडको फेदमा कुरीबजार देखिएको थियो। त्यहाँबाट धेरै टाढासम्मका पहाडहरू तरेली परेर बसेका देखिएका थिए।

घाम डुबेपछि साँझको चित्र देखापर्न थाल्यो। माई थानको पूर्वीकोणबाट हामी झर्छौं। हामी कुरी बजार पुग्दा ठूलो साँझ परेको थियो। हिराजीकी श्रीमती हातमा टर्चलाईट लिएर लजको ढोका बाहिर पर्खिरहनु भएको थियो।

त्यहाँ पुगेको चर्चा गर्थौं। भोलिपल्टको यात्रा सहज हुने जानकारी गरायौं। मकै र कोदोको पीठो मिसाएर अँगोनामा दाउरा बालेर ठूलो कराहीमा पकाएको डिँढो, कुखुराको मासु, साग, आलुको तरकारी गुन्द्रुक र गोलभेडा मिसाएको चटनीसँग पीडो पारेर बडो स्वादका साथ खायौं।

बिहान पाँच बजे तयार भयौं। चिया पियौं। मौसम बदलिएको थियो। हिराजीकी श्रीमतीलाई राती बिसन्धो भए छ। टाउको दुखेको मात्र नभै उल्टीसमेत भएकाले उचाईमा लाग्ने विमारनै लागे छ। सुस्त-सुस्त भए पनि कालिञ्चोक माई विराजमान पहाडको धुरीमा पुग्ने योजना बनायौं र उकालो लाग्यौं। अरु समयभन्दा शुक्रवार र शनिवार त्यहाँ धेरै मानिस पुग्ने गर्छन्। बिनाकुनै असहज परिस्थिति सबैजना कालिञ्चोक माईको थानमा पुग्यौं। हिराजी, पृथ्वी भाईको परिवारले पूजाका पूर्णसामग्री ल्याउनु भएको थियो। हामी तीन परिवारका छ जनाले धैर्यताकासाथ पूजा गर्थौं। फोटोहरू खिच्यौं। प्रसाद खायौं र विस्तारै ओह्वालो लाग्यौं।

फर्कदा दोलखा भीमसेनको दर्शन गर्थौं र जिरीतिर लाग्यौं तामाकोसीको पुल तरेर। तामाकोसी पार गरेपछि तामाकोसीको किनार भएर एउटा सडक रामेछापतिर लाग्छ भने जिरीको लागि पूर्वोत्तर लाग्नु पर्छ।

सगरमाथा पदयात्राको प्रमुख र पुरानो मार्गको प्रस्थान बिन्दु, स्वीस सरकारले स्थापना गरेको चिज कारखाना, उन्नत कृषि परियोजना भएको ठाउँ हो जिरी।

जिरीमा एकरात बिताएर हामी भोलिपल्ट काठमाण्डौं फिर्चौं। बाटोमा बनेपामा चण्डेश्वरी मन्दिरको दर्शन गर्थौं। चण्डेश्वरी मन्दिरको बाहिर पट्टिको पश्चिम पाखोको भैरवको भित्तेचित्र धेरै पुरानो, चर्चित भित्तेचित्रको कोटीमा पर्दछ। त्यो चित्रको बारेमा विदेशीले धेरै पुस्तकमा उल्लेख गरेका छन्। मैतीदवी, पलाञ्चोक भगवती, कालिञ्चोक भगवती, भीमसेन र चण्डेश्वरीको यात्राले एउटा सुमधुर धार्मिक यात्राको रूप लिएको थियो।

① लेखक राष्ट्रिय सञ्चार विकास केन्द्रका संस्थापक अध्यक्ष तथा त्यस संस्थाका कार्यकारी निर्देशक हुनुहुन्छ। पत्रकारिता तालीम र पदयात्रा गरी वहाँ नेपालका सबै जिल्लामा पुग्नु भएको छ।

✉ bishnu@nmdc.org.np



स्याङ्जाको स्मृति : मनकेश पुरस्कार

डा. यमबहादुर क्षत्री



जब म पोखराबाट स्याङ्जा बजार पुग्दछु, तत्कालै अरौदी खोला पारीको पुतलीखेत बजार सम्झिहाल्छु। जब मेरो मनमा अड्डा/अदालतको सम्झना आउँछ, तत्काल म पुरानो सदरमुकाम नुवाकोटलाई सम्झन्छु। विद्यार्थी जीवनमा नागडाँडातिरको जङ्गलको बाटो हुँदै पहिलो पटक नुवाकोट पुगेको हुँ। मैले त्यस क्षणलाई अझै पनि सम्झनामा राखेकै छु। स्याङ्जा आएर पूर्वोत्तर फर्केर हेर्दा नुवाकोटको उच्च भाग पूरै देख्दछु; अनि मेरो मनले भन्ने गर्छ देवानचौरबाट उकालो बाटो लागेपछि नुवाकोट हुँदै मट्टीखानसम्म पुगिन्छ। सरकारी अड्डा/अदालत राखिएको स्थान हो नुवाकोट; निकै पुरानो चहलपहलको क्षेत्र पनि हो नुवाकोट। यो कुरा म सम्झिरहन्छु। अनि यसको फेदीमा अवस्थित पुतलीखेत बजार पनि पुरानै बजार हो भन्ने पनि मलाई लागिरहन्छ। हालको स्याङ्जा बजार भने निकै पछि विकसित भएको बजार हो; तथापि ऐतिहासिकताको धरातल खोज्ने हो भने यो ठाउँ पनि अति पुरानो रहेछ भन्ने प्रतीत हुन्छ। हाल विस्थापित परन्तु यहाँस्थित पुरानो पौवाले यस ठाउँको सांस्कृतिक धरातल पुरानै रहेछ भन्ने जानकारी दिलाउँथ्यो। खोज-खन्तर गर्ने हो भने कुनै-कुनै किताबका पानाहरूमा यसको शाब्दिक चित्रसम्म भेटिएला; अन्यथा यस स्थलबाट यसका सम्पूर्ण अवयवहरू पश्चिमी डाँडाको घाम अस्ताए भैं अस्ताइसकेका छन्। यो विगतको कुरा पनि म सम्झिरहेछु।

उज्जयिनीका राजा विक्रमादित्यका पालादेखि चलनचल्तीमा आएको विक्रम सम्वत् हाल २०७१ सालको उचाइमा पुगेको छ। तर अपशोच नै भन्नुपर्छ विक्रम सम्वत् कै एउटा खुट्किलोमा निर्माण भएको त्यो पुरानो पौवा भने लोप भइसकेको छ। हालैको तीसको दशकतिर देखिदै आएको त्यो कलात्मक पौवा कुनै घरको भित्तामा झुन्डिएको पात्रोजस्तै मेरो मानसिकताको एउटा कुनामा झुन्डिरहेको छ। लामो दूरीबाट आएका थकित बटुवाहरू बास बस्न पाएको त्यो पौवा ! स्याङ्जाको ऐतिहासिकतालाई पनि कुनै क्षणमा बास बस्न दिएको त्यो पुरानो पौवालाई म सम्झिरहेको छु। नुवाकोटको अदालतलाई यसै पौवामा सारिएको हुँदा पनि म यो पौवाको आकृतिलाई सम्झिरहन्छु। त्यस बखत अवश्यमेव कार्यालय राख्न सकिने घर व्यवस्थापन गर्न सम्भव नभएको स्थिति हुनुपर्दछ। लामो समयसम्म यही पौवामा स्याङ्जाको अदालतले आफ्ना आन्तरिक काम/कार्यवाहीहरू चलाइरह्यो। न्याय-अन्यायका न्यायिक निर्णयहरू हुँदै गए; परन्तु उक्त पौवालाई कार्यालयमा रूपान्तरण गराएपश्चात् बटुवाहरूको बास त मिचिएको हो। एउटा विद्यमान सार्वजनिक पाटीपौवालाई हेरफेर गर्दा अर्कोलाई असर त पर्दोरहेछ नै; आज म त्यो यथार्थलाई पनि मनन गरिरहेको छु।

अड्डा ओर्लेको स्याङ्जा बजारमा केही समयपछि अड्डा राख्न सकिने घरहरू बन्दै गए । होटेलहरू पनि देखा परे, पौवामा बास बस्न नपाएका र परम्परागत न्याय-सिद्धान्तमा हारेका बटुवाहरूले यिनै होटेलहरूमा पैसा तिरेर बास बस्न पाए । अड्डा/अदालत सञ्चालनार्थ सरकारी भवनहरू पनि निर्माण भए । परन्तु, त्यो पुरानो पौवा घर ! अदालतका मिसिलहरू बास बसेको घर ! केवल सम्भनामा अवस्थित छ । यसै पौवाको जगको वरपर हाल त्रिभुवन आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालय सञ्चालित छ; त्यो पनि म देखिरहेछु ।

हामी हिँडिरहेका पुराना बाटाका पदचिन्हहरू मेटिदै गएका होलान् । किनकि हाल यत्रतत्र मोटरबाटाका सुविधाहरू उपलब्ध छन् र हामी तिनै सुविधाहरूको भोगचलन गरिरहेका छौं । धेरैजसो आधुनिक मानिसका कानमा मोबाइल फोन प्रायः बजिरहेको हुन्छ; यात्रामा हिँडिरहँदा पनि धेरै परका आफन्तहरूसँग कुराकानी भइरहन्छ । म पनि मोबाइल फोन साथमै राखेर आजकल मोटर बाटामा उभिन्छु । मोटर आइपुग्दा हात उठाउँछु, अनि गुड्दै/गुड्दै पटक-पटक म स्याङ्जा बजारमा पुगिरहन्छु । यस पटक म पुराना सम्भनाहरूको ताँतीमा नयाँ सम्भना थप्न खोजिरहेको छु । पुराना घुम्ती गोरेटाहरू बिसेर नयाँ आधुनिक बाटामा आफू स्वयम्लाई हिँडाउन खोजिरहेको छु ।

आज म सम्भरहेको छु यसै वर्षको २०७१ असोज ४ गते साहित्यिक समारोहमा उपस्थित भएको दिन । 'मनकुमारी केदार शर्मा प्रतिभा पुरस्कार प्रतिष्ठान' को निमन्त्रणामा स्याङ्जा बजारमा ओर्लेको दिन । पृ. ना. क्याम्पसका भूपू. क्याम्पस प्रमुखद्वय जर्ज जोन र प्रा.डा. दिलबहादुर क्षत्री, प्रा.डा. ज्ञानबहादुर कार्की र यो पङ्क्तिकार समेत चार जना एकै साथ पोखराबाट स्याङ्जा बजार पुगेको दिन । स्याङ्जा जिल्लाका छात्रछात्रा उम्मेदवारहरू मध्ये नेपाली विषयमा सर्वोत्कृष्ट अङ्क हासिल गरेका एकजना छात्र र एकजना छात्रालाई प्रतिभा पुरस्कार प्रदान गरेको दिन ! उषा ढकाल र प्रभात ढकाल पुरस्कृत भएको दिन ! अनि स्याङ्जा जिल्लाका वरिष्ठ साहित्यकार देवीप्रसाद 'वनवासी' सोही समारोहमा पुरस्कृत भएको दिन । पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका सुप्रसिद्ध शिक्षाविद् जर्ज जोनको हातबाट प्रतिष्ठानको पुरस्कार राशी रु. १५,०००/- (पन्ध्र हजार) र सम्मान पत्रद्वारा 'वनवासी' लाई सम्मान गरेको दिन । पुरस्कार संस्थापक कवि केदार ढकालका समवयस्क ८६ वर्षीय भोला लम्सालले हँसिलो र जोशिलो पारामा युवा पुस्तालाई हौसला दिलाएको दिन; साहित्यकारद्वय केदार ढकाल र 'वनवासी' लाई तनावरहित जिन्दगी बाँचेर साहित्य साधनामा लागि रहने शुभकामना श्रवण गराएको दिन !

स्याङ्जा बजार, पुतलीखेत, आँधीखोला र अरौधी खोला समेतको दृश्यावलोकन गर्न सकिने हुँदा पनि जि.वि.स.को सभाहल आकर्षक लाग्दो रहेछ । यस आकर्षक सभाहलभित्र रचना वाचन गर्नेहरू थिए महेन्द्र लामिछाने, भीष्म उप्रेती, लेखनाथ न्यौपाने, चिन्तु गिरी र अन्य पनि । यी कवि एवम् साहित्यकारहरूको रचनावाचनका साथै प्रा.डा. भूपति ढकाल, स्याङ्जा साहित्य प्रतिष्ठानका अध्यक्ष विश्वप्रेम अधिकारी, भवानी अधिकारी, प्रा.डा. दिलबहादुर क्षत्री, प्रा.डा. ज्ञानबहादुर कार्की र चक्रबहादुर पराजुली आदि व्यक्तित्वहरूका शुभकामना मन्तव्यहरूले पनि थप आकर्षण दिइरहेको अनुभव गर्न सकिन्थ्यो ।

नेपाली भाषा र साहित्यमा प्रतिभा प्रदर्शन गर्दै आएका व्यक्तित्वहरूलाई प्रोत्साहित गराउने विशुद्ध उद्देश्यबाट स्थापित संस्था हो 'मनकुमारी केदार शर्मा प्रतिभा पुरस्कार

प्रतिष्ठान'; जसलाई छोटकरीमा 'मनकेश प्रतिष्ठान' भनिन्छ। यो संस्था मनकुमारी ढकाल र केदार शर्मा ढकाल दुवै संस्थापकहरूको विशुद्ध आम्दानीमा स्थापित संस्था पनि हो। सभा आयोजना गराउने सन्दर्भमा र अन्य परिपाटी मिलाउने सन्दर्भमा यस प्रतिष्ठानलाई उनकै छोराहरू शरद ढकाल, इन्दु ढकाल र बृहारी रजनी ढकाल समेतको सहयोग प्रशंसनीय छ। वि.सं. २०६५ सालमा स्थापित यस प्रतिष्ठानबाट हालसम्म यसै पुरस्कारबाट पुरस्कृत भइसकेका साहित्यिक प्रतिभाहरू हुन्: साहित्यकार एवम् समालोचक घनश्याम ढकाल; नेपाली भाषा साहित्य र व्याकरणमा समेत योगदान पुऱ्याएका व्यक्ति गोविन्द शर्मा 'सुकुम' र नेपाली संस्कृतिमा योगदान पुऱ्याएका व्यक्ति चेतन कार्की; साहित्यिक लेखन र बाल-साहित्यमा विशेष योगदान पुऱ्याएका स्याङ्जाका वरिष्ठ साहित्यकार देवीप्रसाद वनवासी।

साहित्यकार 'वनवासी'को संक्षिप्त जीवनी मात्र हेर्ने हो भने पनि यिनी साहित्यिक क्षेत्रमा एक उदाहरणीय व्यक्तित्वका रूपमा देखिन्छन्। वि.सं. १९९७ सालमा जन्मेका देवीप्रसाद उपाध्याय रेग्मी 'वनवासी' हाल ७४ वर्षको उमेर पूरा गर्दैछन्। शिक्षामा रुचि राख्ने व्यक्ति भएको हुँदा आफ्नै जीवनको भोगाइ अनुरूप यिनी वरिष्ठ साहित्यकार हुन पुगेका रहेछन्। सामान्य लेखापढीको हैसियतले यिनी २०१९ सालमा जागीरमा प्रवेश गरेका रहेछन्। जागीरकै सिलसिलामा यिनले विशारद (स्नातक तहको) परीक्षा पास गरेर अधिकृत तहमा पुगी २०४२ सालमा स्वेच्छिक रूपमा सेवा निवृत्त भएका रहेछन्। उनको यस सेवा अवधिमा एघारवटा कृतिहरू प्रकाशित भएका छन्। सरकारी जागीरपछिको २०७१ सालसम्मको स्वतन्त्र जीवनमा यिनले छत्तिसवटा कृति प्रकाशित गरेका रहेछन्। आजसम्म जम्माजम्मी सच्चालीस वटा कृति प्रकाशित भइसकेका छन्। विधागत आधारमा पनि रचनात्मक विविधता नै पाइन्छ। गुणात्मक पक्षमा उनका कृतिहरू कति सबल छन् र कति दुर्बल छन् भन्ने कुरा केवल समालोचना वा समीक्षाका आधारमा मात्र औल्याउनुपर्ने हुन्छ। यस विषयवस्तुलाई यहाँ प्रसङ्ग बाहिर राख्नुपर्ने भएको छ; किनकि 'वनवासी' लगायत स्याङ्जामा अन्य साहित्यकारहरू पनि छन्; जस्का कृतिहरू बारे कृति-समीक्षाको अभाव खट्टिकएको पनि छ।

सम्मान र पुरस्कारका सम्बन्धमा हालसम्म वनवासीले यस्ता तेइसवटा सम्मान र पुरस्कार प्राप्त गरिसकेका रहेछन्। संयोग र यथार्थ दुवै यस्तो पनि पर्न गएको रहेछ, यस पटकको पुरस्कारको संस्थापक कवि केदार ढकाल र हाल पुरस्कृत व्यक्ति 'वनवासी' दुवै नै पुरस्कार संस्थापक पनि रहेछन्। वनवासी 'तीलाकुमारी स्मृति प्रतिष्ठान, वालिङ् र "अक्षर पुरस्कार" यी दुवैका संस्थापक रहेछन्। अक्षयकोष समेत स्थापना गरी पुरस्कारकै माध्यमबाट यिनले अन्य साहित्यकारहरूको सम्मान गर्दै आएका छन्। यसबाट पनि अडकल गर्न सकिन्छ यिनी अक्षरका उपासक, साहित्यका प्रशंसक र संस्कृतिका संरक्षक रहेछन्।

स्याङ्जा जिविस सभाकक्षमा आयोजित उक्त समारोहमा पुरस्कृत व्यक्ति देवीप्रसाद वनवासी, प्रमुख अतिथि जर्ज जोन र प्रतिष्ठानका अध्यक्ष अम्बिकाप्रसाद पौडेललगायत व्यक्तित्वहरूले पनि महत्वपूर्ण अभिव्यक्तिहरू दिएका छन्, ती स्मृति-योग्य छन्। आफ्नो नजरमा परेका सबै साहित्यकारका कृतिहरू अध्ययन गर्न रुचि बसिसकेको र पुरस्कृत समारोहको क्षणले पनि यसै दिशामा आफूलाई अभिप्रेरित गराएको कुरा वनवासीले व्यक्त गरेका छन्।

त्यस्तै, जर्जजोनका भनाइहरू पनि स्मृति-योग्य छन्, उनी भन्छन् - “वि.सं. २०१७ सालमा म पोखरा आएँ, त्यतिबेला म अविवाहित २७ वर्षको थिएँ। नेपाली संस्कार/संस्कृतिका कुराहरू केही थाहा थिएन। मलाई नेपाली रहनसहनको बढी जानकारी दिलाउने विद्यार्थीहरू यही स्याङ्जा जिल्लाका थिए। आज पनि उनीहरूका छोराछोरीहरू देखा उस्तै-उस्तै अनुहारका देखिन्छन्; उत्तिकै सहयोगी होलान् जस्तो ठान्दछु। ‘जस्तो बाबु उस्तै छोरा’ भनिएजस्तै यो समारोहमा पनि केदार ढकाल जस्ता नामी व्यक्तिका छोरा/नातिहरू लोकमा नामी नै हुनेछन् भन्ने शुभकामना राख्न चाहन्छु”।

सभाको समापनका अवसरमा अध्यक्ष अम्बिकाप्रसाद पौडेल भन्दछन् - “पुरस्कृत व्यक्ति ‘वनवासी’ र पुरस्कार संस्थापक केदार ढकाल दुवै नै असल पारिवारिक संस्कारको पृष्ठभूमिबाट आएका व्यक्तित्वहरू हुनुहुन्छ। ढकालजीका जिजुबाजेहरू त भन्ने संस्कृत भाषाका प्रकाण्ड विद्वान र पण्डितहरू नै थिए। उहाँका एकजना जिजु पण्डित यज्ञवल्भ ढकालले ‘वेद’ मात्र नभएर महाभारत र उपनिषदका कथाहरू पनि हस्तलिखित रूप मै छाडेर गएका हुनुपर्दछ। ती ऐतिहासिक वस्तुहरूका बारेमा सोध्नु र अनुसन्धान गर्ने हो भने उपलब्ध हुन सक्छन्। यस्ता पारिवारिक कुलमा जन्म भएर पनि हुनसक्छ हामीले उहाँलाई शैक्षिक साहित्यिक क्षेत्रमा नामी व्यक्तिका रूपमा पाएका छौं।”

यस लेखको अन्त्यमा यो पङ्क्तिकार पनि प्रतिष्ठानको दीर्घ जीवनका निम्ति शुभेच्छा व्यक्त गर्न चाहन्छ। प्रतिष्ठानका कार्यक्रमहरू तय गर्दा परम्परित रूपमा मात्र सीमित नराखियोस्। अक्षयकोषको रकम समेत मूल्य-वृद्धिका कारण हरवर्ष क्षयोन्मुख भइरहन्छ; त्यसलाई समेत समय-समयमा रकम वृद्धि गरी युगानुकूल बनाइयोस्। जुनसुकै वर्षका कार्यक्रमहरू पनि क्रियात्मक, सिर्जनात्मक एवम् सन्देशमूलक हुँदै जानुपर्दछ। कार्यक्रम सञ्चालकहरूले यस पक्षलाई समयान्तर हिसाबले स्मृतिमा राखिदिएका खण्डमा यसले पनि स्याङ्जाको स्मृति र कार्यक्रमको स्मृति दुवैलाई गाढा रूपमा राख्न मद्दत गर्नेछ।

☎ ९८४६०५१२३०

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा



बनूँ सत्यवादी, पढूँ नित्य विद्या
 हटाउँँ सवै चित्त देखि अविद्या
 बडो धीर विद्वान् बडो बुद्धिमान
 फलानूँ छ भन्ने चलाउँँ बयान
 -लेखनाथ पौड्याल

चिना हराएको मान्छेको कथा व्यथा

सृजन लम्साल



११ असोज २०७० का दिन हरिवंश आचार्य नेपालगञ्ज आएका थिए। बुक प्लानेट नेपालगञ्जले उनलाई सम्मान गर्दै थियो। तत्पश्चात 'चिना हराएको मान्छे' को हरि तिमिल्सिनाबाट समीक्षा हुँदै थियो। पुस्तकको समीक्षा गर्ने क्रममा हरिसर यति आक्रामक बने कि हरिवंश आचार्य त गृहकार्य विगारेको ११ कक्षाको विद्यार्थी पो हो कि जस्तो भ्रमको बादल छायो श्रोताहरूबीच तर हरिवंश आचार्य भने श्रोतातिर फर्केर मुसुमुसु हाँसिरहेका थिए।

हरि सरको समीक्षा अलि अस्वाभाविक र आश्चर्यजनक मान्ने दर्शकहरूको दृष्टि घरी हरि सर र घरी हरिवंशका मुहारतिर आलोपालो परिरहेका थिए। विषयबस्तु प्रति अनभिज्ञ भएकोले म केही बोल्न सक्ने स्थितिमा थिइन।

अहिले भने मैले हरिवंश आचार्यको 'चिना हराएको मान्छे' आद्योपान्त पढेको छु। त्यसैले यस विषयमा मुख खोल्ने र केही बोल्ने जमर्को गरिरहेको छु।

'चिना हराएको मान्छे' पढिसकेपछि मलाई लाग्यो कि त्यस कृतिको आलोचना गरेर दोहोलो काढ्नु पर्ने वा हुर्मतै लिनुपर्ने खण्ड वा छन्द मैले किताव भरि कहींकतै देखिन। हरेक कृति स्रष्टासँग सम्बद्ध हुने भएकोले 'चिना हराएको मान्छे'लाई पनि हरिवंश आचार्यसँग आवद्ध गरेर समीक्षा वा समालोचना गरिनु पर्दछ। अन्य स्रष्टाको अनुहार हरिवंशमा खोज्न मिल्दैन। पाठक वा समीक्षकले हरिवंश आचार्यमा बालकृष्ण सममा जस्तो दार्शनिकता, लेखनाथ पौड्यालमा जस्तो शब्द लालित्य, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकाटामा जस्तो कल्पनाको उडान, मोहन कोइरालामा जस्तो विम्ववाद वा अन्य कुनै पनि स्रष्टाका गुण वा विशेषताहरू खोज्न मिल्दैन। हरिवंशलाई हरिवंशकै रूपमा हेरिनु पर्दछ भन्ने मलाई लाग्दछ तर प्राध्यापकीय समालोचना गर्नेहरूको एउटा निश्चित ढाँचा र ढर्रा हुँदो रहेछ। हरिसरले पनि त्यही ढाँचा र ढर्रा भित्र हरिवंश आचार्यलाई खोजे जस्तो लाग्यो।

हरिवंश आचार्य स्थापित साहित्यकार नभएर हास्यव्यङ्ग्य कलाकार भएको कुरा जग जाहेर छ। 'चिना हराएको मान्छे' कृन् परिस्थितिमा किन लेखे भन्ने कुरा बुझ्न सर्व प्रथम आवश्यक छ। उनैको शब्दमा -

“यो पुस्तक लेख्न मैले पछ्याडिबाट शुरु गरेँ, मेरी पत्नी मीरा आचार्यलाई मैले भौतिक रूपमा गुमाएँ। ती दिनहरूमा मसँग आँशु बाहेक अरु केही थिएन। म उनैलाई संभेर यादहरू लेख्न थालें। लेख्तालेख्दै कागजमा आँशु तपतप खसेर अक्षरहरू फुल्ये। यी मेरा व्यक्तिगत पीडा हुन्। यी पीडाले पाठकलाई नछुन पनि सक्छन्। त्यसैले मैले पानामा आँशु खसालेर लेखेका सबै कुराहरू पुस्तकमा समावेश गर्न आवश्यक देखिन।”

यो पुस्तक 'चिना हराएको मान्छे' प्रसवित हुनुमा हरिवंशले भोग्नु परेको पत्नी वियोगको पीडा नै प्रमुख कारण रहेछ भन्ने कुरा माथिको उद्धरणबाट छर्लङ्ग हुन आउँछ । पत्नी वियोगको पीडा कति दर्दनाक र कति भयानक हुन्छ भन्ने कुरा स्वस्थानी कथा पढ्ने वा सुन्ने जो सुकै व्यक्तिले बुझ्न पर्ने हो । शाहजहाँ र मुमताजको कथा सुनेका र आगरा गएर ताज महल हेरेर आउनेले भन बढी बुझ्नु पर्ने हो । बुझेर पनि बुझपचाउनेलाई त के भन्ने र खै ? कविहरूले पत्नी वियोगमा काव्य लेखेर चित्त बुझाएका धेरै दृष्टान्त छन् । कविवर माधव घिमिरेले 'गौरी' काव्य लेखेर पत्नी वियोगको पीडा मेटाए । नारायण घिमिरेले 'उमा' काव्य लेखेर पत्नी वियोगको दुःख विसर्जित खोजे । हरिवंश आचार्यले चैं आफ्नो आत्मकथामा स्वर्गीय पत्नी मीराको माया, प्रेम, गुन र योगदान जस्ताको तस्तै उतारेर पत्नी वियोगको असह्य पीडा समन गर्न खोजेको देखिन्छ ।

पत्नी वियोगको पीडाले क्षतविक्षत, किंकर्तव्यविमूढ भएर विक्षिप्त जस्तै बनेको अवस्थामा कुनै हितैषीको सल्लाह बमोजिम उनले आहत मनमा मलहम लगाउने उपाय गरे । मनलाई पूर्वस्मृतिको दुनियाँमा पुऱ्याए । आमाको गर्भबाट जन्म लिएर जान्ने बुझ्ने भएदेखि अहिलेसम्म आफूले बाँचेको जीवन, जीवनमा भोगेका सुख दुःख, आँशु हाँसो, राम्रा नराम्रा सोच विचार कर्म र व्यवहारका बारेमा घोटिल्लिन थाले । त्यो घोटिल्याईले उनलाई नयाँ शक्ति प्रदान गर्‍यो, नयाँ ऊर्जा दियो । मनका बह जति साँच्यो त्यति दुःख, जति बाड्यो त्यति सुख हुँदो रहेछ जीवनमा । त्यही मनका बह बाँड्ने क्रममा उनले आफ्नो आत्म जीवनी 'चिना हराएको मान्छे' लेखेर सिध्याए । त्यो पुस्तक पाठक सामु पुगेपछि बहुचर्चित भएर अत्यधिक मात्रामा विक्री समेत भयो । त्यसले अहिले उनलाई नयाँ जीवन नै दिएको छ ।

आफ्नो बारेमा आफैले आत्मजीवनी लेख्दा वा आफ्नो आत्मचित्रण आफैले गर्दा असल असल कुरा देखाउने र खराब कुरा लुकाउने गर्‍यो भने त्यस्तो आत्मजीवनी पाठकले रुचाउदैनन् । सफल आत्मजीवनी उसको हुन्छ जसले सत्यतथ्यलाई जस्ताकोतस्तै पस्केंको हुन्छ । स्वभावतः मान्छेले असलअसल काम मात्रै गर्दैन । सधैं उच्च उम्दा र सकारात्मक सोच मात्र राख्दैन, त्यसको विपरीत पनि सोच्छुन्छ र गर्दछ । यस विषयमा हरिवंश आचार्यमा शतप्रतिशत ईमान्दारी देखिन्छ । उनले आफ्ना मानसिक, वाचिक र कायिक सबै किसिमका सोच कर्म र व्यवहारलाई जस्ताकोतस्तै पस्कने काम गरेका छन् ।

हरिवंश आचार्यले आफूबाट भए गरेका कमी, कमजोरी, गल्ती, बद्मासी आदि कुरा समेत जस्ताकोतस्तै प्रस्तुत गरेका छन् । कीर्तिनिधि विष्टले चुरोट किन्न पठाएकोमा पैसा लिएर भागेको कुरा, कैयौं पटक भ्यालबाट पिसाब फेरेको कुरा, आफ्नो टोलमा बाटो निकाल्ने क्रममा भगडा पर्दा टोलकी एक जन्ड आईमाईले गुप्ताङ्ग समातेर बटारी दिएको कुरा, प्रहरीमा थुनिदा विराएँ अब गल्ती गर्ने छैन भनेर कागज गराएकोमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री लोकेन्द्र बहादुर चन्दकै नाम लेखेर सही गरेको कुरा, रत्नपार्कको स्वीट भ्यालिमा मिठाई लुटेर खाएको कुरा, सानो छँदा स्कूलबाट भाग्ने गरेको कुरा, पढ्न छोडेर पोखरीमा पौडी खेल्ने र बद्मासी गर्दै हिडेको कुरा, आफूलाई सधैं पिट्ने मास्टरलाई गणेश भगवानको दर्शन गर्न निहरेको बेला पछ्याडिबाट लाँति हान्ने विचार गरेको कुराका साथै जीवनमा आफूबाट भएका नराम्रा कुरा समेत जस्ताकोतस्तै उल्लेख गरेर पाठकको मन जित्ने र आत्मजीवनी लेखनको धर्म निर्वाह गर्ने काम गरेका छन् हरिवंश आचार्यले । यस्ता कुरा देखायो भने पढ्ने वा सुन्नेले के भन्ना, मेरो त

चरित्रमै धक्का लाग्ने छ भनेजस्तो सोचविचार राखेर राम्राराम्रा कुराहरू मात्र लेखेको भए यो आत्म जीवनी त्यति चर्चित र प्रसिद्ध हुने नै थिएन ।

हरिवंश आचार्यको हास्यव्यङ्ग्यात्मक अभिनयबाट मैले उनलाई जति चिनेको जानेको थिएँ 'चिना हराएको मान्छे'ले त्यो भन्दा बढी नै जानकारी गरायो । यस कितावले उनी भित्रका विचार र धारणाहरूलाई पनि पस्केको छ । यस कितावमा उनको देश प्रतिको माया, नेपाली जनता प्रतिका ममता, विश्व भातृत्वको भावना प्रकट भएको छ । विदेश जाँदा पनि आफ्नो देश सम्भेर चिन्तित भएको देखिन्छ । कसरी नेपाल पनि अरु देशहरू सरह धनी हुन सक्छ, कसरी नेपालीहरू पनि अरु देशका जनताहरू भन्दा बढी शिक्षित, सभ्य र समुन्नत हुन सक्दछन्, कसरी देशको चौतर्फी विकास हुन सक्छ भन्ने कुरामा चिन्तन गरेको देखिन्छ ।

देशको वर्तमान अवस्था प्रति उनमा असन्तुष्टि छ । देश र जनाताप्रति खेलबाड गर्ने नेताहरू प्रति हुँकारको गर्जन छ । नेताहरूले अनावश्यक रूपमा खोतलेको जातीय पहिचान र जातीय राज्यको बखेडाले जातिजाति र जनता जनताका बीच भावनात्मक विभाजन ल्याई समाजमा द्वन्द्व बढाउने भएकोले यस विषयमा लेखकको कान ठाडो भएको देखिन्छ । उनले नेताहरूलाई खबरदारी गरेर चोरऔंला ठडयाएका छन् । प्रजातन्त्र नै नरहला कि भन्ने चिन्ताले मात्र जनताले ती बहुदलवादी नेताहरू जो भ्रष्टाचारी छन्, परिवारवादमा चर्लुम्म डुवेका छन् र जसलाई देश चलाउने ढङ्ग समेत छैन तिनैलाई बाध्य भएर फेरि एक पटक साथ दिएका हुन् भन्ने धारणा उनको छ ।

कसैका पनि बाल्यकालमा आमा नमरुन्, बुढेसकालमा पत्नी नमरुन् भनिन्छ तर हरिवंशले सात वर्षको हुँदै पितृ वियोग, ११ वर्षको हुँदै मातृ वियोग र ५३ वर्षको हुँदा पत्नी वियोग सहनु र ब्यहोर्नु पर्दछ । उनको जीवन बाल्यकाल देखि नै दुःख कष्टले भरिएको, करुणैकरुणाको आँशुले भिजेको भएता पनि जीवनमा उनले गरेको संघर्ष र प्राप्त गरेका सफलता अनुकरणीय छन् । उनले जीवनमा आफूले टार्न, पन्छाउन वा जित्न नसकिने दैवी घटना वा दुर्घटनाहरूलाई दृढतापूर्वक सहेर आफ्नो जीवन अगाडि बढाएका छन् । आफ्नो जीवन काँडेकाँडामा हुर्केको करुणै करुणाले भरिएको, आँशु नै आँशुले भिजेको भएर पनि उनले संसार भरिका करोडौं नेपाली जाति वा भाषीलाई संजीवनी स्वरूप आफ्नो हास्य व्यङ्ग्य अभिनय कलाले हँसाएर खुसी स्वस्थ र दीर्घायु तुल्याएका छन् । हरिवंश आचार्यमा निहित अभिनय कला उनको मात्र निजी सम्पत्ति होइन त्यो नेपाल र नेपाली जाति कै अमूल्य निधि बन्न गएको छ ।

यो पुस्तक पढिसकेपछि मलाई हरिवंश आचार्य र 'चिना हराएको मान्छे' उस्तै उस्तै लाग्यो, अर्थात हरिवंश आचार्यको हास्यव्यङ्ग्यात्मक कला र चरित्र त पुस्तकमा पनि उत्रेको छ, उनैको तस्वीर जस्तै । यो कितावको 'छोरो तोते बाबु थोते' भन्ने शीर्षक मै व्यङ्ग्य छ । हाम्रो समाजमा छोरा र छोरी प्रति विभेद गरिने कटु यथार्थप्रति यसरी व्यङ्ग्य गरिएको छ - 'म जन्मने वित्तिकै अनुहार हेरिएन रे, छोरो हो कि छोरी हो भनेर मेरो कम्मरमुनि हेरियो ।'

आफ्नो बाल्यकालको साथी माधवको बारेमा हरिवंश आचार्य यस्तो भन्छन् - 'ऊ हाँडी गाऊँमा बस्थ्यो म टङ्गाल गैरीधारामा बस्थे । विद्यालय आउँदाजाँदा हामी सँगै आउजाउ गर्थ्यौ । गैरी धाराबाट ठमेलसम्म जाँदा आउँदा ऊ त्यति हसाऊँथ्यो कि मुख हाँसेर खुलेको खुल्यै ।'

बाल्यकालका यस्ता उटुङ्ग्याईपन पछि गएर हरिवंशमा सन्धो र कलामा परिणत भयो । यो किताबमा यत्रतत्र हास्य व्यङ्ग्यका दृश्यहरू छन् अर्थात हरिवंश आचार्यको आत्मजीवनी 'चिना हराएको मान्छे' कारुणिक भएर पनि यसको प्रस्तुति वा शैलीमा हास्य मिश्रित व्यङ्ग्यहरू छन् ।

यो पुस्तक 'चिना हराएको मान्छे' ले हरिवंश आचार्यको जीवनी यथार्थ रूपमा जस्ताकोतस्तै पाठक सामु पस्केको छ । साथै नेपाली साहित्यको आख्यानेतर विधामा एक उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएको छ । यसलाई साहित्यको शास्त्रीय तराजुमा तौलने हो भने सानातिना कमीकमजोरीहरू भेटिन सक्लान् वा केही प्रकाशकीय त्रुटिहरू भेटिन सक्लान् तर एक हास्यव्यङ्ग्य कलाकारद्वारा लेखिएको आत्मजीवनीको उग्र आलोचना गर्नु पर्ने, वा यसका लिखा चम्कानाहरूलाई ठुङ् मारेर मीनशेष गर्नुपर्ने कुनै कारण देखिन म । विवाह जस्तो नितान्त व्यक्तिगत कुरा कोट्याउने हुँदैन । एकल पुरुष वा एकल महिलाको मन जोरिएर उभय पक्षकै कल्याण भएको मात्र नभएर करोडौं नेपालीहरूलाई हँसाएर मानसिक र कायिक रोगहरू समेत निको पार्ने मनोचिकित्सक जस्ता विख्यात कलाकार हरिवंश आचार्य एउटा ठूलो दुर्घटनाबाट बचेर पूर्ववत् आफ्नो कलाकर्ममा सक्रिय भएकोमा हाम्रो हरिसरको हरिले किन चित्त बुझाउन नसकेको हो मैले बुझ्न सकेको छैन ।

पढाउन चाहिँ नजान्ने, विद्यार्थी कुट्ने कर्मलाई अधिकार ठान्ने, पढाउने समयमा देवमूर्ति सामु पसारिने कामलाई चाहिँ कर्तव्य ठान्ने अध्यापकलाई एउटा पीडित विद्यार्थीले पछ्याडिबाट लात्ती हान्ने दृश्य जुन किताबमा देखियो, त्यही दृश्यले सातो लिएको त होइन कहीं हरिसरको ? त्यसो हो भने त्यसबाट किन तर्सनु ? त्यो त एउटा पीडित विद्यार्थीको मानसिक द्वन्द्वको यथार्थ चित्रण न हो । यसबाट शिक्षकले पनि पाठ सिक्नु पर्छ ।

म त देशका नेतालाई भन्दा अभिनेतालाई महान ठान्दछु र आदर गर्दछु । मीठो बोली बोल्ने नेता ढाँटी हुन्छ र जनतालाई कष्ट दिने रुवाउने काममा खाँटी हुन्छ । तीतो सत्य बोल्ने अभिनेता साँचो हुन्छ, जनतालाई हँसाउँछ र लोककै कल्याण गर्छ ।

☎ 9858024501

आदर्शनगर, नेपालगञ्ज



ललितपुरमा रचना पाइने ठाउँ

जनप्रिय पुस्तक भण्डार

(प्रो. भगतलाल सिंह)

पाटनढोका, गणेशथान, ललितपुर

कृति शमीला

आत्मा बोलेका मुक्तक

महेश्वर शर्मा



ज्ञानुवाकरजीले मलाई छ महिना अधि नै बाबुराम लामिछानेको मुक्तक संग्रह 'कति आकाश-कति प्रकाश' दिएर केही लेखिदिन भन्नुभएको थियो । तर म अरु काममा लागेर भुसुकै विसरेछु । अहिले संभाउँदा पो भल्याँस्स भएँ ।

बाबुराम जी जस्ता कुशल प्रशासक त्यस्तै कुशल कवि र कथाकार पनि हुन् । उनका प्रकाशित कविता संग्रह र कथा संग्रहले नै उनको परिचय दिइसकेका छन् । स्याङ्जा साहित्य परिषदको कार्यक्रममा ज्ञानुले नै बाबुरामलाई लिएर आउनुभएको थियो; अर्थात् ज्ञानुजीकै माध्यमबाट मैले उनलाई चिनेको हुँ ।

बाबुरामका कृतिमाथि लेख्न त भन्नुभयो ज्ञानुवाकरजीले, तर लेख्न त्यति सजिलो कहाँ छ र ? लेख्नु भनेको त मूल्याङ्कन गर्नु हो । त्यो त्यसै हुँदैन । गहिरिएर पढ्नुपर्छ । मैले सकेसम्म त्यो संग्रह पढें, बाबुरामलाई पनि संभेर पढें । मूल्याङ्कन त व्यक्तिगत र कृतिगत दुवै हुन सक्छ । हन त कृतित्वबाटै व्यक्तिको पनि मूल्याङ्कन हुने हो; जे होस् व्यक्तिको मूल्याङ्कन उसको व्यक्तिगत जीवनबाट गर्न सकिन्छ भने कृतित्वमा पनि व्यक्तिको प्रतिच्छाया त पर्छ, नै अर्थात् कृतिको मूल्याङ्कनको आधार पनि (केही मात्रामा) व्यक्तित्व नै हुन्छ । किनभने कुनै पनि कृति धेरैथेरै व्यक्तिका गोत गएकै हुन्छ । आखिर बाबुराम के हो त ? भनेर विचार गर्दा उसको सिङ्गो व्यक्तित्व यसै संग्रहका २२४ थान सुन्दर मुक्तकमालामा प्रतिविम्बित छ । यस्ता मन छुने यति सुन्दर मुक्तकका रचयिता बाबुराम भूरिभूरि प्रशंसाका हकदार छन् ।

संस्कृत काव्यशास्त्रका दुईथरि विधा श्रव्य र दृश्य मध्ये श्रव्यको पद्यविधा अन्तर्गत मुक्तक पर्न आउँछ । यस हिसावबाट मुक्तकको स्रोत संस्कृत साहित्यलाई मान्नुपर्छ । तर हिजोआज मुक्तक र गजललाई उपविधा होइन, स्वतन्त्र विधा नै हो भन्ने अभियान नै चलेको छ । त्यसो त मुक्तकलाई पनि स्वतन्त्र विधा मानेर संस्कृत कविहरूले मीठामीठा मुक्तक लेखेका थिए, पछि मात्र शिथिलता आएको हो । मुक्तक र गजलको साइनो पनि दाजुभाइकै जस्तो लाग्छ । कालिदासले पनि मुक्तक लेखेका छन्; तापनि भर्तृहरिका मुक्तक बेजोड छन् । भर्तृहरिलाई ईसाको प्रथम-द्वितीय शतकका मानिन्छ । त्यो बेलाका उनका मुक्तक कति मनोहारि छन्; म यहाँ उनका नीतिशतक, श्रृङ्गारशतक र वैराग्यशतक बाट एकएकवटा मुक्तक प्रस्तुत गर्दछु :-

नीतिशतकबाट-

एको देव : केशवो वा शिवो वा

एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।

एको वास : पत्तने वा वने वा

एका नारी सुन्दरी वा दरी वा ॥६९॥

श्रङ्गारशतकबाट-

सम्मोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति
एता : प्रविश्य सदयं हृदयं नराणाम्
किं नाम वामनयना नसमाचरन्ति ॥२१॥

वैराग्यशतकबाट-

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद् भयम्
मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम्
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काले कृतान्ताद्भयम्
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाऽभयम् ॥३३॥

अब बाबुरामका मुक्तकतिर लागौ । २२४ मध्ये कुन रोजौ भन्न गाह्रो छ । नियम अन्तर्गत सबै नै अपेक्षित भाव व्यक्त गर्न सक्षम छन् । यहाँ केही नमूना प्रस्तुत छन्-

जुन कारणले सम्मानित हुनुभएको छ तपाईं
त्यही कारणले अपमानित भएका छौं हामी ।
जुन कारणले बन्नुभएको छ तपाईं
त्यही कारणले बर्बाद भएका छौं हामी ॥४६॥

कसैको एक लहडमा अनाहक लौ बन्द भयो देश
अर्थ न वर्थका बकम्फुसे गफको धन्दा भयो देश
मुस्किलले मैले जोगाईराखेका ओ प्रिय सपनाहरू !
ठूलो आशा नराख अकारण बिलखबन्द भयो देश ॥१७०॥

म जहाँ हुन्छु नदीसँगै हुन्छ-हिमाल सँगै हुन्छ
म जहाँ पुग्छु हिमाल सँगै पुग्छ-नदी सँगै पुग्छ
मानौं हिमाली टलक र नदीको सुसेली मै हुँ
म सुत्दा जो सँगै सुत्छ, म उठ्दा जो सँगै हुन्छ ॥२१८॥

विचार जतिसुकै सुन्दर भएपनि विवाद हुन्छ
कोही तटस्थ भए पो कहिल्यै केही संवाद हुन्छ
दिनहुँ सुनिन्छ बाँसका कप्टेराहरू वार्तामा छन्
केही भइहाले लाग्छ त्यो एउटा अपवाद हुन्छ ॥१६२॥

आफ्नोपन गुमाइसकेका आँखा भएर पनि अन्धा र कान भएर पनि बहिरा वयलसिद्धान्तका अनुयायी (बाबुरामको भनाईमा बाँसको कप्टेरा)लाई कलमको टुप्पोले नाकैमा कोपेपनि केही नलाग्ने भएको छ । यहाँ विडम्बना के छ भने यिनीहरू गतिला कुरा पढ्दैनन् र गतिला कुरा सुन्दैनन् पनि । त्यस्ताहरूलाई बाबुरामले मुक्तकको ताँदो कसेर हानेका छन् । मुक्तकका यी तीरले गैँडाछालेहरूलाई छोलान् नछोलान् भन्न नसकिएपनि बाबुरामको यो शैक्षिक लगानीको आफ्नै प्रकारको साहित्यिक महत्व छ ।

कुनैपनि कृतिमाथि लेख्नु भनेको त्यसका सवल-दुर्वल पक्ष देखाउनु पनि हो । कमजोर पक्ष नदेखाउँदा स्रष्टालाई नै बेफाइदा हुन्छ भनेर (मैले नदेखे पनि अरु कसैले देख्न सक्छ) कमजोरीको खोजी पनि गरेकै हुँ, तर खास उल्लेख्य मैले केही पाइन । लेख्ने काम बौद्धिक धर्म निर्वाहको काम हो । व्यापार जस्तो तत्काल फाइदा दिने काम यो होइन; तापनि दीर्घकालका लागि प्रतिष्ठा दिने वस्तु भने अवश्य हो । यति राम्रा मुक्तक लेख्ने बाबुरामको प्रयास सार्थक छ; अरु नभएपनि स्वान्त : सुख त कतै नजा-छँदैछ ।

दाँतेले भनेका छन्-‘एउटा सैनिकलाई बलियो फूर्तिलो घोडाको आवश्यकता भएजस्तै असल कविताका लागि पनि गतिलो भाषाको आवश्यकता पर्दछ ।’ त्यस्तै गेटेले पनि ‘भित्री आत्माको बोली नै कविता हो’ भनेका छन् । बाबुरामको पनि भाषा सशक्त, सरल र सरस पनि छ । त्यसैले पनि उनका मुक्तक गुणस्तरीय छन्, पठनीय र मननीय छन्, प्रतीकात्मक र सांकेतिक पनि छन् । बाबुरामको भित्री आत्मा बोलेको छ, यी मुक्तकहरूमा ।

अन्त्यमा-

बाबुरामका यी रचनात्मक मुक्तकलाई छोटकरीमा भन्नुपर्दा ‘देखने में छोट लगे घाव करे गम्भीर’ भनेजस्तै छन् । भूमिकामा गजलमाली मानिएका ज्ञानुवाकर पौडेलले भनेजस्तै आजका विसंगति र बेथितिबाट आहत स्थितिलाई मुक्तकको रूपमा प्रस्तुत गर्न सक्षम र सफल बाबुरामका शिपको प्रशंसा गर्दै सफलताको कामना गर्दछु ।

☎ ०१४७२०१६५

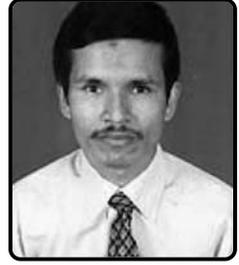
चुनदेवी, महाराजगञ्ज, काठमाडौं



कसैलाई गाली, कसैलाई शाप
कसैको प्रशंसा, कसैलाई धाप
कुनै गूटको स्पष्ट गर्नु प्रचार
यही नै त हो काव्यको मुख्य सार
उठाएर भण्डा लगाएर नारा
कि ता ढुवाडमा खूब चिच्याइ सारा
घुमी हिड्छ जो सर्वदा टोल टोल
उही अग्रगामी कविश्रेष्ठ भो ल : !
कहाँ लेख्नु नै पर्छ कैयन् किताब !
यसै वैरिइन्छन् सुविख्याति धाक
प्रतिद्वन्द्विताको कुनै छैन खाँचो
त्यतैबाट निस्कन्छ साहित्य साँचो

-भीमनिधि तिवारी

'प्रेमको बगैँचा' अरुणबहादुर खत्री 'नदी'



साहित्यकार एवं कवयित्री दुर्गा घिमिरेको “प्रेमको बगैँचा” नामक कवितासङ्ग्रह २०७१ साल श्रावण महिनामा प्रकाशित भएको छ। यस सङ्ग्रहभित्र कविताक्रममा त्रास हराएन, प्रेमको बगैँचा र सुनामी, मेरो माया, सम्झने मेलो, आमालाई सन्देश लगायत विभिन्न शीर्षकका ५१ वटा कविता रहेका छन्। गीतखण्ड तर्फ चारवटा गीत राखिएका छन्। यस सङ्ग्रहभित्रको त्रास हराएन शीर्षकको पहिलो कविताले युद्ध सकियो त्रास सकिएन हराउने विलाउने कति पुगे लेखा भएन भनेको छ। कवयित्री दुर्गाको यो कवितासङ्ग्रह युगान्तरको एक सुन्दर शब्दचित्र हो। प्रेमको बगैँचा र सुनामी शीर्षकको कविता उनले जगदीश घिमिरेको प्रतिकूल स्वास्थ्य स्थितिबाट बेरिएपछि, लेखेकी छिन्। यस कवितामा उनी कति कारुणिक बिम्बहरूसँग खेल्दै बगेकी छिन् भने एउटा साँचो नारी मनका कोमलता र संवेदनशीलता थोरै शब्दहरूमा सम्पूर्ण अभिव्यक्ति पोखेर प्रवाहित भएका छन्। मलाई मात्र एकलो छोडेर भीषण सुनामीले मेरो प्रेमको बगैँचा बगाएरै लग्यो कवयित्रीले यस कवितामा लेखेकी छिन्। मेरो माया शीर्षकको कविताले कस्तो मेरो माया जति सम्भ्रयो उति उर्लिन जति पाको भयो उति जवान जति विर्स्यो उति सम्झने भनेको छ। कवयित्री दुर्गाको कवितामा भएको मूल कुरा काव्यिक इमान्दारी र मौलिक बिम्बको खोजी हो। शहीदहरूप्रति शीर्षकको कवितामा तिमिले रोपेका विरुवाहरूलाई फुलाउने प्रण गर्दछौं आशीर्वाद मात्र देऊ सधैं हाँसेर हामीलाई यहाँ भनिएको छ;

वन्धनमा पनि मेरो विद्रोहको

ज्वाला दन्किएको छ

यी मक्किसकेका मान्यताहरूसँगको मेरो विद्रोह छ

यी स्नेहका वन्धनहरूसँगको विद्रोह छ।

नेपाली हुनुको गरिमाबोध कवयित्री दुर्गामा छ। नेपालीको स्वाभिमान उनको रगतका कण कणमा बगेको छ। यस्तो गौरवमय नेपाल कतैबाट विखण्डित हुन्छ कि भन्ने चिन्ताले उनलाई कोपरेको छ। महिला कारावासमा बसेर २०२९ सालमा लेखिएको यो जेलभित्रको एउटा चिता शीर्षकको कविताले प्रत्येक रात्रीको शून्यतामा अन्धकारपूर्ण चिताको वरिपरि यो वन्धनगृहको सेरोफेरो भरि कहिले भइँदो हाँसो हाँसे भै कवयित्रीलाई लाग्दछ।

नगर छोरीलाई हेला शीर्षकको गीतमा नगर छोरीलाई हेला पछि, पछि, पछुतो है पर्ला किन गर्ने भेदभाव छोराछोरी यहाँ कवयित्री भन्दछिन्। मनको बह शीर्षकको गीतमा मनको बह कसरी कहूँ बुझ्ने भाषामा सहँदा सहँदै उर्लन लाग्यो मनको वेदना भनेर लेखिएको छ। कवयित्री दुर्गाका प्रकृतिप्रेममा आधारित कवितामा स्वच्छन्द प्रकृतिचित्रण पाइन्छ।

कहिले बाबु जस्ता कहिले बाजे जस्ता कहिले छोरा जस्ता कहिले उन्मत्त घोडा जस्ताको अहिले म यौनदासी भएकी छु कवयित्री दुर्गाले यौनदासी शीर्षकको कवितामा भनेकी छिन्। कवयित्रीको गीत र कविता लेख्ने रुचि कलेज पढ्दादेखि नै थियो।

विद्यार्थी आन्दोलनमा पटक पटक जेल बस्नुपर्दा जेलभित्रको परिवेशले उनलाई कविता लेख्न उत्प्रेरित गर्‍यो । उनका गीतहरूले नारीको शक्ति र साहसलाई ऊर्जा दिने काम गरेका छन् । यी गीतले गतिलो स्वर र सङ्गीत पाए भने नेपाली नारी आन्दोलनमा अर्थमा मात्र होइन समग्र नेपाली सङ्गीतकै यथास्थितिमा परिवर्तनकारी काम गर्न सक्ने प्रबल सम्भावना देखिन्छ । उनका कवितामा मुक्ति र न्यायका लागि आह्वान अनि अन्याय र नारी शोषण विरुद्ध विद्रोह बोलेका छन् । पापी शिकारीको जालमा परेकी निमुखा चरीलाई जाल काटेर मुक्त गराउने हामी सबैको साझा अभियानले साँच्चै सार्थकता पाएको छ, चरीमाया तामाङलाई शीर्षकको कवितामा लेखिएको छ;

**ज्वरो नाप्ने डिग्री हुन्छ
माया नाप्ने केले होला ?
डिग्रीले भन्छ जरो बढेको छ
वा घटेको छ
माया बताउने केले होला ?**

कवयित्रीले हरेक दुःख र पीडाहरूमा तिमीलाई सम्झने गर्छु तिम्रो आशीर्वाद सधैं सधैं थापीरहन्छु आफ्नो शिरमा भक्ति र प्रेमले सधैं स्मरण गर्छु तिम्रो चरणमा भगवानलाई सम्झदा शीर्षकको कवितामा लेखेकी छिन् । कवयित्री दुर्गाका कविता स्वैरकल्पनाभन्दा बढी जीवन भोगाइलाई बोकेका यथार्थपरक कविता हुन् । धेरै कविताले समाज र देशमा विद्यमान तीता विपर्यासहरूलाई निर्भीक रूपले सम्प्रेषण गरेका छन् भने केहीले एउटा आम नागरिकको कर्तव्यबोधलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । उनका केही कविताले पारस्परिक शैलीमा उपदेश पनि दिएका छन् । यस्ता उपदेशलाई काव्यिक पाराले अभिव्यक्त गर्दा कविता बढी शक्तिशाली सामान्य सीमाहरूका बावजूद, जीवन भोगाइका यथार्थ अनुभूतिहरूमा चुर्लुम्म भिजेको पाइन्छ । यसकिसिमका ओजस्वी कविताहरू नेपाली काव्यिक आकाशले पाएको छ ।

**मेरो जोश थियो होश थिएन
मैले जवाफ लाएको सम्झन्छु
बुबा सातवटी दिदीबहिनी छन्
योटा छोरी देशलाई दिनुस् ।**

कविता संरचनामा एकातिर भाव संयोजन, वाक्य सुगठन, शब्द, वाक्य वा भावगत अर्थ र विषयवस्तुको महत्व हुन्छ भने अर्कातिर लयात्मकता शीर्षक जस्ता कुराको प्रभाव हुन्छ । ती सबैको प्रयोग तिनको प्रकृति र प्रभावबाट कवितारस परिपाकको अवस्थामा पुग्छ । रस परिपाककै आधारमा कविताको स्तर र मूल्य निर्धारण हुन्छ गरिन्छ । यो कृतिको मूल्य र स्तर पनि यिनै आधारमा आधारित रहेर निर्धारण गरिनुपर्ने हुन्छ । उनका कविता ज्यादै मार्मिक र पढ्न योग्य छन् । ८५ पृष्ठको यस कवितासङ्ग्रहको मूल्य रु.१२५/- राखिएको छ भने प्रकाशक जगदीश घिमिरे प्रतिष्ठान, मन्थली, रामेछाप हो । आगामी दिनमा उनका अरु कृति प्रकाशित भइरहन् यही शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

✉ arunkhatri2024@gmail.com



भोजराज कार्कीको जीवनयात्रा नेपाल चिरञ्जीवी

समाजसेवी भोजराज कार्कीद्वारा लेखिएको “मेरो जीवनयात्रा” लेखकको आत्मवृत्तान्त हो। यसमा लेखकको जीवन वृत्तान्त र आध्यात्मिक अनुभूति दुईवटा विषयलाई मूलरूपमा उठाइएको छ। सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, राजनैतिक घटना र यात्रानुभूतिलाई लेखकले कलात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गरेका छन् कृतिमा। पुख्र्यौली थातथलो, आध्यात्मिक चिन्तन र विविध गरि तीन खण्डमा कृति विभाजित छ।



पत्रकारिता, राजनीति र आध्यात्मिक क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान गर्ने व्यक्तिको एउटा ज्युँदो र सशक्त इतिहास प्रमाणको रूपमा कृति आएको छ। कृति लेखकको वास्तविक जीवन भोगाइको दृष्टिकोण हो। यो कृति अध्ययनबाट समाजले लेखकको अनुभवलाई मार्ग निर्देशकको रूपमा लिन सक्नेछन्। एक समयको क्रान्तिकारी योद्धा सामाजिक परिवर्तन सँगै कसरी आध्यात्मिक चिन्तक र पुजारी बन्न पुग्दो रहेछ भन्ने कुरा कृतिमा देखाइएको छ।

आज समाजमा धर्म, संस्कृति हराउँदै गएको छ। चौतर्फी अनुशासनहीनता र नैतिकहीनता बढेको छ। यस्तो परिस्थितिमा समाजलाई असल मार्गतर्फ उन्मुख गराउन कृति अध्ययन सहायक हुने कुरामा दुइमत छैन। योग, व्यायाम र प्राणायामले आत्मशुद्धि गराउनुका साथै मान्छेलाई निरोगी बनाउँछ। योगको बारे लेखक स्वयम्को अनुभूति कृतिमा उल्लेख गरिएको छ। योगले वर्तमानमा स्वास्थ्यको क्षेत्रमा गरेको चमत्कारको चर्चा गर्दै योग, व्यायाम र प्राणायामलाई शैक्षिक क्षेत्रमा अनिवार्य लागू गरिनुपर्ने कुरामा जोड दिइएको छ। कृति आध्यात्मवादी दर्शनमा आधारित छ।

वेद, उपनिषदहरूले मानव जीवनलाई मार्गदर्शन गरेको छ। वेदान्त दर्शन, पुराण र उपनिषदका कुराहरूको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ यहाँ। “बिन्दुबाट सिन्धुतर्फ लम्कने प्रयासरत यो जीव आखिर एकदिन गएर अवश्य सिन्धुमा मिल्ने छ” (नवीन अनुभूति पृ. ४३) भन्दै सामान्य लाग्ने तर दार्शनिक पाराले मानव जीवनलाई देखाइएको छ। सधैं प्रेरणा प्रदान गर्ने स्रोतका रूपमा रहेको शिवशक्ति बारे वर्णन गरिएको छ। अन्तस्करण शुद्ध पाउँदै आध्यात्मिक चेतनाको जागरणमा जोड दिइएको छ।

वात्सल्यमय मातृशक्तिले जीवनलाई जीवन्त राख्न सशक्त भूमिका निर्वाह गरेको पाइन्छ। माता र पितालाई नै वास्तवमा देवतुल्य मान्नु स्वाभाविक हुन आउँछ भन्ने देखाउँदै मातृवन्दना र प्रत्यक्ष देवताका बारे उल्लेख गरेका छन् लेखकले। ज्ञान योगको माध्यमबाट रामदेवले संसारलाई जागरुक गराइरहेको परिस्थितिमा योगाभ्यास आध्यात्मिक ज्ञानको बारेमा पनि कृतिमा उल्लेख गरिएको छ। आजको यस वैज्ञानिक युगमा विज्ञानका साथै आध्यात्मिक र व्यावहारिक ज्ञानलाई पनि साथसाथै लगेर सत्कर्मलाई निरन्तरता दिँदै अनुशासित समाजको परिकल्पनातर्फ कृतिले जोड दिएको छ।

धार्मिक ग्रन्थको बारे गरिएको चिन्तनको रूपमा कृति रहेको छ । धर्म, अधर्मको कुरालाई जोडतोडका साथ उठाइएको छ । विभिन्न देवस्थानको परिचय र वर्णन गरिएको छ । पूर्व प्र.म. गिरिजाप्रसाद र पूर्वराजा ज्ञानेन्द्र शाहका बारेको वर्णन पनि कृतिमा पढ्न पाइन्छ ।

लेखकले आफ्नो कथा व्यथालाई कृतिमा राम्रैसँग समेटेका छन् । आफ्नो बढाइचढाईका कुरापनि कृतिमा समेटिएको छ । जे भएपनि भावी पुस्ता र अध्येताकालागि कृति उपयोगी छ । आध्यात्मिक र दार्शनिक चेतनाले भरपूर कृतिले समाजलाई राम्रो सन्देश दिएको छ । समाजोपयोगी यस्तै आध्यात्मिक र दार्शनिक चेतनाले भरिएका कृतिले भविष्यमा पनि निरन्तरता पाउन् भन्ने कामना सहित लेखकलाई हार्दिक शुभकामना !

☎ ९८४१३६८९५२
गोदावरी -१, ललितपुर,



कल इण्डिया ...

मात्र रु १.५० प्रति मिनेट

साथै कतार, साउदी अरेबिया, यू.ए.इ., बहराइन र कुवेतमा फोन गर्दा अब मात्र रु.१२ प्रति मिनेट ।

फोन गर्ने तरिका :

१४२४ + कन्ट्रिकोड + फोन नं.

थप जानकारीका लागि :

नोटिसबोर्ड नं. १६१८ ०७०७ १११११ मा डायल गरी सुन्न सक्नु हुनेछ ।

उल्लेखित महशुल दरमा नेपाल सरकारको

नियमानुसार लाग्ने कर समावेश गरिएको छैन ।



नेपाल टेलिकम

मदन रेग्मीका दुई कविता उपेन्द्र गौतम

“रचना” का हालका केही अंकहरूमा श्री मदन रेग्मीका दुई कविता छापिए (“रचना” पूर्णाङ्क ११९ र पूर्णाङ्क १३२) । एक ताका “आधुनिक” कवि भनी मदन रेग्मी कहलिएका थिए तर रेग्मीका एक युगपछि “रचना”मा छापिएका यी कवितामा पश्चिमेली बान्कीको आधुनिकता छैन-बरु यिनमा राष्ट्र र मातृभूमिप्रति त्यसै त्यसै मुरमुरिएर उर्लिएका अदम्य प्रेम र समर्पणका भाव छन् । “रचना” प्रकाशनलाई नेपाल आमामा केन्द्रित यी कविताका लागि हार्दिक धन्यवाद !



“भाडाका मान्छे” र “नेपाल आमाले ज्युँदा सन्तान जन्माउन छाडिन्” शीर्षक रहेका कवि मदन रेग्मीका कविता जति बोधगम्य छन्, उति नै भरभराउँदो आगोका फिलिङ्गले जस्तो भतभती पोलेर मोचन गराउने खालका छन् । ग्रीक नाटकमा रहने Catharsis रस जस्तो । कवि मोहन कोइराला जस्तै भन्डै क्लिष्ट र अमूर्त रसका धनी भैँ मानिएका एक ताकाका कवि मदन रेग्मी यसरी अब क्रान्तिकारी कवि गोपाल प्रसाद रिमाल र बोधगम्य गम्भीर व्यंग्यका धनी कवि भूपी शेरचनलाई संगसंगै पर्गेल्ल पुगेका देखिन्छन् । यति भन्दा भन्दै यो स्तम्भकार के पनि थपी हाल चाहन्छ भने कवि रेग्मीको पारदर्शी छेड आफ्नी आमा, आफ्नी मातृभूमिप्रति कुनै अर्थमा लक्षित छैन । उनको लक्ष्य ती मान्छे र सन्तान हुन् जो मात्र किनमेलका वस्तु भएका छन् र जो मातृभूमिप्रतिको प्रेम, सेवा र समर्पणप्रति ज्युँदा छैनन् । आमाले ज्युँदा सन्तान जन्माउन छाडिनुमा कवि रेग्मी तिनै मातृद्रोही भाडाका मान्छे भएका सन्तानलाई दोषी मान्छन् जसले आमालाई लुछेर थिलथिलो र अशक्त बनाएका छन् ।

कवि रेग्मीले दिएको सन्देशलाई राम्ररी सर्वाङ्गमा बुझ्न उनका दुवै कवितालाई संगै पढ्नु बुद्धिमानी हुनेछ । यी कविताले हामीलाई भरभराउँदा आगोका फिलिङ्गले जस्तो गरी दन्दन्ती पोलेर कञ्चन बनाउँछन् ।

कवि रेग्मीलाई, उहाँको कवि-चेतनलाई मातृभूमिको सन्दर्भमा यस्ता कविताहरू प्रस्फुटन गर्ने हुटहुटी केले अहिले दियो होला ? यो प्रश्न निजका प्रस्तुत दुई कविताहरूको प्रसंगमा असाध्य महत्वपूर्ण छ । धेरै व्याख्या नगरी भन्ने हो भने नेपालको कथित संविधानको कथित मस्यौदा भइरहेको अवस्था र यो अवस्था सिर्जना गर्न छाँयाभिन्न खेल्ने भाडाका तत्वहरू नै ती कारक हुन् जसले मातृभूमि नेपाललाई क्षतविक्षत पारेका छन् र कवि मदन रेग्मीका चेतभिन्न गोपाल प्रसाद रिमाल र भूपी शेरचनलाई संगसंगै पर्गेल्ल पुगेका छन् । केही दिन अघि (२१ नोभेम्बर, २०१४) श्री सुभाष चन्द्र नेम्वाङ्गले एउटा पुस्तक विमोचनको कार्यक्रममा भने अनुसार हाल मुलुक कस्तो संवादहीनताको अवस्थामा पुगेको छ भने “नेताहरू” संगसंगै एक ठाउँमा बस्न, जम्मा हुन समेत छाडेका छन् । हो, यी कुनै विदेशी राष्ट्र सम्बन्धित कार्यक्रममा चाहिँ लहरै बस्न, भाषण

गर्न कत्ति लाज मान्दैनन् । श्री नेम्वाङले यिनलाई कवि रेग्मीले भने भैं भाडाका, निर्जीव सन्तान नभने पनि भाडाका र निर्जीवन चरित्र बोकेका नेताहरूले गर्दा र यी नेताहरूको व्यवहारले गर्दा जुन अवस्थामा हाम्रो मातृभूमिलाई पारिएको छ त्यही अवस्थालाई नै हाम्रो प्राचीन रूपमा स्वतन्त्र मातृभूमिको चरम बेथिति विरुद्ध कवि रेग्मीका यी कविताहरू निःसृत हुन पुगेको मूल कारण मानिनु पर्छ । कवि रेग्मी निश्चय नै निरपेक्ष छैनन् - आफ्नो मातृभूमिको बारेमा त भनै छैनन् ।

✉ ug4432149@hotmail.com



अभसम्म मैले कालिदासको मौलिक शकुन्तला पढेको छैन, न त मेघदूत नै आद्योपान्त पढ्न सकेको छु । कस्तो आफू होचिचने कुरा ! तर पनि मैले शिर निहुराएर यसलाई सकार्णै पर्दछ । यस्तै अंग्रेजी पढि पनि केही नेपाली नीति-काव्य उपरको मेरो प्रयास पछि जब केही समालोचकहरूले मलाई रोमान्टिक अंग्रेजी काव्यवाट उत्प्रेरित भन्ने संज्ञा दिए मैले अङ्ग्रेजी-साहित्य पढ्न छाडिदिएँ । कच्चा वैद्यको मात्रा यमपुरीको यात्रा ! तापनि म जान्दछु मेरा धारा प्रवाह भाषण र सृजनाबाट अङ्ग्रेजीमा मेरो देखल छ भन्ने प्रपञ्च म खडा गर्न सक्छु ।

-लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

जमीन्दारका पुत्र छन् साम्यवादी
छ कालो बजारी त भण्डा फिंजारी
निजी गोटिचाला नबन्ने हरायो
जमाना अनौठा नयाँ आज आयो ।

नयाँ रङ्गको ढङ्गको यो जवाना
हजारौं विरोधी नयाँ वाद नाना
नबुभने भई चक्करै यो घुमायो
जवाना अनौठा नयाँ आज आयो

-लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

बसिबियाँलो

नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिका

शिव रेग्मी

नेपाली भाषा र साहित्यलाई नेपाल बाहिर पनि संस्थागत रूपमा प्रचारप्रसार गरी भारतीय नेपालीहरूका बीच साहित्य, संस्कृति र कलाको प्रचार, सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्न तथा नेपाली भाषा र साहित्यको अभिवृद्धि गर्नको लागि सन् १९२४ मे २५ तारीखका दिन दार्जीलिङमा सम्मेलन स्थापना गर्नको लागि एक बृहत् बैठक बसेको थियो। जसमा भ्रण्डै १८५ जना गण्यमान्य व्यक्तिहरूको उपस्थिति रहेको थियो। सोही सभामा “नेपाली साहित्य सम्मेलन” नामक संस्था स्थापित होस् भन्ने प्रस्ताव पारसमणि प्रधानले राखेको देखिन्छ। यद्यपि संस्था स्थापना गर्नुको पृष्ठभूमिमा सूर्य विक्रम ज्ञवाली, धरणीधर कोइराला, हरिप्रसाद प्रधानको पनि उल्लेख्य देन थियो। नेपाली साहित्य सम्मेलनको पहिलो कार्यकारिणी समितिमा निम्न अठार व्यक्तिहरूको सहभागिता थियो :-



१. हरिप्रसाद प्रधान, एम.ए, बी.एल, सभापति
२. कृष्णप्रसाद उपाध्याय, (भागलपुर), उपसभापति
३. धरणीधर कोइराला, उपसभापति
४. पारसमणि प्रधान, मन्त्री
५. सूर्यविक्रम ज्ञवाली, मन्त्री
६. रामचन्द्र अधिकारी (कलकत्ता)
७. मणिसिंह गुरुङ बी.ए. (शिलाङ)
८. शिवदत्त शास्त्री एम.ए. (बनारस)
९. मोतीचन्द्र प्रधान बी.ए. (कालिम्पोङ)
१०. रेम कालु सिंह पिटर्स
११. शेषमणि प्रधान (कालिम्पोङ)
१२. चौतरिया धनप्रकाश शाह
१३. हन्जित देवान राई (खरसाङ)
१४. रणबहादुर राई बी.ए. (लोपच)
१५. दलबहादुर गुरुङ बी.ए. (खरसाङ)
१६. बालकृष्ण प्रधान (नामदाङ, सिक्किम)
१७. पुण्य प्रसाद प्रधान (वृद्रुक, सिक्किम)
१८. सुब्बा राममणि आ.दी. (नेपाल)

नेपाली साहित्य सम्मेलनले आफ्नो उद्देश्यमा निम्न बुँदाहरू राखेको थियो :-

- (क) नेपाली साहित्यको प्रचार तथा उन्नति गर्ने
- (ख) नेपाली भाषामा मौलिक वा अनुदित उत्तम ग्रन्थहरू प्रकाशित गर्ने
- (ग) समय समयमा भिन्न भिन्न स्थानमा अधिवेशन गरी नेपाली साहित्यको कसरी उन्नति तथा प्रचार हुन्छ विचार गर्ने।

- (घ) जनतामा नेपाली साहित्यप्रति प्रेम उत्पन्न गराउनलाई-
 १. समयसमयमा साना साना पुस्तिकाहरू प्रकाशित गर्ने ।
 २. मासिक, पाक्षिक वा साप्ताहिक पत्र प्रकाशित गर्ने ।
 ३. समय समयमा वादविवाद वा व्याख्यान इत्यादि गराउने ।
 (ङ) नेपालका भिन्न भिन्न भाषा तथा साहित्य अध्ययन गर्ने तथा सम्बन्धी उत्तम उत्तम साहित्य प्रकाशित गर्ने ।
 (च) नेपालको प्राचीन इतिहास, सभ्यता इत्यादि अध्ययन गर्ने औ तेस सम्बन्धमा ग्रन्थ प्रकाशित गर्ने ।
 (छ) नेपाली भाषाको प्राचीन साहित्य अन्वेषण गर्ने ।
 (ज) जुन उपायले हुन्छ, नेपाली भाषाको उन्नति गराउने चेष्टा गर्ने
 साहित्यिक पत्रपत्रिकाको इतिहासमा नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिकाको अलग स्थान छ । सन् १९२४ मा दार्जीलिङमा स्थापना भएको यो संस्थाले प्रकाशनमा ल्याएको यो पत्रिका शुरुमा त्रैमासिक रूपमा निकाल्ने आँट गरेको भएपनि पछि वार्षिक 'मुखपत्र' को रूपमा प्रकाशित हुन थाल्यो ।

“आफना घर घर बसेका सदस्यहरू र सर्वसाधारणलाई सम्मेलनले गरेका सारा कामको सूचना होस् भनी सम्मेलनले यो वर्षको प्रारम्भदेखि नै 'नेपाली साहित्य सम्मेलन पत्रिका' नाउँ भयेको आफ्नो मुखपत्र छापने निश्चय गर्‍यो । निश्चय बमोजिम यो पत्रिकाको पहिलो अङ्क पुस १९८८ मा प्रकाशित गर्‍यो” भन्ने व्यहोराका साथै प्रस्तुत अङ्कमा सन् १९३१/३२ कार्य विवरण उल्लेख छ । यसका साथै नेपाली साहित्य सम्मेलनको आवश्यकता, सम्मेलनको नियम, विविध टिप्पणी आदि प्रकाशित छन् ।

असोज १९८९ सालमा प्रकाशित सम्मेलन पत्रिका अङ्क दोस्रोमा सभाको कार्य विवरणका साथै सभामा भएका कार्यको जानकारी छ । लेख रचनामा पारसमणि प्रधानको अमूल्य लेख 'दार्जिलिङ जिल्लामा नेपाली भाषामा विकास' खोजपूर्ण लेख प्रकाशित छ । दोस्रो अङ्कदेखि शुरु भएको लेख रचना प्रकाशनको क्रममा तेस्रो अङ्कमा यसको संख्या बढिरहेको देखिन्छ । प्रस्तुत अङ्कमा धरणीधर कोइरालाको 'भाषा र साहित्य', रूपनारायण सिंहको 'उपन्यास र गल्पको साहित्य निर्माणमा उपयोगिता', पारसमणि प्रधानको 'नेपालको भिन्न भिन्न भाषा तथा साहित्यको अध्ययन' जस्ता बहुमूल्य लेखहरू प्रकाशित छन् । कविवर धरणीधर कोइरालाले मोतीराम भट्ट इलाहावाद विश्वविद्यालयका एफ.ए. हुनु भनेर आफ्नो 'भाषा र साहित्य'मा भन्नुभएको छ ।

सम्मेलन पत्रिका चारौं अङ्कमा अझ बढी खोजपूर्ण एवं अनुसन्धानमूलक लेख-प्रबन्धहरू छापिएका छन् । सूर्य विक्रम ज्ञवालीको 'संस्कृत साहित्यमा किरात जातिको वर्णन', पारस मणि प्रधानको 'मदौरु आमाको वेदना', रूपनारायण सिंहको 'जातीय जीवनमा साहित्यको स्थान', धरणीधर शर्माको 'साहित्य कुसुमाञ्जली' शीर्षक लेख प्रकाशित छन् । यसै गरिकन वर्ष ४ अङ्क १ सम्मेलन पत्रिकामा दीननाथ सापकोटाको 'अलौकिक रस विचार', सूर्य विक्रम ज्ञवालीको 'पण्डितराज रङ्गनाथ', गोपाल सिंह नेपालीको 'युग प्रवाह खड्ग (लेख), धरणीधर कोइरालाको 'हो कि होइन !' (लेख), 'नेपाल नामको उत्पत्ति र प्राचीनताको विषयमा संस्कृत साहित्यको प्रमाण (लेख), उहाँकै अर्को 'नेपाली शब्दको लेखाइमा विभिन्नता (लेख) प्रकाशित छन् । यसैगरी हरिप्रसाद प्रधानको र कृष्णबहादुर गुरुङको भाषणका साथै रूपनारायण सिंहको 'लेफ्टनेन्ट गोवर्धन गुरुङ' चिनारी लेख प्रकाशित छन् ।

सम्मेलन पत्रिका वर्ष ५ मा कृष्णबहादुर गुरुङको 'दार्जिलिङ जिल्लाका विद्योन्नतिमा नेपाली साहित्य सम्मेलनको प्रभाव', लक्ष्मण गिरीको 'नेपाली साहित्यको जातीय निर्माणमा आवश्यकता', सूर्य विक्रम ज्ञवालीको 'रसमय नेपाली जीवन', धरणीधर शर्माको एक एक लेखका साथै उहाँकै 'साहित्य सुधा' कविता पनि प्रकाशित छन्। यसका अतिरिक्त शिव प्रताप शम्शेर थापाको 'नेपाली साहित्य सम्मेलनको कार्यको महत्व' तथा सूर्य विक्रम ज्ञवालीको 'नेपाली साहित्यका दुई नयाँ तारा' शीर्षक लेख अमूल्य लेख हुन्।

सम्मेलनको आखिरी अङ्क (वर्ष ६ अङ्क १, माघ १९९४) मा सूर्य विक्रम ज्ञवालीको 'हरि सिंह थापाको स्मृतिमा' खोजपूर्ण लेख र कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्यालजीको 'लक्ष्मीपूजा' नाटक पुस्तक निरूपणको रूपमा प्रकाशित छ, जसलाई प्रारम्भकालीन समालोचनाको रूपमा लिइने गरिन्छ। रूपनारायण सिंहको 'हामीहरू औ हाम्रो भाषा', खड्ग बहादुर सिंहको 'नेपालीको मातृभाषाप्रति कर्तव्य' आदि पनि प्रकाशित छन्।

संक्षेपमा भन्नुपर्दा नेपाली साहित्य सम्मेलनका प्रकाशित अङ्कहरूको विवरण यस्तो देखिन्छ।

वर्ष १ अङ्क १	पुस १९८८
वर्ष १ अङ्क २	असोज १९८९
वर्ष २ अङ्क १	भदौ १९९०
वर्ष ३ अङ्क १	पुस १९९१
वर्ष ४ अङ्क १	पुस १९९२
वर्ष ५ अङ्क १	भदौ १९९३
वर्ष ६ अङ्क १	माघ १९९४

नेपाली साहित्य सम्मेलनमा त्यतिखेर भएका केही कार्यहरूमा-कलकत्ता विश्वविद्यालयबाट प्रयोग गर्ने गरेको 'पर्वतिया' भाषाको सट्टा नेपाली भाषा बनाउन दिएको सुझाव, यस्तै नेपालमा पनि गोरखा भाषा, पर्वतीय भाषा प्रयोग भैरहेकोमा नेपाली भाषा भनी लेख्न उत्प्रेरणा दिएको देखिन्छ। यसैगरी इलाहावाद विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा पनि नेपाली विषय समावेश गर्न दिएको सुझाव पर्दछन्।

यस अवधिमा 'मन लहरी', 'राघव विलाप' नेपाली साहित्यका विकासको संक्षिप्त इतिहास' तथा 'राम शाहको जीवन चरित्र' प्रकाशनमा आए भने 'रघुनाथको सुन्दर काण्ड', 'रामायण' जुन पहिलोपटक डमरुबल्लभ पोख्र्यालले छपाएका थिए भने पछि दीनानाथ सापकोटाले लामो भूमिका सहित सम्पादन गरेर नेपाली साहित्य सम्मेलनले प्रकाशनमा ल्याएको हो। यसैगरी 'द्रव्य शाह', 'बधु शिक्षा', 'पृथ्वी नारायण शाह', 'भ्रमर', 'नैवेद्य', मोतीराम भट्टद्वारा लिखित 'भानुभक्तको जीवन चरित्र' सूर्य विक्रम ज्ञवालीको सम्पादनमा प्रकाशित छन्। 'कथा कुसुम'को प्रकाशन हुने कुरा चाहिँ सम्मेलन पत्रिकाका आखिरी अङ्कमा विज्ञापित छ।

सन्दर्भ

१. नेपाली साहित्य सम्मेलनको कार्य विवरण, सन् १९२४
२. नेपाली साहित्य सम्मेलनका अङ्कहरू
३. 'दियालो' पूर्णाङ्क १००, नेपाली वाङ्मय विशेषाङ्क, २०४०
४. 'शारदा' (मासिक पत्रिका) वर्ष १ अङ्क ७, भदौ, १९९२

☎ ०१४४७०२४५

६१ मयूरमार्ग, मध्य बानेश्वर, काठमाडौं

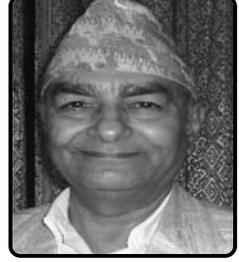


हाश्री कृष्ण

शताब्दी वर्ष टेकेको साभा प्रकाशन ध्वस्ततातिर !

जहानियाँ राणा शासनकाल अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता कुण्ठित पारिएको समय थियो । तर पनि साहित्यिक पुस्तक लेखन-प्रकाशनका निम्ति चाहिँ राणा सरकार उदार देखिएको थियो । वि.सं.१९७० मा नेपाली भाषाको साहित्य लेखन, अनुवाद, भाषा-साहित्यको संरक्षण र विकासको उद्देश्य लिएर राममणि आ.दी.को अध्यक्षतामा 'गोरखा भाषा प्रकाशिनी समिति' नामक सरकारी अड्डा नै खोलियो । उता भारतको दार्जीलिङका प्रबुद्ध नेपालीहरूले वि.सं.१९८१ (ई.१९२४) मा नेपाली साहित्य सम्मेलन नामक संस्था खोले । त्यस संस्थाले पनि नेपाली साहित्यको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान गर्‍यो । वि.सं.१९९४ मा पुष्कर शमशेर राणाको अध्यक्षतामा 'नेपाल भाषानुवाद परिषद' नामक अर्को अड्डा खोलियो । पछि 'गोरखा भाषा प्रकाशिनी समिति'को नाम फेरेर 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति' बनाइयो । यस समितिको अध्यक्षता बेलाबेलामा बालकृष्ण समशेर, पुष्कर शमशेर दाजुभाइहरूले गरे । नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिमा चक्रपाणि चालिसे, बदरीनाथ भट्टराई, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, हृदयचन्द्र सिंह प्रधान, खड्गमान मल्ल, भीमनिधि तिवारी, माधव घिमिरे आदि स्वनामधन्य स्रष्टा कार्यरत थिए । यी स्रष्टाहरूले समितिमा रहेका बेला नेपाली भाषा साहित्यको उन्नतिको लागि गरेको योगदान अविस्मरणीय रहेको छ । ज्यादै महत्वपूर्ण ऐतिहासिक साहित्यिक कृतिहरू त्यसबेला प्रकाशित भए । त्यही महत्वपूर्ण ऐतिहासिक संस्था नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिको उत्तराधिकारी बनाएर २०२१ सालमा साभा प्रकाशन स्थापना गरियो । त्यसको प्रथम अध्यक्षताको कार्यभार गो.भा.प्र.स.का अध्यक्ष राममणि आ.दी.कै नाति कमलमणि आ.दी.लाई दिइएको थियो । सहकारी संस्थाको रूपमा दर्ता गरिएको साभा प्रकाशनमा धेरै लेखक-साहित्यकारहरूले लगानी गरे । नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिदेखि साभा प्रकाशन सम्मको योगदानबाट नेपाली भाषा साहित्यले अपूर्व विकास गर्ने अवसर पायो । साहित्यिक कृति प्रकाशन, प्रवर्द्धन, वितरण कार्यमा साभा प्रकाशनको सकृयता अन्य प्रकाशन संस्थाहरूका निम्ति ईष्याको विषय भएको थियो । शुरुमा साभाले पाठ्यपुस्तक प्रकाशन गर्ने जिम्मेवारी पनि पाएको हो । पछि २०२८ सालमा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र स्थापना गरेर पाठ्यपुस्तक प्रकाशन गर्ने जिम्मेवारी त्यसै संस्थालाई दिइयो । जनक शिक्षाले छापेका पुस्तक देशभर वितरण गर्ने दायित्व चाहिँ साभा प्रकाशनले पायो ।

प्रकाशन कार्यमा मात्र सीमित रहेन साभा प्रकाशन । यसले साभा पुरस्कार, लोक साहित्य पुरस्कार, बाल साहित्य पुरस्कार, गरिमा सम्मान जस्ता पुरस्कार समेत स्थापित गर्‍यो । वाङ्मय क्षेत्रमा यी सम्मान-पुरस्कार प्रतिष्ठित मानिन्छन् ।



नेपाली साहित्यको सेवा गर्ने उद्देश्यले साभा प्रकाशनले वि.सं. २०३९ देखि 'गरिमा' मासिक साहित्यिक पत्रिका निकाल्यो । साहित्यिक पत्रकारिताको विकासमा 'गरिमा'ले गरेको सेवा प्रशंसनीय रहेकोमा शंका गर्नु पर्दैन । यशस्वी अग्रज स्रष्टाहरूका कृतिलाई प्रकाशन, पुनर्प्रकाशन त साभाले गर्‍यो नै; उदीयमान लेखकहरूका पुस्तक छापेर तिनलाई प्रोत्साहित-स्थापित गर्न पनि त्यत्तिकै सकृय रह्यो । अहिलेसम्म साभा प्रकाशनले करीव २००० शीर्षकका पुस्तक प्रकाशन गरेको छ । यसले छापेका कतिपय पुस्तकले प्रतिष्ठित मदन, उत्तम शान्ति र साभा पुरस्कार पाएको इतिहास छ ।

साभा प्रकाशनले जनक शिक्षाका पाठ्यपुस्तक र आफ्ना प्रकाशन विक्री वितरण गर्न मुलुकका विभिन्न ठाउँमा थुप्रै शाखा-प्रशाखा र क्षेत्रीय कार्यालय समेत खोलेको थियो । भारतको दार्जीलिङमा समेत शाखा खोलिएको थियो । यसरी पुस्तक प्रकाशन-मुद्रण, वितरण, पुरस्कार, साहित्यिक पत्रिका प्रकाशन आदिमा साभा प्रकाशनले देखाएको सकृयताबाट पुस्तक प्रकाशन-वितरण साहित्य उत्थान कार्यले ठूलै सफलता पाएको थियो । यति महत्वपूर्ण र ऐतिहासिक उत्तरदायित्व बोकेको संस्था क्रमशः क्षीण हुँदै अहिले त धराशयी नै हुने दुःखद स्थितिमा पुग्नु भाषा साहित्य क्षेत्रका निम्ति निकै ठूलो घाटाको विषय हो ।

साभा प्रकाशनलाई खति पुऱ्याउने कामको थालनी वि.सं. २०६० सालबाट शुरु भएको हो । विद्यालय स्तरका पाठ्यपुस्तक देशव्यापी रूपमा विक्री वितरण गर्ने अधिकार साभा प्रकाशनबाट खोसेर निजी क्षेत्रलाई दिने निर्णय गरेर सरकारले यस संस्थाको दुर्दिन निम्त्यायो । यसबाट साभा प्रकाशनलाई मात्र नभएर जनक शिक्षालाई समेत धर्मरको स्थितिमा पुऱ्याउने काम भयो । सरकारको सम्बन्धित निकायका उच्च पदाधिकारीहरूको स्वार्थग्रस्त मनोवृत्तिको शिकार भएर अहिले यी दुवै संस्था मरणासन्न स्थितिमा पुगेका छन् । यसबाट समयमै विद्यालयस्तरका पाठ्यपुस्तक मुद्रण-प्रकाशन-वितरण समेतमा अस्तव्यस्तता आएको छ ।

साभा प्रकाशनले विभिन्न समयका सञ्चालक समितिका पदाधिकारीहरूका दबाबबाट थुप्रै अनावश्यक कर्मचारी भर्ना गर्‍यो । कतिपय महत्वहीन र अनुपयोगी पुस्तक प्रकाशित गर्‍यो । त्यस्ता पुस्तक विक्री नभएर साभाका गोदाममा दुसी परेर थन्किएका छन् । पछिल्लो समयमा साभा प्रकाशनका सम्पूर्ण अचल सम्पत्ति बैकहरूमा धितो राखि ऋण लिएर संस्थालाई उठ्नै नसक्ने गरी थला पारियो । राजनीतिक हस्तक्षेप द्वारा लेखन-प्रकाशन-मुद्रण सम्बन्धमा ज्ञानशून्य व्यक्तिलाई संस्थाको हालिमुहाली सुम्पिएपछि त्यस्तो दुर्गति हुनु स्वाभाविकै थियो । हाल साभा प्रकाशनले तिर्नुपर्ने ऋण ३५ करोड छ भनिन्छ । जनकशिक्षालाई पुस्तक बेचेवापत् तिर्न बाँकी १४ करोड छ । लेखकहरूलाई दिनुपर्ने लेखकस्व २ करोड दिन सकेको छैन । कर्मचारीहरूले १० महिनादेखि तलब खान पाएका छैनन् । पुस्तक छापने कागज किन्न नसकेर अत्याधुनिक प्रेस थन्किएर खीया लाग्ने स्थितिमा पुगेको छ । गरिमा पत्रिका पनि १० महिनादेखि बन्द छ । राम्रैसँग चलिरहेको यो संस्था यसरी ध्वस्त हुने स्थितिमा किन पुग्यो ? यसका कारक को को हुन् ? तिनलाई कानूनको कठघरामा उभ्याउनुपर्ने हो । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले साभा प्रकाशनकी निवर्तमान अध्यक्ष ममता भालाई अनियमितताको आरोपमा निलम्बन गरेको पनि निकै दिन भयो । संस्था यसरी ध्वस्तताको

डिलमा पुग्नुमा साभ्ना प्रकाशन सञ्चालक समिति जिम्मेवार छ, कि छैन ? यस्ता कुराको गहिरो अनुसन्धान हुनु र दोषीले दण्ड पाउनु आवश्यक छ ।

ठूलो ऐतिहासिक महत्त्व बोकेको ने.भा.प्र.स.को उत्तराधिकारी साभ्ना प्रकाशनले स्थापनाको शताब्दी वर्षमा यस्तो हविगत भोग्नु अत्यन्त दुःखद कुरा हो । प्रकाशन-वितरण र मुद्रणका क्षेत्रमा वर्षौंदेखिको अनुभव सँगालेको, प्रशस्त जनशक्ति भएको, मुलुकभरि शाखा-प्रशाखा भएको यस संस्थालाई फेरि तडुग्राउन सरकारले तत्काल चासो लिने पछ्छ । साभ्ना प्रकाशनको स्वरूपमा प्रभावोत्पादक परिवर्तन गरी यसको अनावश्यक व्ययभार घटाइ संस्थालाई आत्मनिर्भर गराउनु सरकार, समाज, शेयर होल्डर र भाषा वाङ्मय प्रेमी सबै सचेत वर्गको दायित्व हो । सम्पूर्ण सम्बन्धितहरूको यतातिर गम्भीर ध्यानाकर्षण होस् ! यही हाम्रो आग्रह छ ।



हाम्रो सिद्धि

चिर शान्तिको कामना !

नेपाली लोक भाका,लोक साहित्य र लोक संगीतका
उन्नायक जनकवि केशरी धर्मराज थापाको निधनप्रति
असीम शोक व्यक्त गर्दै दिवंगत आत्मामा चिर शान्तिको
कामना सहित शोक सन्तप्त परिवारमा
हार्दिक समवेदना व्यक्त गर्दछौं ।



जन्म :
१ साउन १९८१

निधन :
२८ असोज २०७१

रचना परिवार



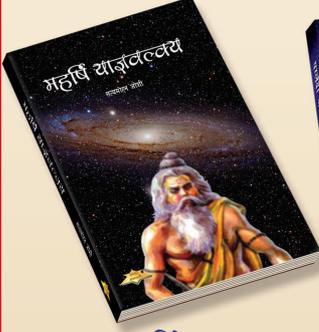


शुद्धेक्षण दिव्योद्भव

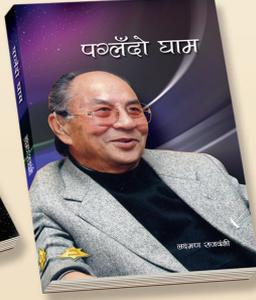
शशि शाहको तूलिका



नयाँ पुस्तक - राम्रो पुस्तक - आकर्षक पुस्तक - पढ्नु पर्ने पुस्तक



महर्षि याज्ञवल्क्य
सत्यमोहन जोशी



पग्लँदो घाम
लक्ष्मण राजवंशी



खोजी-नीति
शिव रेग्मी



तलेजु पुस्तक

चित्तधर मार्ग, भोटाहिटी, काठमाडौं
फोन नं. ४२५२९६६, ४२२९२६८
इमेल: talejupustak@wlink.com.np

नेशनल कास्टिङ्ग इण्डस्ट्रिज (प्रा.) लि

NATIONAL CASTING INDUSTRIES (PVT) LTD

हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र

Head office:

TEL-00977 57 520541

FAX-00977 57 525266

Branch office:

Tika Thali-5, Lalitpur

TEL-5007046, FAX-5007266

REMEMBER US FOR Manufacture of Cast Iron Main Hole, Hand
Hold Cover, Rolling Mill's Cast Iron, Gun Metal,

**बालबालिकालाई
पढ्न पठाऔं,
उनीहरूको
सुखद भविष्यलाई
सुनिश्चित गरौं ।**



**नेपाल सरकार
सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय
सूचना विभाग**

